

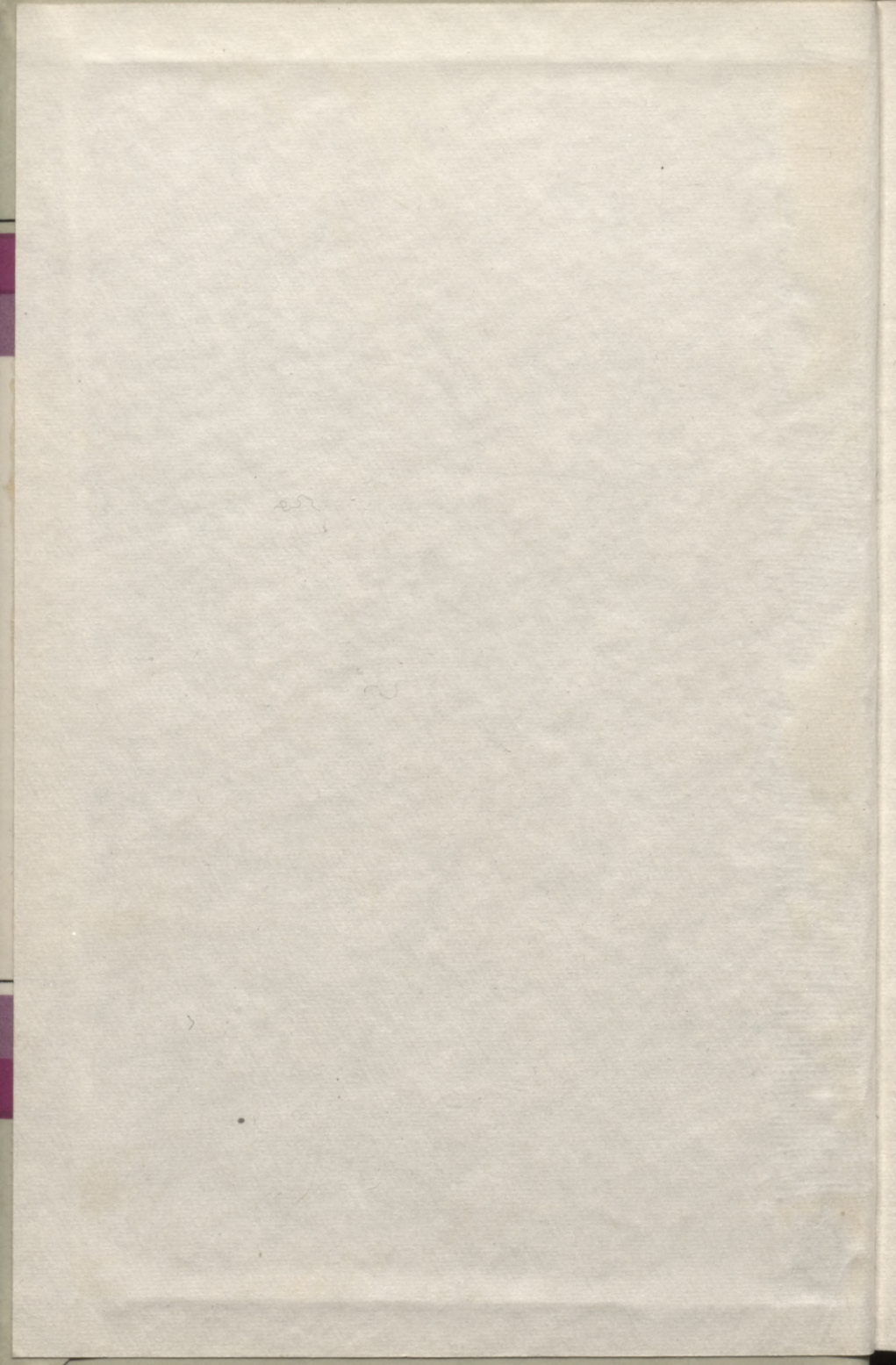
79-3
L/25

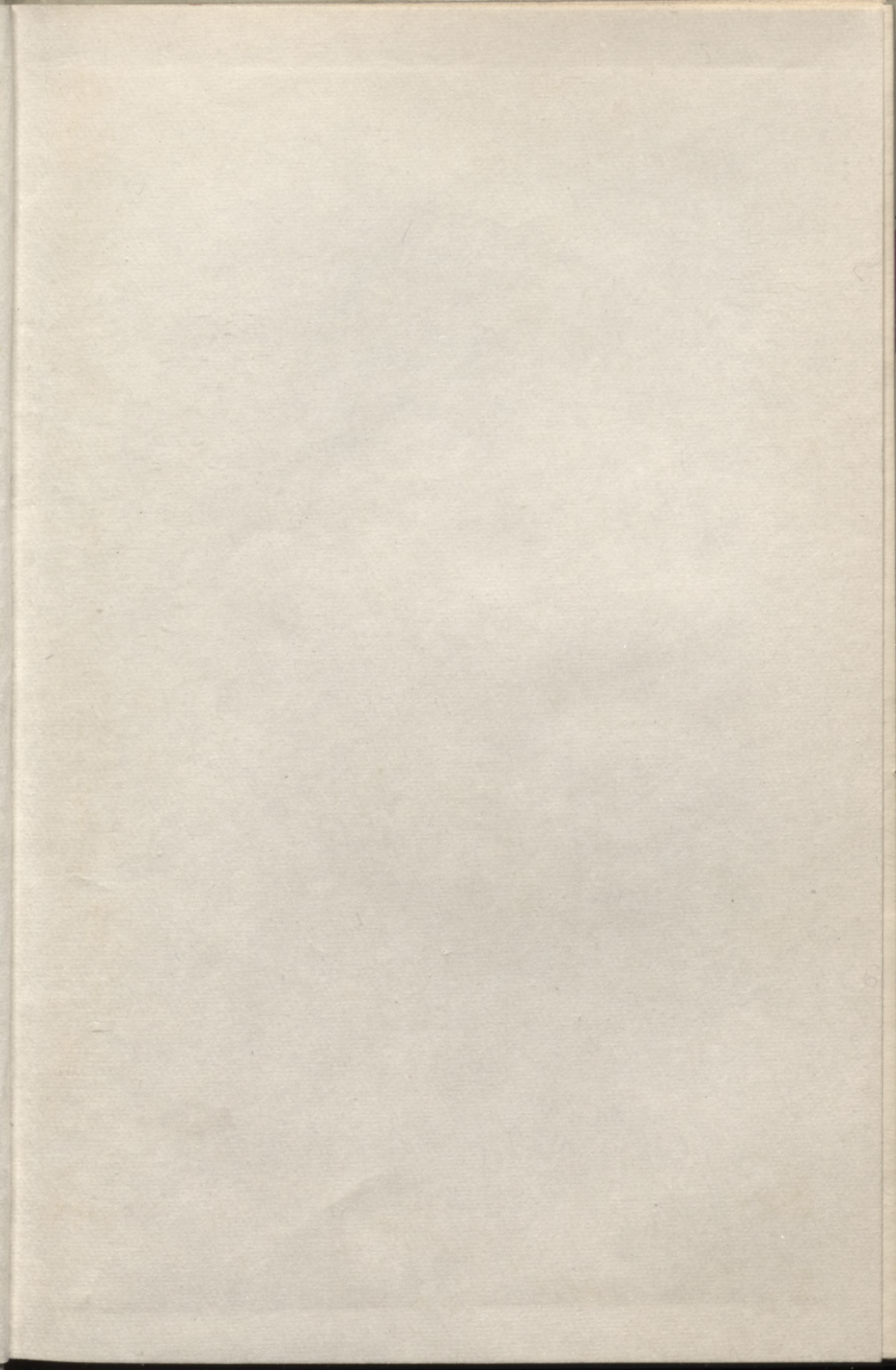

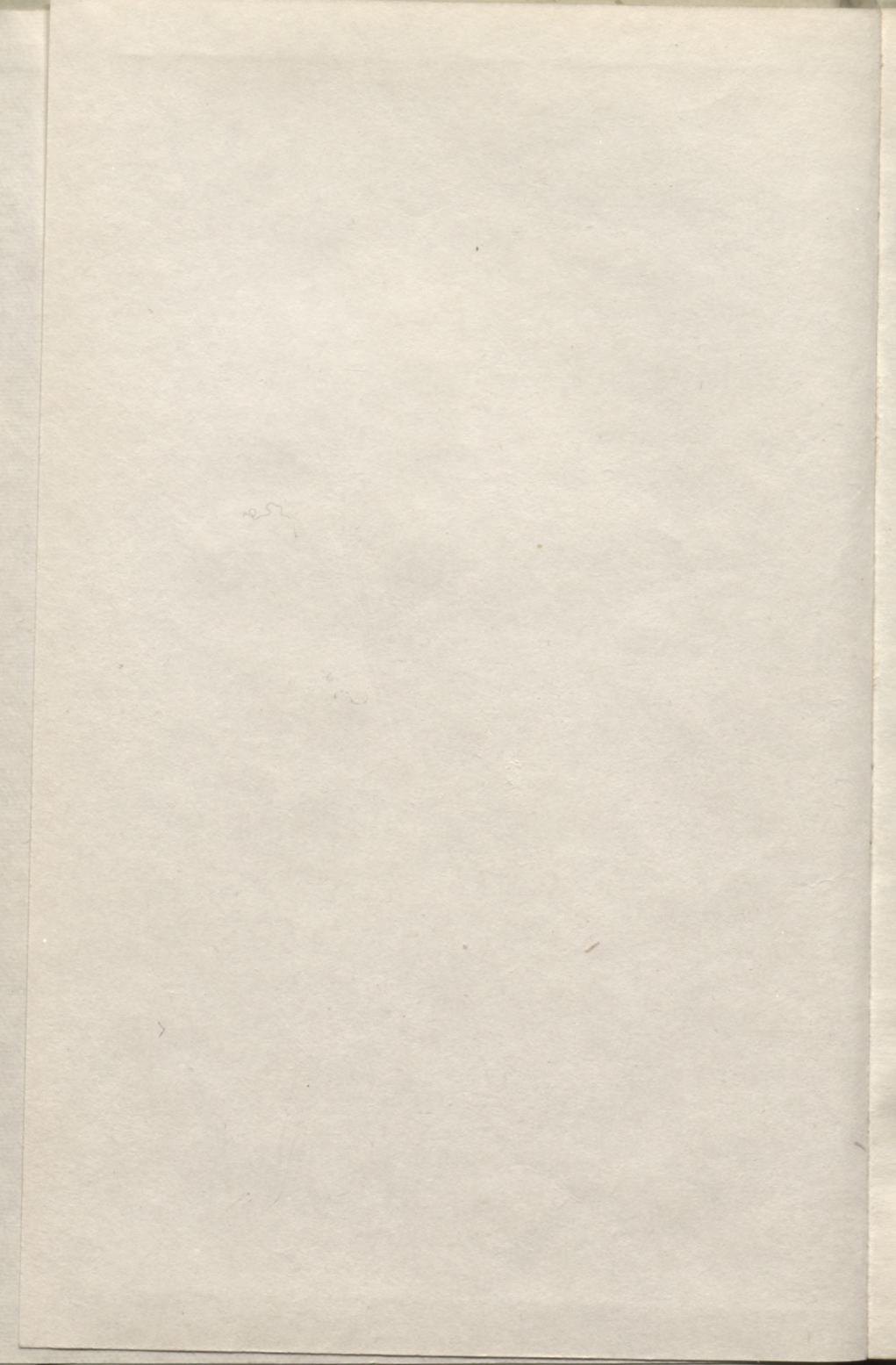
Renē Dekarts

PĀRRUNA PAR METODI

PAGĀTNES
DOMĀTAJU
DARBI

SĒRIJA „AVOTS”

René Dekarts

L ~~79-3~~
25

L
1

Renē Dekarts

PĀRRUNA PAR METODI

RĪGA «ZVAIGZNE» 1978

Descartes René

Discours de la Méthode

Texte et commentaire par Étienne Gilson
Paris, Librairie philosophique J. Vrin, 1939

Izcilā franču zinātnieka Renē Dekarta apcere «Pārruna par metodi» pirmo reizi tika izdota 1637. gadā; tā ir viena no tām grāmatām, kurā formulēti jauno laiku filozofijas pamatprincipi. Dekarts šeit uzstājas kā racionālisma pamatlicējs izziņas teorijā. Vienlaikus «Pārrunā par metodi» rodamas nepretenciozas un dziļas pārdomas par īsta domātāja tapšanu, par visas cilvēces kultūras mantojuma vietu savdabīgās un oriģināli domājošas personības pasaules uzskatā.

Šī apcere latviešu valodā iznāk pirmoreiz; tā paredzēta augstskolu studentiem, aspirantiem, pasniedzējiem, kā arī tiem, kas interesējas par filozofijas jautājumiem.

Grāmata iznāk pagātnes izcilo domātāju darbu sērijā «Avots».

Šās sērijas pamatuzdevums ir sniegt latviešu lasītājam pasaules izcilo domātāju *galvenos* darbus un *galvenās* viņu darbu idejas, kas nozīmīgas arī mūsdienās (gan no zinātnes vēstures, gan arī no mūsdienu zinātnes nozaru problemātikas risināšanas aspektiem).

Tā kā «Avotā» iekļaujamo darbu izvēlē, tulkošanā un zinātnisko skaidrojumu sagatavošanā piedalās augsti kvalificēti speciālisti, visiem šās sērijas izdevumiem ir nodrošināta gan zināšanu padziļināšanai, gan arī zinātniskā darba veikšanai nepieciešamā kvalitāte.

«Pārruna par metodi» ir sērijas «Avots» trešā grāmata (pir-mās bija Gāja Jūlija Cēzara apcere «Piezīmes par gallu karu» un Džona Loka «Eseja par cilvēka sapratni»). Patlaban izdevniecība gatavo izdošanai Hēgeļa, Monteņa, Didro atsevišķus darbus.

No franču valodas tulkojis V. Zariņš

18-22
27-28
30-32
38-40
61-62

RENĒ DEKARTA DZĪVE UN FILOZOFISKĀ DARBĪBA

Izcilais franču domātājs Renē Dekarts ir viens no jauno laiku filozofijas pamatlicējiem un uz pierādījumiem balstītas zinātnes veidotājiem. Viņa darbi ietekmējuši daudzu zinātnieku paaudžu uzskatu un pētniecības metožu tapšanu un nav zaudējuši savu nozīmi arī mūsdienās.

Dekarts piedzima 1596. gada 31. martā Puatū provincē Rietumfrancijā. Gada vecumā viņš zaudēja māti. Tēvs, ne visai bagāts, bet sabiedriski aktīvs muižnieks, savus bērnus no pirmās laulības neaudzināja sistemātiski, jo lielāko daļu laika pavadīja citā Francijas provincē — Bretaņā vai arī dažādos izbraucienos.

Nākamo filozofu bērnībā lielākoties audzināja mātes māte, kā arī citi radnieki. 1606. gadā tēvs, kas jau bija pamanījis sava dēla izcilo apdāvinātību, nosūtīja viņu mācīties uz vienu no labākajām tā laika mācību iestādēm — uz La Flešas koledžu Anžū provincē. Šī skola bija nodibināta 1603. gadā pēc izlīguma starp Francijas karali Anrī IV un jezuitiem, un tās uzdevums bija gatavot administratīvos un militāros kadrus centralizētajai valstij. Mācību darbs šajā slēgtajā audzināšanas iestādē bija ļoti augstā līmenī. Daudzie kvalificētie pasniedzēji nodarbojās ar lielākām un mazākām audzēkņu grupiņām, kā arī individuāli gandrīz visu dienu, organizējot pārrunas, disputus un citas intensīva rakstura garīgas nodarbības.

Jezuītu galvenais mērķis bija stiprināt katolicisma ietekmi savu audzēkņu apziņā, turklāt viņi centās panākt, lai šie audzēkņi vēlāk tik tiešām spētu izvirzīties un noturēties atbildīgos amatos. Tādēļ izglītībai šeit bija fundamentāls raksturs — lielā un daudzveidīgā mācību viela

tika izņemta un nostiprināta tā, lai paliktu prātā visu mūžu. Līdztekus latīņu, sengrieķu un itāļu valodām te daudz uzmanības veltīja matemātikai. Audzēkņiem bija jāiepazīstas gan ar fortifikācijas un ballistikas problēmām, gan arī ar mūziku, dzeju un teātra mākslu, tiesa, gandrīz vienīgi ar katoļu autoru darbiem. Vecākajās klasēs filozofijas stundās audzēkņiem nācās apgūt gandrīz visus Aristoteļa darbus, kā arī viduslaiku katoļu teologu sacerējumus.

Par Dekarta dzīvi pēc koledžas beigšanas (1614. gadā) ziņas ir samērā fragmentāras. 1616. gadā viņš Puatū universitātē ieguvis juridisko zinātņu bakalaura grādu, pēc tam dzīvojis Parīzē un iepazinies ar vairākiem ievērojamiem tā laika zinātniekiem.

1618. gadā Dekarts, tāpat kā daudzi franču muižnieku jaunieši, brīvprātīgi iestājās Holandes armijā un mācījās karaskolā. 1619. gadā viņš kā virsnieks devās uz Vāciju, kur nesen bija sācies Trīsdesmitgadu karš. Vācijā Dekarts rosīgi meklēja pazīšanos ar ievērojamiem matemātiķiem, it īpaši Ulmā pie Donavas. Nav ziņu, ka viņš būtu piedalījies lielās kaujās.

Saubas par pastāvošo zinātnes metožu lietderību, kas Dekartu bija mocījušas jau sen, atrada izeju trīs sapņos, ko viņš esot redzējis Ulmas tuvumā 1619. gada 10. novembrī. Viņš pats uzskatīja šos sapņus par savas zinātniskās metodes izejas punktu. Turpmāko divu gadu laikā viņš galvenokārt uzturējās Čehijas un Ungārijas teritorijā, bet 1622. gadā caur Ziemeļvāciju un Holandi atgriezās Francijā.

Laikposmā no 1622. gada līdz 1628. gadam Dekarts galvenokārt dzīvoja Parīzē un centās piedalīties tā laika zinātnes, it īpaši matemātikas un arī optikas aktuālo problēmu risināšanā. Sevišķa nozīme Dekarta dzīvē bija viņa draudzībai ar vienu no izcilākajiem XVII gadsimta zinātnes organizētājiem — matemātiķi Marēnu Mersenu (1588—1648), kurš personīgi pazina gandrīz visus nozīmīgākos Rietumeiropas zinātniekus un rosīgi sarakstījis ar viņiem. Informēdams katru pētnieku par citu pētnieku sasniegumiem, Mersenns ļoti rosināja sacensības garu viņu vidū, kā arī domu apmaiņu un konfrontāciju. Apstākļos, kad nebija nedz zinātnisko žurnālu, nedz zinātņu akadēmiju, šāda informācija vēstuļu formā ļāva ietaupīt daudzus meklējumu gadus un mazināja atkārtoto atklājumu īpatsvaru.

Turpmākajos gados līdz Mersenna nāvei Dekarts ievērojamu daļu savu teorētisko atziņu formulējis, atbildēdams uz M. Mersenna jautājumiem vai arī polemizēdams ar tiem zinātniekiem, par kuru uzskatiem M. Mersenns bija viņu informējis. Gandrīz ikvienu no Dekarta 138 vēstulēm Mersennam, kas saglabājušās līdz mūsdienām, satur vērtīgu informāciju par viņa uzskatu veidošanos. Laikposmā no 1622. gada līdz 1628. gadam Dekarts veicis vairākus ilgstošus ceļojumus tiklab pa Franciju, kā arī pa citām zemēm, it īpaši Šveici un Itāliju.

Taču pamazām viņam veidojās pārliecība, ka Parīzes paziņu loks gan dod daudz ierosinājumu pētniecībai, bet neatstāj gandrīz nemaz brīva laika pētījumu veikšanai. Turklāt XVII gadsimta divdesmito gadu beigās sakarā ar feodālā absolūtisma nostiprināšanos katoļu baznīcas un valsts iestāžu jaukšanās garīgajā dzīvē, arī filozofijā, kļuva arvien uzbāzīgāka un neiecietīgāka. Šādos apstākļos Dekarts 1628. gadā uzskatīja par lietderīgu apmesties uz dzīvi Holandē, kur viņš kā privātpersona, pārtikdams galvenokārt no savu Francijā palikušo muižu ienākumiem, nodzīvoja aptuveni 20 gadus. Holandē viņš parasti apmetās nelielās klusās pilsētiņās netālu no universitātēm un citiem ievērojamiem kultūras centriem. Lai Parīzes paziņas viņu netraucētu, Dekarts samērā bieži mainīja dzīves vietu, bet savu adresi darīja zināmu tikai dažiem draugiem.

Svarīgākos savu pētījumu un pārdomu rezultātus Dekarts trīsdesmito gadu sākumā apkopoja manuskriptā «Pasaule» — «Le Monde», kuru gatavojās izdot 1633. gada beigās. Taču 1633. gada vasarā Romā Galileo Galilejs inkvizīcijas tiesas priekšā atteicās no savas mācības par pasaules uzbūvi, un šis notikums satricināja visu zinātnes pasauli Rietumeiropā. Katoļu baznīca nosodīja un aizliedza šo mācību, kurā bija tālāk precizēti N. Kopernika uzskati: Zeme nav pasaules centrs, jo tā līdzīgi citām planētām riņķo ap Sauli.

Šādos apstākļos Dekarts nepublicēja jau gandrīz pabeigto sacerējumu, kurā, pēc zinātnes vēsturnieku domām, bijuši pausti Galileja viedoklim līdzīgi uzskati. Lai gan protestantiskajā Holandē Dekartam nedraudēja tiešas briesmas no inkvizīcijas, viņš nekad nevēlējās zaudēt sakarus ar Franciju. Jāņem vērā arī tās cieņas un pateicības jūtas, kādas faktiski bez vecākiem augušajam zinātniekam

bija pret La Flešas koledžas mācību spēkiem, un viņa naivā cerība izplatīt zinātniskas atziņas, nenonākot konfliktā ar reliģiju. Neespiestais rokraksts gājis zudumā, ir saglabājušies tikai daži melnraksta fragmenti.

Pārvarējis garīgo krīzi, Dekarts turpmākajos gados sagatavoja citu darbu, kas iznāca 1637. gadā ar virsrakstu «Pārruna par metodi» («Discours de la Méthode») līdz ar pielikumiem «Dioptrika», «Meteori» un «Ģeometrija». Tajā izklāstīti un pamatoti Dekarta filozofijas svarīgākie principi un atzinumi, bet tas sarakstīts ļoti piesardzīgi un nepretenciozi. Asākie strīdu jautājumi kosmoloģijā tur nav tieši skarti.

Darbs bija publicēts anonīmi, taču autors drīz vien kļuva zināms, un jaunajai metodei filozofijā, kā arī ar to saistītajiem uzskatiem dabaszinātnēs radās gan dedzīgi piekritēji, gan arī nikni ienaidnieki. Jāpiebilst, ka Dekarta kritizētāji vērsās pret viņu no ļoti atšķirīgām pozīcijām. XVII gadsimta materiālisti, it īpaši T. Hobss un P. Gassendi, viņam pārmeta nekoncekvenci pasaules uzskata ziņā, domāšanas atraušānu no matērijas. Teologi un skolastiskie filozofi viņa mācībā ne jau bez pamata saskatīja draudus reliģijai. Dažu matemātiķu negatīvo nostāju pret Dekartu noteica skaudība.

«Pārrunā» skartos teorētiskos jautājumus Dekarts tālāk attīstīja un konkretizēja savos turpmākajos, latīņu valodā publicētajos darbos: «Pārdomas par pirmo filozofiju» (1641. gadā) un «Filozofijas principi» (1644. gadā), kā arī vairākos sīkākos vai speciālām problēmām veltītos sacerējumos un daudzās vēstulēs (tās tika publicētas pēc viņa nāves).

Drīz vien pēc pirmā sacerējuma publicēšanas Dekartam nācās pārliecināties, ka pat Holandē, kur pret neortodoksālu uzskatu paudējiem izturējās iecietīgāk nekā citur, sākusies rīdīšanas kampaņa tiklab pret viņa teorētiskajiem uzskatiem, kā arī pret viņu pašu un šo rīdīšanu iedvesmo konservatīvie protestantiskie teologi.

Atgriešanās Francijā zinātniekam nebūtu sniegusi vairāk rīcības brīvības, turklāt četrdesmito gadu beigās iekšpolitiskās krīzes dēļ intelektuālās darbības perspektīvas bija ļoti neskaidras. Tāpēc Dekarts pieņēma Zviedrijas karalienes Kristīnes uzaicinājumu un 1649. gada 1. oktobrī ieradās Stokholmā. Taču galma dzīves ritms un

Zviedrijas klimats izrādījās ļoti kaitīgi Dekarta veselībai. Viņš saslima ar plaušu karsoni un 1650. gada 11. februārī nomira. Vatikāns 1663. gadā iekļāva viņa darbus katoļiem aizliegto sacerējumu sarakstā, bet 1671. gadā ar karaļa dekrētu tika aizliegts tos propagandēt Francijā.

Dekarta ietekme uz zinātnes tālākattīstību ir milzīga. Viņš darbojās daudzās nozarēs. Ļoti nozīmīgs ir Dekarta ieguldījums matemātikā: viņš ieteicis algebrā jaunu pieraksta veidu, ko ar nelielām izmaiņām lieto arī tagad, ieviesis koordinātu sistēmu, izstrādājis analītisko ģeometriju. Nozīmīgi ir arī Dekarta pētījumi mehānikā, kur viņš izstrādājis kustības daudzuma formulu, optikā, kur viņš viens no pirmajiem sācis matemātiski aprēķināt gaismas stara laušanas koeficientus. Bioloģijā Dekarts viens no pirmajiem propagandēja Hārveja atklāto asinsriņķošanas teoriju, kā arī pats veica daudz pētījumu cilvēka un dzīvnieku anatomijā, izvirzīja ideju par refleksiem.

Taču visnozīmīgākais Dekarta ieguldījums zinātnē ir viņa filozofiskie darbi. Jau Dekarta jaunības gados bija jūtama akūta vajadzība pēc filozofijas kā pēc dabaszinātņu metodoloģiskā pamata, bet pastāvošā filozofija nevarēja veikt šo funkciju. Intensīvā ražotājspēku attīstība noteica daudzu zinātnes nozaru strauju virzīšanos uz priekšu, taču šo atsevišķo nozaru sasniegumi netika teorētiski vispārināti, nekļuva par zinātnes vispārīgu ieguvumu.

Sholastiskā filozofija, kas dominēja viduslaikos un bija saglabājusī stipras pozīcijas arī XVII gadsimtā, neinteresējās par atsevišķo zinātnes nozaru sasniegumiem un ražošanas vajadzībām. Tās galvenais uzdevums bija apkalpot teoloģiju un līdz ar to stiprināt feodālās ideoloģijas ietekmi ļaužu apziņā. Sholastiķi par gudrības, t. i., zināšanu, galveno avotu uzskatīja nevis reālo dzīvi, bet gan reliģiskos tekstus un Aristoteļa darbus, kā arī ar formālās loģikas paņēmieniem izdarītus secinājumus no tiem.

Līdzās sholastikai XV un it īpaši XVI gadsimtā bija attīstījies jauns filozofijas virziens, kas reliģiskos tekstus un Aristoteļa sacerējumus vairs neuzskatīja par vienīgo vai kaut par galveno autoritāti. Šā virziena filozofi meklēja atbildes uz sava laika zinātnes un sabiedriskajām problēmām Platona, seno atomistu, seno skeptiķu un citu antikās filozofijas autoru darbos vai arī mēģināja tās uzminēt paši, proti, tiecās uzreiz iegūt pabeigtas atziņas par

pasaules likumsakarībām un galīgas atbildes uz neizpētītām problēmām (kuru eksperimentālā risināšana, kā vēlāk izrādījās, bieži vien prasīja gadsimtus). Šajā darbā viņi aicināja palīgā iztēli un fantāziju. Sis virziens, ko zinātnes vēsturē parasti mēdz dēvēt par Renesanses laikmeta natūrfilozofiju, deva daudz pareizu un pat ģeniālu minējumu, bet ne mazumu arī tukšu fantāziju un maldu. Daudzi šā virziena pārstāvji parādīja lielu drosmi un gatavību uzpurēties zinātnes labā, viņi deva smagus triecienus feodālajai ideoloģijai, taču arī viņu filozofija kopumā maz noderēja zinātnēm par metodoloģisko pamatu.

Filozofijas jautājumu risināšanā Renesanses natūrfilozofi bieži vien turpināja antīko filozofu tradīcijas dialektikā. Taču viņu dialektika nebija tieši saistīta ar zinātņi — ar vērojumiem, mērījumiem un eksperimentiem, un, diezgan pareizi sprieždami par pasauli kopumā, viņi ļoti maz varēja pateikt par katru lietu atsevišķi. Tie natūrfilozofijas pārstāvji, kas paši nodarbojās ar dabas pētniecību, piemēram, Telezio, Servets un zināmā mērā arī Galilejs, daudzos jautājumos bija stihiski dialektiķi. Taču, interpretējot pašu izdarītos pētījumus, viņi bieži vien deva priekšroku metafiziskai pieejai — precīzi aprakstīja un anatomizēja atsevišķas lietas un parādības, taču bija spiesti izraut tās no vispārīgās kopsakarības, jo drošo, eksperimentālā ceļā iegūto un pārbaudīto zināšanu bija tik maz, ka tās tikai kā sīkas, savstarpēji nesaistītas saliņas vietumis pacēlās plašajā neskaidro un neprecīzo vispārīgo prātumu okeānā.

Par zinātnes attīstības metodoloģisko pamatu nevarēja kļūt arī XVI gadsimta skepticisms, kas asprātīgi un pārliecinoši bija pierādījis teoloģijas un sholastiskās filozofijas dogmu nepamatotību, pretrunību un reālajai dzīvei svešo formālismu. Sis domāšanas virziens, kas visspilgtāk izpaudās M. Monteņa «Esejās», taču bija vērojams arī P. Šarona darbos, veicināja daudzu vecu aizspriedumu un maldu pārvarēšanu. Taču šā uzskata paudēji gandrīz visi bija humanitāras ievirzes teorētiķi, kas labi orientējās kultūras vēsturē, bet par dabaszinātnēm parasti neinteresējās. Turklāt viņu lielā piesardzība pret visiem kategoriskiem apgalvojumiem nevarēja kļūt par drošu izejas punktu pētniekiem.

Turpmākai straujai zinātnes attīstībai XVII gadsimtā bija vajadzīga tāda filozofija, kas dotu iespēju apkopot

vienā sistēmā daudzās atsevišķo zinātnes nozaru atziņas, kas bija gūtas gan vērojumu, gan pieredzes, gan arī speciāli veiktu eksperimentu ceļā, un turklāt dotu iespēju novērtēt arī atsevišķo atzinumu ticamību, tādējādi ļaujot atšķirt zinātni no šarlatānisma. Šādu jaunu izziņas metožu izstrādātāji Jauno laiku filozofijas vēsturē bija Frensiss Bēkons, empīriskā izziņas virziena sācējs, un Renē Dekarts, racionālistiskā izziņas virziena izveidotājs.

F. Bēkons XVII gadsimta sākumā izstrādāja empīrisma metodes, kuras pamatprincipi izklāstīti viņa darbā «Jaunais Organons». Empīriskā filozofija par zināšanu avotu uzskata pieredzi, faktu, vērojumu, eksperimentu un māca, kā, apkopojot atsevišķo vērojumu un eksperimentu rezultātus, iespējams nonākt pie arvien plašākiem un vispārīgākiem konstatējumiem.

Empīriskā filozofija devusi iespēju gūt panākumus daudzās zinātnēs. Taču vienpusīgam empīrisma piemita arī nopietni trūkumi. Atsevišķa cilvēka un pat visas cilvēces pieredze un vērojumi aptver tikai nelielu daļu no Visuma, turklāt ierobežotā laika sprīdī, tādēļ dažādu faktu un parādību sistematizēšanai visbiežāk nākas lietot nepilno indukciju. Šo iemeslu dēļ empīriskā ceļā iegūtās atziņas nevar būt nedz vispārīgas, nedz nepieciešamas. Daudzi izcili empīrisma pārstāvji atsaucīgi uzņēmuši pat rupju mānticību un šarlatānismu zinātnē, jo ar vienpusīga empīrisma metodēm tos grūti pazīt un gandrīz neiespējami atspēkot. Turklāt empīrisms F. Bēkona darbos vēl nebija gluži brīvs arī no dažiem viduslaiku filozofijas elementiem — tajā ir nekoncekvences, vairāki fantastiski pieņēmumi un minējumi.

Otro izziņas virzienu jauno laiku filozofijā — racionālismu — XVII gadsimta pirmajā pusē izveidoja R. Dekarts. Racionālisms par zināšanu sākumu uzskata dažas vispārīga rakstura teorijas, kurām jābūt tik neapšaubāmām, visaptverošām un skaidrām, lai no tām dedukcijas ceļā varētu droši secināt patiesības ikvienam atsevišķam gadījumam. R. Dekarts centās savas filozofijas vispārīgos principus pamatot ar vienīgo savā laikā attīstīto zinātnes nozaru — matemātikas un mehānikas — atzinumu palīdzību. Protams, centieni izskaidrot visu pasaules daudzveidību gandrīz vai vienīgi ar ģeometrijas un mehānikas likumu un teorēmu palīdzību varēja novest tikai pie vienpusīgām, shematiski vienkāršotām prāta konstrukcijām.

Tomēr šāda rīcība deva iespēju atbrīvoties no daudziem aizspriedumiem un maldiem, tā ļāva vēlāk papildināt sākotnēji nabadzīgo shēmu ar jauniem atklājumiem daudzās zinātnēs, tādēļ uzskatāma par nepieciešamu posmu zinātniskās izziņas virzīšanās ceļā.

Metodiskās šaubas, kam Dekarts pakļāva visus līdzšinējos zinātnes atzinumus, viņa nesamierināmība ar dažāda rakstura māņticību, viņa prasība pēc skaidriem un noteiktiem formulējumiem un daudzi citi viņa lietotie paņēmieni zinātnē ievērojami bagātinājuši cilvēces rīcībā esošo pētniecības līdzekļu arsenālu.

Lai gan racionālismam nepiemīt jau norādītie empīrisma trūkumi, tas tomēr arī pats ir vienpusīgs virziens — arī tam ir nepilnības, kas apgrūtina tā lietošanu izziņā.

Racionālisti nepietiekami novērtē dzīvās vērošanas lomu izziņā, tādēļ viņiem grūti tikai ar prāta līdzekļiem vien pamatot vispārīgo principu rašanos. Viņi bieži vien veido samākslotas un teorētiski nepietiekami pamatotas prāta konstrukcijas pirmo principu pamatošanai, taču šāds uzdevums ar abstraktās domāšanas līdzekļiem vien vispār nav veicams. Konsekventā, taču vienpusīgā racionālistu pieeja daudzveidīgajām pasaules parādībām nereti novedusi pie dogmatisma.

Arī Dekarta filozofijā vērojama XVII gadsimta izziņas virzieniem raksturīgā vienpusība. Viņš ar mehānikas līdzekļiem centās izskaidrot visus procesus pasaulē, arī cilvēku un dzīvnieku ķermeņu fizioloģiskās norises. Vienīgi cilvēka psihi viņš neuzskatīja par iespējamu izskaidrot tikai ar mehāniskām likumsakarībām, tādēļ pilnīgi atrāva psihisko dzīvi no ķermeņa. Tādējādi Dekarts nonāca pie dziļi pretrunīga — duālistiska pasaules uzskata. Viņš atzina, ka pasaules pamatā ir divas substances — materiālā, kuras atribūts ir izplatība, un garīgā — tās atribūts ir domāšana. Saskaņā ar šādu viedokli matērijai nemaz nevar būt domāšanas un domāšanai nevar būt materiāla substrāta. No šā pasaules uzskata, kas detalizētāk izstrādāts Dekarta darbā «Filozofijas principi», savukārt izrietēja citi patvaļīgi pieņēmumi, kas izrādījās nepatiesi zinātnes tālākattīstības gaitā, — dzīvnieku psiher pielīdzināšana mehānisku automātu darbībai, dieva un dvēseles nemirstības atzīšana utt.

Taču par spīti būtiskajiem trūkumiem tiklab XVII—XVIII gadsimta empīrismā, kā arī racionālismā, šiem vir-

zieniem bija milzīga pozitīva loma zinātnes attīstībā. Tikai kopš šā laika vērojama īsta pēctecība galveno zinātnes nozaru, it īpaši matemātikas, fizikas, astronomijas un anatomijas attīstībā. Turklāt sāka veidoties kopīga zinātnes valoda, kas deva iespēju dažādu Eiropas zemju zinātniekiem apvienot savus pūliņus un kopīgiem spēkiem straujāk virzīties uz priekšu.

Abu minēto izziņas virzienu vienpusību sāka pārvarēt klasiskā vācu filozofija, it īpaši I. Kants un G. V. F. Hēgelis, apstākļos, kad gandrīz visas zinātnes nozares bija sasniegušas daudz augstāku līmeni nekā F. Bēkona un R. Dekarta laikā. Pilnīgi šis uzdevums veikts marksistiskajā filozofijā.

Dekarta sacerējums «Pārruna par metodi» sarakstīts laikposmā no 1635. gada līdz 1636. gadam. «Pārruna» rakstīta zinātniskas autobiogrāfijas formā, un daudzi tajā laikā strīdīgie filozofijas jautājumi tanī tikai viegli ieskicēti vai arī iztīrāti tik nepretenciozā formā, ka autoram vajadzības gadījumā vienmēr paliktu manevrēšanas iespēja.

Lai gan Dekarta sacerējums «Pārruna par metodi» sarakstīts populārā formā un daudzi jautājumi tajā skarti ļoti īsi, tas ir ļoti nozīmīgs un dziļš darbs. Tas sniedz pārskatu par gandrīz visām XVII gadsimta pirmās puses zinātnes un filozofijas problēmām un parāda Dekarta attieksmi pret tām. Šo problēmu vidū it īpaši vajadzētu atzīmēt dažas detalizētāk izvirzītās —

1) kā vērtēt sava laika zinātnes līmeni un izglītības sistēmu;

2) kādi var būt zināšanu patiesuma kritēriji;

3) kādi nosacījumi jāievēro izziņas, t. i., pētījumu gaitā;

4) vai pasaule varētu rasties dabīgā kārtā, un kā šī rašanās varētu norisēt;

5) kas kopīgs cilvēku un dzīvnieku psihei, un kādas ir to atšķirības;

6) kādu labumu un kādu sliktumu dabas pētniekam dod seno autoru rakstu pētīšana;

7) kādi ir zinātnes svarīgākie uzdevumi, un kā to īstenošanai apvienot daudzu zinātnieku pūles vairāku paaudžu dzīves laikā.

Iztirzājuma gaitā skartas arī daudzas citas zinātnes problēmas, kas sīkāk risinātas vēlāk sarakstītajos Dekarta

darbos vai pat tikai turpmāko gadsimtu zinātnē un filozofijā. Lai gan cilvēces rīcībā esošo zinātnes atziņu daudzums kopš Dekarta laikiem ir neizmērojami audzis, daudzas viņa darbos izvirzītās filozofijas problēmas un rekomendācijas joprojām nav zaudējušas savu aktualitāti un ap tām risinās strīdi un diskusijas. Tādēļ Dekarta darbi jāzina ne tikai kā noteikta laikmeta garīgās dzīves piemineklis un viena no augstākajām virsotnēm XVII gadsimta zinātnē — tie ļauj labāk izprast arī daudzas mūsdienu zinātnes problēmas un palīdz veidot dziļi pamatotu zinātnisku pasaules uzskatu.

Veidojot Dekarta darba «Pārruna par metodi» mūsu izdevuma zinātniskās piezīmes, izmantoti daudzi Dekarta filozofijas analīzei veltītie pētījumi, it īpaši šādi: *Асмус В. Ф. Декарт. М., 1956. 372 с.; Матвиевская Г. П. Рене Декарт. М., 1976. 272 с.; Descartes René. Discours de la Méthode. Texte et commentaire par Étienne Gilson. Paris, Librairie philosophique J. Vrin, 1939.* Lasītājiem, kuri vēlas gūt plašāku un dziļāku ieskatu Dekarta filozofijā, iesakām izmantot izdevumu: *Декарт Р. Избранные произведения. М., 1950. 712 с.*

V. Zariņš

PĀRRUNA PAR METODI

LAI LABI VADĪTU SAVU PRĀTU UN MEKLĒTU PATIESTĪBU ZINĀTNĒS

Ja šī pārruna¹ šķiet pārāk gara, lai to lasītu visu uz reizi, to var iedalīt sešās daļās. Pirmajā atrodami dažādi apsvērumi par zinātnēm. Otrajā — autora meklētās metodes svarīgākās kārtulas. Trešajā — daži morāles priekšraksti, ko autors atvasinājis no šīs metodes. Ceturtajā — argumenti, ar kuru palīdzību viņš pierāda, ka eksistē dievs un cilvēka dvēsele, kuri ir autora metafizikas pamatā. Piektajā — virkne viņa pētīto fizikas jautājumu un it īpaši sirds darbības, kā arī dažu citu medicīnas novadā ietilpstošu problēmu izskaidrojumus un parādīta arī atšķirība starp dzīvnieku dvēseli un mūsējo. Un pēdējā nodaļā — tas, ko autors uzskata par nepieciešamu, lai dabas pētīšanā varētu pavirzīties uz priekšu tālāk, nekā nokļuvis viņš, un motīvi, kas viņu pamudinājuši šo darbu rakstīt.

I

Veselais saprāts [*le bon sens*] ir vistaisnīgāk sadalītā lieta pasaulē²: jo ikviens uzskata, ka ir ar to apgādāts tik labi, ka pat tie, kam visai grūti būt apmierinātiem citādā ziņā, nemēdz vēlēties vairāk veselā saprāta, kā viņiem ir. Un, tā kā nav domājams, ka visi maldās, tas drīzāk liecina, ka spēja pareizi spriest un atšķirt patieso no maldīgā³, kas pēc būtības arī ir tas, ko mēdz saukt par veselo saprātu jeb prātu [*le bon sens ou la raison*], dabīgi

piemīt visiem cilvēkiem vienādā mērā; un līdz ar to mūsu uzskatu dažādība rodas ne tādēļ, ka vieni būtu saprātīgāki par otriem, bet vienīgi no tā, ka mēs vadām savas domas pa dažādiem ceļiem un nepētām vienas un tās pašas lietas. Jo nepietiek būt vesela prāta [*l'esprit bon*] īpašniekam, pats svarīgākais ir to labi likt lietā. Vislielākie gari ir spējīgi tiklab uz vislielākajiem netikumiem, kā uz lielākajiem tikumiem, un arī tie, kas soļo ļoti lēni, spēj pavirzīties tālu uz priekšu, ja viņi vienmēr iet taisnu ceļu, atšķirībā no tiem, kas skrien un noklist no tā⁴.

Kas attiecas uz mani, tad es nekad neesmu uzskatījis, ka manas gara spējas [*mon esprit*]⁵ būtu pārākas par caurmēra līmeni⁶, bieži pat esmu vēlējis, lai mana doma būtu tikpat žigla vai mana iztēle tikpat precīza un noteikta, vai atmiņa tikpat ietilpīga vai tikpat operatīva kā dažiem citiem. Un man nav zināmas nekādas citas īpašības, kas kalpotu gara pilnveidošanai, kā vienīgi tās; jo, kas attiecas uz prātu jeb jēgu, tad līdztekus tam, ka vienīgi tie mūs atšķir no dzīvniekiem, es ticu, ka tie ikvienam piemīt pilnā mērā, un šajā ziņā pievienojos filozofu* vidū vispārpieņemtajam atzinumam, kas māca, ka vienas **sugas** dažādi **indivīdi** var gan būt atšķirīgi **parādībās** [*accidents*], bet ne pēc **formas** vai dabas.

Taču neslēpsu arī to, ka, manuprāt, man kopš jaunības laimējies atrast dažus ceļus, kas mani veduši pie apsvērumiem un atzinumiem, no kuriem esmu izveidojis metodi, ar kuras palīdzību, kā man šķiet, esmu guvis iespēju pakāpeniski pilnveidot savas zināšanas un mazpamazām pacelt tās līdz tik augstam līmenim, kādu vien atļauj sasniegt mana prāta aprobežotība un dzīves īsums.⁸ Jo ar tās palīdzību jau esmu guvis tādus augļus, ka, lai gan spriedumos par sevi es vairāk tiecos uz neticības pusi nekā uz pašpaļāvību, un, raugoties filozofa acīm uz visu ļaužu dažādiem darbiem un pasākumiem, nav gandrīz neviena, kurš man neliktos vērtīgs un nederīgs; es tomēr nepārstāju just ārkārtīgu apmierinājumu par tiem panākumiem, kurus, kā man liekas, esmu jau guvis, meklējot patiesību, un lolot tādas nākotnes cerības, ka, ja starp cilvēku tīri cilvēciskajām nodarbībām ir kāda patiesi laba un nozīmīga, es iedrošinos ticēt, ka tā ir manis izraudzītā.

---

* T. i., šolastiķu. — *Tulk.*

DISCOURS
DE LA METHODE

Pour bien conduire la raison, & chercher
la verité dans les sciences.

PLUS

LA DIOPTRIQUE.

LES METEORES.

ET

LA GEOMETRIE.

Qui sont des essais de cete METHODE.

A LEYDE

De l'Imprimerie de IAN MAIRE.

MDCCXXXVII.

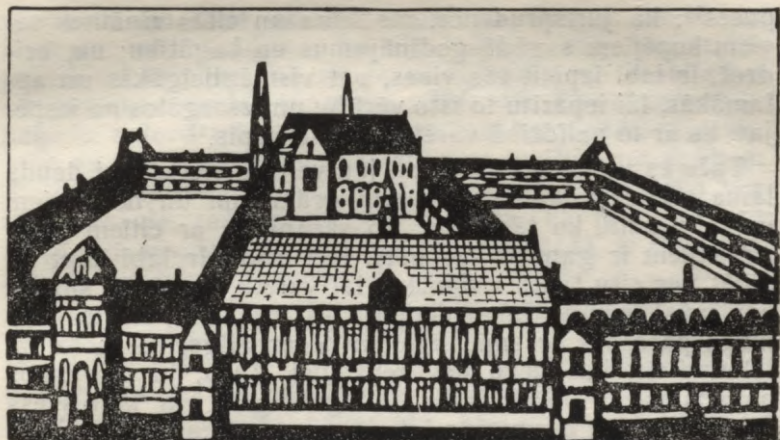
Avec Privilege.

Pirmā «Pārunas par metodi» izdevuma titullapa

Var jau gan būt, ka es maldos un tas, ko uzskatu par zeltu un dimantiem, īstenībā ir tikai varš un stikls. Es zinu, cik viegli mēs varam maldīties jautājumos, kas skar mūs pašus, un cik piesardzīgi mums jāizturas arī pret draugu spriedumiem, ja tie ir mums labvēlīgi. Taču man būtu ļoti patīkami šajā pārrunā parādīt, pa kādiem ceļiem esmu virzījies, un izlikt savu dzīves gājumu kā uz delnas tā, lai katrs varētu par to spriest un lai, ieklausoties runās, kas šajā sakarībā izraisītos, varētu izmantot tajās izteiktos uzskatus kā papildu līdzekli pašizglītibai līdzās tiem, ko esmu jau paradīš lietot.

Tādējādi mans nolūks šeit nav vis mācīt metodi, kas būtu obligāta ikvienam, lai labi vadītu prātu, bet tikai parādīt, kādā veidā esmu mēģinājis vadīt savējo. Tiem, kuri uzņemas dot priekšrakstus citiem, nākas vērtēt sevi par prasmīgākiem nekā tos, kam viņi šos priekšrakstus dod; un, ja viņiem kāds nieks neizdodas, viņi tiek nopelti. Taču, piedāvājot lasītājiem šo rakstu vienīgi kā nostāstu jeb, ja vēlaties, kā tēlojumu, kurā līdzās dažiem atdarināšanas cienīgiem paraugiem, iespējams, sastopami arī tādi, kam sekot nav vērts, es ceru, ka tas var vienam otram noderēt, nekaitējot nevienam, un ka visi atzinīgi novērtēs manu vaļširdību.

Kopš pašas bērnības esmu barots ar grāmatu gudrībām⁹ un, tā kā mani bija pārliecinājuši, ka ar to palīdzību iespējams gūt skaidras un drošas zināšanas par visu, kas dzīvē derīgs, jutu ārkārtīgu patīku tās apgūt. Taču, kad tikko biju beidzis visas mācības, kuru noslēgumā parasti notiek uzņemšana izglīto to ļaužu kārtā, mani uzskati pilnīgi izmainījās. Jo izrādījās, ka man visapkārt ir tik daudz šaubu un maldu, ka man šķita, ka mani centieni izglītoties nav devuši nekādu citu labumu, kā vien atklājuši arvien vairāk un vairāk manu nezināšanu. Un es taču izglītojos vienā no Eiropas slavenākajām skolām, kurā, pēc manām domām, vajadzēja būt mācītiem vīriem, ja vien zemes virsū vispār kaut kur tādi sastopami. Es tur apguvu visu, ko mācījās citi, un pat, neapmierinoties ar tām zinībām, ko mums mācīja, iepazīnos ar visām grāmatām, kādas vien nonāca manās rokās, kurās bija iztirzātas tās zinātnes, ko mēdz uzskatīt par visinteresantākajām un visretākajām.¹⁰ Turklāt es zināju citu spriedumus par sevi un man nelikās, ka mani vērtētu zemāk par maniem biedriem, kaut arī jau tanī laikā bija paredzams,

La Flešas koledža

ka daži no viņiem ieņems mūsu skolotāju vietas. Un, visbeidzot, mūsu laikmets man šķita izcilu garu tik bagāts, kā vēl neviens. Tas viss mani pamudināja atļauties spriest pēc sevis par visiem citiem un uzskatīt, ka pasaulē nav nevienas doktrīnas, kas būtu tāda, kādu man agrāk bija likuši to iedomāties.

Tomēr tādēļ es nebūt nezaudēju cieņu pret vingrinājumiem, ar kuriem nodarbojas skolās. Es zināju, ka valodas, ko tur māca, nepieciešamas seno grāmatu izprašanai; ka mītu cildenums rosina garu; ka vēstures izcilie notikumi padara to cēlāku un, ja tajos iedziļinās, tie attīsta spriešanas spējas; ka labu grāmatu lasīšana ir it kā saruna ar aizgājušo gadsimtu viscienījamākiem ļaudīm, kuri bijuši to autori, un turklāt izmeklēta saruna, kurā atklājas vienīgi pašas labākās šo cilvēku domas; ka daiļrunībai piemīt neatkārtojams spēks un krāšņums, ka dzejai ir valdzinoša izsmalcinātība un maigums, ka matemātikas ir ļoti smalks izgudrojums un tās var daudzējādā ziņā kalpot gan zinātkāro apmierināšanai, gan arī visu amatu veicināšanai un ļaužu pūliņu atvieglšanai; ka raksti par tikumiem satur daudz pamācību un norādījumu, kas ir ļoti noderīgi; ka teoloģija māca, kā iemantot debesu valstību; ka filozofija dod iespēju ticami runāt par visām lietām un ļauj izpelnīties apbrīnu no mazāk mācīto

puses¹¹; ka jurisprudences, medicīna un citas zinātnes sa-
viem kopējiem sagādā godinājumus un bagātību; un, beidzot, ir labi izpētīt tās visas, pat vismānticīgākās un ap-
lamākās, lai iepazītu to īsto vērtību un izsargātos no iespē-
jas, ka ar to palīdzību varētu tikt piekrāpts.¹²

Taču es uzskatīju, ka esmu jau veltījis pietiekami daudz
laika valodām, kā arī senajām grāmatām un nostāstiem
un teiksmām, ko tās satur. Jo sarunāties ar citiem gadu
simteņiem ir gandrīz tas pats, kas ceļot. Ir labi kaut ko
zināt par citu tautu tikumiem, lai varētu veselīgāk spriest
par mūsējiem un lai nedomātu, ka viss, kas atšķiras no
mūsu parašām, ir smieklīgs un nesaprātīgs, kā mēdz iz-
tēloties tie, kas neko nav redzējuši. Taču, ja ceļojumos
pavada pārāk daudz laika, tad galu galā var kļūt svešs
savā zemē; un pārmērīga interese par notikumiem pagāju-
šos gadsimtos parasti noved pie neziņas par tiem, kas
risinās mūsējā.¹³ Uzskatīju arī, ka leģendas liek iztēloties
par iespējamiem daudzus notikumus, kuri nebūt tādi nav,
un ka pat vispatiesākie vēstures apraksti, ja arī tajos
nekas nav sagrozīts un lietas nav izskaistinātas, lai tās
padarītu vairāk lasīšanas cienīgas, vizzemiskākos un ne-
pievilcīgākos apstākļus parasti nemin, un tādēļ arī viss
pārējais parādās citādāks, nekā tas bijis īstenībā, un tiem,
kas pieskaņo savus tikumus paraugiem, kas aizgūti no
šādiem aprakstiem, pastāv iespēja nonākt pie mūsu bru-
ņinieku romānu varoņu dīvainībām un izvirzīt mērķus,
kas iet pāri viņu spēkiem.

Es augsti vērtēju daiļrunību un biju iemīlējies dzeju,
taču uzskatīju, ka tās, gan viena, gan arī otra, vairāk ir
gara dāvana nekā izglītības augļi. Tie, kuriem vislielākā
mērā piemīt spriešanas spēja un kas vislabāk spēj noslīpēt
savas domas, lai tās padarītu skaidras un saprotamas,
vienmēr var labāk pārliecināt par saviem izteicieniem,
kaut arī viņi runātu vienīgi lejasbretoņu izloksnē* un ne-
kad nebūtu mācījušies retoriku. Un tie, kuru izdoma ir vis-
patīkamākā un kuri prot to izteikt visdaiļāk un maigāk,
ir labākie dzejnieki, kaut arī dzejas teorija viņiem būtu
nezināma.

Sevišķi man patika matemātikas to neapšaubāmības
[certitude] un secinājumu acīmredzamības dēļ¹⁴; taču vēl

---

* T. i., provinces dialektā, nevis literārajā valodā. — *Tulk.*

nebūt nebiju ticis skaidrībā par to īstajām lietošanas iespējām un, zinādams, ka tās kalpo vienīgi mehānikas mākslām, brīnījos, kā uz to stingrajiem un stabilajiem pamatiem nav uzbūvēts nekas cildenāks. Turpretim antiko pagānu autoru rakstus par tikumību* es pielīdzināju lepnam un krāšņām pilīm, kas celtas uz smiltīm un dubļiem. Tie ļoti cildina tikumus un iztēlo tos par augstāko vērtību pasaulē, taču nepietiekami māca, kā tos pazīt, un bieži vien tas, ko viņi sauc tik skaistā vārdā, ir tikai bezjūtība, uzpūtība, izmisums vai noziegums.¹⁵

Es jutu cieņu pret mūsu teoloģiju un, tāpat kā ikviens cits, tīkoju iemantot debesu valstību, taču, uzzinājis kā ļoti drošu patiesību to, ka ceļš uz turieni visneizglītotākajiem nav mazāk pavērts kā vismācītākajiem un ka atklāsmes ceļā iegūtās patiesības, kas uz turieni ved, iet pāri mūsu saprašanai¹⁶, es neiedrošinājos tās pakļaut saviem nevarīgajiem prātojumiem un uzskatīju, ka vajadzīga ārkārtīga debesu labvēlība un nepieciešams būt vairāk nekā cilvēkam, lai tās pārbaudītu un šajā pasākumā gūtu sekmes.

Par filozofiju teikšu vienīgi to, ka, lai gan to kopuši visizcilākie prāti, kādi vien bijuši daudzu gadsimtu gaitā, tajā nav nekā, par ko nedisputētu un kas tātad nebūtu apšaubāms, un man nebija nekādas paļāvības, kas ļautu cerēt, ka man tur veiktos labāk kā citiem; un, ņemot vērā to, cik daudz dažādu uzskatu mācītie ļaudis var izteikt par vienu un to pašu jautājumu, kaut gan tikai viens pats var būt pareizs, es drīzāk atzinu par aplamu it visu, kas nebija vairāk kā tikai ticams.¹⁷

Pēc tam, pievērsies citām zinātnēm¹⁸, es spriedu, ka, tā kā viņas savus principus aizgūst no filozofijas, tad uz tik nestabila pamata nevar uzbūvēt neko īsti drošu. Un ne pagodinājumi, ne ienākumi, ko tās solīja, nespēja izraisīt manī aicinājumu tās apgūt; jo apstākļi, paldies dievam, mani nespieda padarīt sev zinātni par profesiju materiālā stāvokļa uzlabošanai un, kaut arī es nepiederu pie tiem, kas ciniski noliedz slavu, es visai maz tīkoju arī pēc nepelnītiem pagodinājumiem. Un, beidzot, attiecībā uz nelīgām doktrinām¹⁹ es uzskatīju, ka zinu jau pietiekami, ko tās vērtas, lai mani nevarētu maldināt ne alkīmiķa solījumi²⁰, ne astrologa pareģojumi, ne maga viltības, ne

* Seit galvenokārt domāti stoiķi, it īpaši Seneka. — *Tulk.*

ar citu tādu ļaužu blēdība vai lielība, kuri padarījuši par savu profesiju zināt vairāk, nekā viņi zin.

Tādēļ, tiklīdz mans vecums man atļāva atraisīties no savu audzinātāju aizbildniecības, es pilnīgi pametu zinātnisku grāmatu studēšanu. Un, apņēmis nemeklēt vairs citas zinības kā vien tās, kas var atrasties manī pašā vai arī pasaules lielajā grāmatā, es izlietoju savas jaunības atlikušo daļu ceļojumiem, lai redzētu galmus un armijas, lai apmeklētu dažādu uzskatu un kārtu cilvēkus, lai iegūtu dažādu pieredzi, lai pārbaudītu pats sevi situācijās, kādas liktenis man sūtītu, un it īpaši, lai veiktu tādas pārdomas par pieredzēto, ka es no tā varētu gūt kādu labumu. Jo man šķita, ka daudz vairāk patiesības varu atrast tajos prātojumos, ko veic ikviens, nonācis saskarē ar sev nozīmīgām lietām, kuru norise viņu drīz vien sodītu, ja viņš būtu slikti spriedis, nekā tajos, ko izdara zinātņu vīrs savā kabinetā, nodarbojoties ar spekulācijām, kurām nav nekādu seku un kurām viņa dzīvē vienīgie rezultāti būs tādi, ka tās viņā izraisīs jo vairāk iedomības, jo tālākas tās būs no veselā saprāta [*sens commun*] tādēļ, ka viņam nāksies likt lietā jo vairāk asprātības un prasmes, lai tās padarītu ticamas.²¹ Un man allaž bija dedzīga vēlēšanās iemācīties atšķirt patieso no maldīgā, lai varētu ar skaidru izpratni vērtēt savu rīcību un ar pašāvību soļot šajā dzīvē.

Ir tiesa, ka laikā, kad es tikai vēroju citu ļaužu parašas, es tur neatradu nekā, uz ko varētu pašauties, un konstatēju tajās gandrīz tādu pašu daudzveidību, kā pirms tam filozofu uzskatos. Tādēļ šajā ziņā mans lielākais ieguvums bija tas, ka, vērojot daudz ko tādu, kas mums šķiet dīvains un smieklīgs, bet citās lielās tautās ir vispārpieņemts un atzīts, es mācījos pārāk cieši neticēt tam, par ko mani pārliecinājis vienīgi piemērs un paradums; un šādā kārtā es maz pamazām atsvabinājos no daudziem maldiem, kas var aptumšot mūsu gara gaismu [*lumière naturelle*]²² un padarīt mūs mazāk spējīgus uzklaut prāta baltību. Taču, kad es biju pavadījis dažus gadus tādā veidā, studējot pasaules grāmatā un cenšoties gūt kaut kādu pieredzi, kādu dienu es pieņēmu lēmumu izziņāt arī pats sevi un likt lietā visas savas gara spējas, lai izraudzītos ceļus, pa kuriem iet. Tas, kā man šķiet, man izdevās daudz labāk, nekā būtu veicies, ja es nekad nebūtu pametis ne savu zemi, ne savas grāmatas.²³

Es toreiz atrados Vācijā, kur mani bija aizsaukuši kari, kas tur vēl līdz šim nav mitējušies²⁴, un, kad es pēc imperatora kronēšanas devos uz armiju, ziemas iestāšanās* aizturēja mani kādā mājoklī, kur, nerazdams iespēju izklaidēties sarunās un, starp citu, laimīgā kārtā nejudams nekādas rūpes vai kaislibas, kas traucētu manu mieru, es paliku visu dienu ieslēgts viens pats krāsni²⁵, kur man bija papildnam laika nodarboties ar savām domām. Viena no pirmajām to vidū bija tāda, ka bieži vien darbi, kas sastāv no vairākām daļām, no kurām katru darinājis cits meistars, nav tik pilnīgi kā tie, pie kuriem darbojies viens pats. Šajā sakarībā var konstatēt, ka celtnes, ko iecerējis un pabeidzis viens arhitekts, mēdz būt skaistākas un labāk iekārtotas nekā tās, ko daudzi centušie pārbūvēt, izmantojot vecus mūrus, kuri celti citiem mērķiem. Tāpat arī vecās pilsētas, kurās sākumā bijušas nelieli miesti un laika gaitā izaugušas par lielpilsētām, parasti mēdz būt tik slikti izveidotas²⁶ sakarā ar to, ka tajās nav regulāru kvartālu, ko inženieris savā fantāzijā būtu nospraudis tukšā klajumā, kaut gan, vērojot to celtnes katru par sevi, bieži var konstatēt tikpat daudz vai vairāk mākslas nekā citu pilsētu ēkās, taču, vērojot, kā šīs celtnes ir izkārtotas, šeit liela, tur maza, un kā tās padara ielas likas un nevienādas²⁷, var sacīt, ka tās šādi izvietojis drīzāk gadījums nekā dažu cilvēku saprātīgi virzīta griba. Un, ja ņem vērā, ka vienmēr bijušas amatpersonas, kuru uzdevums bijis pārraudzīt privātās celtnes, lai tās rotātu pilsētu, nākas atzīt, ka, rīkojoties vienīgi ar citu veikumiem, ir ļoti grūti radīt kaut ko nobeigtu. Līdzīgā kārtā es iztēlojos, ka tautām, kas kādreiz bijušas pusmežonīgas un maz pamazām civilizēdamās veidojušas savus likumus vienīgi noziegumu un ķildu izsaukto neērtību spiestas, nav tik labas likumdošanas kā tām, kuras jau no sākuma, kopš savas apvienošanās, ievērojušas kāda gudra likumdevēja izstrādātu konstitūciju. Gluži tāpat ir pilnīgi skaidrs, ka īstajai reliģijai, kuras kārtību noteicis dievs viens pats, jābūt nesalīdzināmi labāk izveidotai nekā visām pārējām. Un, runājot par cilvēku darišanām, es uzskatu, ka, ja Sparta kādreiz sasniedza lielu uzplaukumu,

* Šķiet, 1619. gada novembra sākumā. — *Tulk.*

tad ne jau tādēļ, ka ikviens tās likums, atsevišķi ņemts, būtu bijis labs, jo daudzi no tiem bija ļoti dīvaini un pat atradās pretrunā ar labiem tikumiem²⁸, bet gan tādēļ, ka, būdami viena cilvēka radīti, tie visi tiecās uz vienu mērķi.²⁹ Un tāpat es domāju, ka grāmatu zinātnes, vismaz tās, kuru argumenti ir tikai iespējami³⁰ un bez pierādījumiem, kas veidojušās un izaugušas no daudzu atšķirīgu cilvēku uzskatiem, ir tālākas no patiesības nekā vienkārši prātojumi, ko dabiski var veikt saprātīgi domājošs cilvēks, apcerēdams lietas, ar ko viņam darīšana. Un vēl es domāju arī to, ka, tā kā mēs visi esam bijuši bērni, pirms esam kļuvuši par vīriem, un ka ilgu laiku mūs vadījušas mūsu tieksmes³¹ un mūsu audzinātāji, turklāt bieži vien pirmās pretēji otrajiem, un ka varbūt ne vienmēr gan no tām, gan arī no viņiem esam saņēmuši vislabākos padomus, ir gandrīz neiespējami, ka mūsu spriedumi varētu būt tik skaidri un stabili, kādi tie būtu, ja mēs jau kopš dzimšanas būtu varējuši pilnā mērā lietot savu prātu un ja tas visu laiku būtu bijis mūsu vienīgais vadītājs.

Ir tiesa, ka nevienā pilsētā nemēdz nojaukt visas mājas uzreiz vienīgi tādēļ, lai tās no jauna būvētu citādi un līdz ar to padarītu ielas skaistākas; taču nākas redzēt, ka daži nojauc savas mājas un pēc tam atkal uzbūvē, un dažkārt viņi ir pat spiesti tā rīkoties, ja viņu mājas draud pašas sabrukt, jo to pamati nav visai stipri. Līdzīgā kārtā es nācu pie pārliecības, ka patiešām nebūtu prātīgi, ja kāda privātpersona³² uz savu roku censtos pārveidot kādu valsti, mainot visus tās pamatus, un to sagrautu nolūkā atkal uzcelt; vai arī pārveidot visas zinātnes vai arī kārtību, kāda izveidojusies skolās šo zinātņu apgūšanai, bet, ka vislabākais, ko es varētu iesākt ar visiem tiem uzskatiem, ko esmu saņēmis kopš savas dzimšanas, būtu tas, ka es apzināti atmetu to visu pamatus ar nolūku tiem piešķirt atkal vai nu citus labākus, vai arī tos pašus, kad es ar sava prāta palīdzību būtu atradis tiem attaisnojumu. Un es cieši ticēju, ka, šādi rīkodamies, gūšu iespēju vadīt savu dzīvi daudz labāk, nekā tad, ja es celtu namu vienīgi uz veciem pamatiem un ja es balstītos vienīgi uz tiem principiem, par kuru pareizību es biju ļāvis sevi pārliecināt jaunības dienās, nekad nepārbaudot, vai tie ir patiesi. Jo, lai gan es pamanīju, ka, arī šādi rīkojoties, nāksies sastapties ar dažādām problēmām, pret tām būtu tomēr arī zāles, un tās nav pielīdzināmas tādām grūtībām, ar

kurām nākas sastapties, pārveidojot patniecīgus sīkumus, ja tie skar plašāku aprindu intereses. Šos lielos veidojumus [corps] ļoti grūti uzcelt, ja tie reiz satriekti, vai pat noturēt, ja tie ir satricināti, un to krišana var būt vienīgi ļoti smaga.³³ Turklāt, ja runājam par to nepilnībām, ja vien tādas pastāv, kaut gan jau atšķirības to starpā dod pamatu apgalvot, ka tādas eksistē, tad ieradums, bez šaubām, tās vērtis mazāk asas; un pat nemānāmi apgājis vai mīkstinājis daudzas tādas, ko sākotnēji nevarēja tik labi pamanīt, lai no tām izsargātos. Un, visbeidzot, gandrīz vienmēr šīs nepilnības panesamas vieglāk nekā to izmaiņas; gluži tāpat kā ceļi, kas likumo kalnos, to biežās lietošanas dēļ pamazām kļūst tik gludi un ērti, ka daudz labāk ir virzīties pa tiem, nekā mēģināt iet taisnāk, rāpjoties klintīs un nolaižoties pat līdz bezdibeņu dziļēm.

Šo apstākļu dēļ es nekādā ziņā nevaru piekrist to ļaunu kildīgajam un satraucošajam noskaņojumam, kuri allaž tiecas izdarīt kādus pārkārtojumus, lai gan ne dzimšana, ne liktenis³⁴ viņus nav aicinājuši būt par sabiedrisku jaūtājumu kārtotājiem. Un, ja es uzskatītu, ka šajā rakstā ir kaut niecīgākais sīkums, kura dēļ mani varētu turēt aizdomās par šādu neprātu, es ļoti nožēlotu, ka esmu to publicējis. Mani nolūki nekad nav sniegušies tālāk par mēģinājumu pārkārtot pašam savas domas un būvēt tās uz pamata, kas pilnīgi pieder man. Tādēļ, kaut gan mans darbs man pašam gluži labi patik, jūs es lūdzu to uzlūkot kā piemēru un nebūt nevēlos kādam dot padomu to atdarināt. Tiem, kam dievs piešķīris vairāk žēlastības, varbūt būs cildenāki nolūki, taču man uzmācas bažas, vai daudziem pat šīs neliksies pārāk nekautrīgs. Apņēmība atmet visus uzskatus, kas iemantoti visā līdzšinējā dzīves gaitā, nebūt nav tāds paraugs, ko ikvienam vajadzētu atdarināt; un pasaulē sastopami gandrīz tikai divu veidu prāti, taču tiem šāds uzdevums ir pilnīgi nepiemērots.³⁵ Un, proti, ir tādi, kas, iedomādamies sevi esam spējīgākus³⁶, nekā īstenībā viņi ir, nespēj ne atturēties savos spriedumos no pārsteidzības, ne arī būt pietiekami pacietīgi, lai savestu kārtībā visas savas domas: un tādēļ, ja viņi reiz ir atļāvušies brīvību apšaubīt principus, ko viņi saņēmuši, un novirzīties no iestaigātā ceļa, viņi nespēj turēties pie taisnākās takas un maldās visu mūžu.³⁷ Ir arī tādi, kam pietiek prāta vai kautrības, lai secinātu, ka viņi

patieso no maldīgā spēj atšķirt mazāk nekā citi³⁸, kuri viņiem to varētu mācīt, un labprātāk piekrīt citu uzskatiem, nekā paši meklē labākus.

Kas attiecas uz mani, tad es, bez šaubām, būtu bijis šo pēdējo skaitā, ja man vienmēr būtu bijis tikai viens skolotājs un ja man nebūtu zināmas tās atšķirības, kuras vienmēr pastāvējušas vismācītāko vīru uzskatos. Taču, uzzinājis jau koledžā, ka nav iespējams izdomāt neko tik divainu un neticamu, ka to jau nebūtu teicis kāds filozofs³⁹; un pēc tam ceļodams konstatējis, ka tie, kuru izjūtas ļoti atšķiras no mūsējām, tādēļ vēl nebūt nav barbari vai mežoņi un ka daudziem no viņiem ir tikpat vai vēl vairāk prāta kā mums; un apcerēdams, cik ļoti tas pats cilvēks ar to pašu prātu, ja tas kopš bērnības augtu starp frančiem vai vāciešiem, būtu citādāks nekā tad, ja viņš vienmēr būtu dzīvojis ķīniešu vai kanibālu vidū⁴⁰; un cik ļoti pat mūsu apģērba mode, kura mums patikusi pirms desmit gadiem un kas mums varbūt patiks vēl, pirms atkal aiztecēs desmit gadu, patlaban mums šķiet ekstravaganta un smieklīga: sakarā ar to, ka mūs daudz vairāk pārliecina paradums un piemērs nekā droša zināšana un ka balsu vairākums nav tāds kritērijs, ar kura palīdzību varētu pierādīt apšaubāmas patiesības, jo ir daudz ticamāk, ka tās atrod viens cilvēks nekā visa tauta: es nevarēju izraudzīt nevienu, kura uzskati man šķistu pārāki par citu domām, un es jutos spiests uzņemties pašam sevis vadišanu.⁴¹

Taču gluži tāpat kā cilvēks, kurš iet viens un pa tumsu, es apņēmos virzīties tik lēni un būt visādā ziņā tik piesardzīgs, ka, ja arī es ļoti maz pavirzītos uz priekšu, vismaz es izsargātos no krišanas. Tāpat es nebūt negribēju sākt ar visu to uzskatu atmešanu, kuri kādreiz būtu varējuši ieslīdēt manā apziņā nekritiski, bez prāta līdzdalības, pirms es biju veltījis pietiekami daudz laika, lai izstrādātu projektu sākamajam darbam⁴², un sameklējis īsto metodi, ar kuras palīdzību varētu iepazīt visu, kas vien manam garam iespējams.

Būdams jaunāks*, no filozofijas nozarēm biju nedaudz mācījies loģiku un no matemātikām ģeometrijas analīzi un algebru, trīs mākslas jeb zinātnes, kam, kā šķita, vāja-

---

* La Flešas koledžā. — *Tulk.*

dzēja kaut kādā mērā līdzēt mana nolūka īstenošanai. Taču, tās pārbaudot, es ievēroju, ka, runājot par loģiku, tās siloģismi un vairums citu tās mācību vairāk kalpo, lai zināmas lietas izskaidrotu citam⁴³ vai pat, kā Lulla māksla, lai runātu bez domāšanas par lietām, ko nezin⁴⁴, nekā, lai tās apgūtu. Un, lai gan tā patiesi satur ļoti pareizas un ļoti labas pamācības, starp tām tomēr ir iejauktas tik daudzas kaitīgas vai nevajadzīgas, ka tās izšķirt ir gandrīz tikpat grūti kā izcirst Diānas vai Minervas statuju no tāda marmora bluķa, kurā nav nekādu iezīmējumu. Tālāk, kas attiecas uz seno (ģeometrisko — V. Z.) analīzi⁴⁵ un moderno algebru⁴⁶, tad, ja arī neņemam vērā, ka tās attiecas vienīgi uz ļoti abstraktām lietām, kurām, šķiet, nav nekāda praktiska pielietojuma, pirmā vienmēr tik cieši saistīta ar figūru vērošanu, ka tā nevar vingrināt prātu, ļoti nenogurdinot iztēli⁴⁷, bet pēdējā ir vērojama tāda pakļautība zināmiem likumiem un zināmiem skaitļiem, ka no tās īstenībā iznāk neskaidra un tumša māksla, kas samulsina prātu, nevis zinātne, kas to izkopj. Šo apstākļu ietekmē es nodomāju, ka jāmeklē cita metode, kas, ietverot sevī šo treju priekšrocības, būtu brīva no to trūkumiem. Un, gluži tāpat kā liels likumu skaits bieži vien noder par attaisnojumu netikumiem, un arī valsti daudz labāk pārvalda tad, ja ir nedaudz likumu, kurus stingri ievēro; tāpat es uzskatīju, ka lielā loģikas priekšrakstu skaita vietā pietiek ar šādiem četriem⁴⁸ [priekšrakstiem], ja vien man ir cieša un pastāvīga apņemšanās nevienu reizi nepārstāt tos ievērot.

Pirmais no tiem bija neuzskatīt nekad par patiesu to, par ko man nav acīmredzami⁴⁹ zināms, ka tas tāds ir, citiem vārdiem sakot, rūpīgi izvairīties no pārsteidzības⁵⁰ un aizspriedumiem⁵¹ un neietvert savos spriedumos neko vairāk kā vienīgi to, kas parādās manam prātam tik skaidri⁵² un tik noteikti⁵³, ka man nav nekādu iespēju to apšaubīt.

Otrais, sadalīt katru pētāmo problēmu⁵⁴ tik daudzās daļās, cik vien iespējams un cik nepieciešams, lai šo problēmu labāk atrisinātu.⁵⁵

Trešais, virzīt manas domas noteiktā kārtībā, sākot ar visvienkāršākajiem⁵⁶ un visvieglāk izzināmajiem⁵⁷ objektiem, lai maz pamazām kā pa pakāpieniem paceltos līdz vissarežģītāko zināšanai; pieļaujot domu, ka pastāv kārtība pat starp tiem, kas dabiski neseko viens otram.

Un, pēdējais, it visur izdarīt tik aptverošu uzskaiti un tik vispārējus apskatus, lai es būtu drošs, ka nekas nav izlaists.

Garās argumentu virknes, no kuriem ikviens ir vienkāršs un viegls, ko mēdz izmantot ģeometri, lai nonāktu pie visgrūtākajiem pierādījumiem, rosināja mani iztēloties, ka visas lietas, ko cilvēki vien var izzināt, seko viena otrai līdzīgā kārtā un, ja vien atturas atzīt par patiesu to, kas tāds nav, un ja vienmēr ievēro tādu kārtību, kāda nepieciešama, lai deducētu vienu lietu no otras, neviena no tām nevar būt ne tik tāla, lai līdz tai galu galā nevarētu nokļūt, ne arī tik apslēpta, lai to nevarētu atklāt. Un man nenācās daudz pūlēties, lai sameklētu tās lietas, ar kurām jāsak: jo es jau zināju, ka tās bija visvienkāršākās un visvieglāk izzināmās; un, apcerēdams, ka starp tiem visiem, kuri līdz šim meklējuši patiesību zinātnēs, vienīgi matemātiķi spējuši atrast kādus pierādījumus, tātad kādus drošus un acimredzamus argumentus, es nemaz nešaubijos, ka no pašām lietām viņi tos nav izsecinājuši; kaut arī es no šādas rīcības (argumentu virkņu apcerēšanas — V. Z.) necerēju gūt nekādu citu labumu kā tikai to, ka tā pieradinās manu prātu meklēt vienīgi patiesību un nesamierināties ar aplamiem argumentiem. Taču man nav bijis nolūka censties tādēļ apgūt tās visas atsevišķās zinātnes, kuras parasti sauc par matemātikām; un, redzot, ka, lai gan to objekti ir atšķirīgi, tās tomēr var arī visas savstarpēji saskaņot, jo tās aplūko tikai dažādās attiecības un proporcijas, kas atrodas šajos objektos; es uzskatīju, ka būtu labāk, ja es pētītu vienīgi šīs proporcijas vispār un priekšstatītu tās vienīgi tādos piemēros, kas man padarītu ērtāku to izzināšanu, taču arī nekādā ziņā nesašaurinot to lietojamību, lai gūtu iespēju vēlāk tās izmantot visos gadījumos, kur tās piemērotas. Vēlāk, nācis pie secinājuma, ka, lai tās (matemātikas nozares — V. Z.) iepazītu, man dažreiz tās vajag aplūkot katru atsevišķi un tikai citkārt tās paturēt prātā vai izprast vairākas kopā, es uzskatīju, ka, lai tās labāk aplūkotu atsevišķi, man tās jāiedomājas lineāri, tādēļ ka es nevarēju iedomāties neko tādu, kas būtu par līniju vienkāršāks⁵⁸ un noteiktāk priekšstatāms manā iztēlē un manās sajūtās; bet, lai tās izprastu vai tvertu vairākas kopā, vajag, lai es tās izteiktu ar kādiem šifriem, kuri būtu tik īsi, cik vien iespējams⁵⁹; un ka šādā ceļā es aizgūšu visu labāko gan no ģeometriskās analī-

zes, gan no algebras un savstarpēji izlabošu ar vienas palīdzību otras trūkumus.

Tādējādi, patiesi, es uzdrošinos apgalvot, ka šo manis izraudzīto nedaudzo priekšrakstu stingra ievērošana man deva tādas iespējas risināt visus jautājumus, kuri ietilpst abu šo zinātņu novadā, ka divu vai triju mēnešu laikā⁶⁰, ko es izmantoju šo zinātņu pārbaudīšanai, sākot ar visvienkāršākajiem un vispārīgākajiem jautājumiem un katru atrasto patiesību izmantojot par kārtulu, kas man pēc tam kalpoja, lai atrastu citas, es ne vien atrisināju daudzus tādus jautājumus, ko kādreiz biju uzskatījis par ļoti grūtiem, bet uz beigām man šķita, ka arī tiem, kurus es nezīnu, es varu noteikt, ar kādiem līdzekļiem un ciktāl tos iespējams atrisināt. Šajā sakarībā es varbūt neizlikšos jums tukši augstprātīgs, ja jūs paturētu prātā, ka par ikvienu lietu ir tikai viena patiesība, un, ja kāds to atrod, tas zina tik, cik par to zināt iespējams; un, ka, piemēram, bērns, kas mācījies aritmētiku, izdarot saskaitīšanu atbilstoši noteikumiem, var būt pārliecināts, ka attiecībā uz meklējamo summu viņš ir atradis visu, ko vien cilvēka prāts ir spējīgs atrast. Jo galu galā metode, kas māca ievērot pareizu secību un precīzi uzskaitīt visus apstākļus, kas attiecas uz meklējamo, satur to visu, kas dod iespēju paļauties uz aritmētikas kārtulām.

Tāču vislabāk šajā metodē man patika tas, ka, pateicoties tai, es biju drošs, ka savu prātu lietoju pilnā mērā un, ja arī ne ideāli, tad katrā ziņā tik labi, cik vien tas ir manos spēkos⁶¹, turklāt, ka, rīkojoties saskaņā ar šo metodi, mans prāts maz pamazām pierada skaidrāk un noteiktāk apcerēt savus objektus, un, nepakļaujot šo metodi nevienai īpašai zinātnes nozarei, es apņēmos to tikpat lietderīgi lietot citu zinātņu problēmu risināšanā, kā es to biju darījis algebrā. Ne tādējādi, ka es uzdrošinātos uzsākt visu pastāvošo zinātņu pārbaudi, jo tas būtu pat atradies pretrunā ar kārtību, ko šī metode prasa. Bet, ņemot vērā, ka visiem šo zinātņu principiem jābūt aizgūtiem no filozofijas, kurā es vēl nebiju atradis nevienu drošu principu, es domāju, ka vispirms man vajag censties tādus nospraust, un, tā kā tā ir vissvarīgākā lieta pasaulē un tanī visvairāk jāargās no pārsteidzības un aizspriedumiem, man nav jāsteidzas tai dot galīgu risinājumu, kamēr es nebūtu sasniedzis vairāk nobriedušu vecumu kā divdesmit trīs gadus, cik man toreiz bija, un pirms neesmu

vispirms veltījis daudz laika, lai tam sagatavotos, gan izravējot no sava gara visus sliktos uzskatus, kādus biju saņēmis agrāk, gan izdarot kopsavilkumus no daudziem eksperimentiem, lai tie vēlāk varētu būt materiāls manām pārdomām, vienmēr vingrinoties lietot metodi, ko biju sev noteicis, lai nostiprinātos tajā arvien vairāk un vairāk.

III

Un, visbeidzot, tāpat kā apdzīvota mājokļa pārbūves uzsākšanai nepietiek, ka to noārda un sagādā materiālus un celtniekus vai arī pats ķeras pie celtniecības, kā arī rūpīgi uzzīmē plānu, bet vajadzīgs arī cits mājoklis, kur varētu ērti apmesties pārbūves laikā; tāpat arī es, lai nekļūtu svārstīgs savā rīcībā pa to laiku, kamēr prāts man liktu tādām būt spriedumos, un lai es šajā laikā saglabātu iespēju dzīvot tik laimīgi, cik vien iespējams, rezervei sev izveidoju tādu morāli⁶², kas sastāv tikai no trim vai četrām pamattēzēm, ar kurām es jūs labprāt iepazīstinātu.

Pirmā no tām bija pakļauties savas zemes likumiem un parašām, nešaubīgi paturot to ticību, kurā dievs man parādījis žēlastību tikt mācītam kopš bērnības⁶³, un visās citās lietās sekot tiem uzskatiem, kas ir vismērenākie un vistālākie no galējībām, kādus vispār atzinuši un kam seko vissaprātīgākie no tiem, kuru vidū man nāksies dzīvot. Jo, iesākot kopš šā laika uzskatīt par neko manis paša uzskatus sakarā ar to, ka es gribēju tos visus pakļaut pārbaudei, es sevi pārliecināju, ka vislabākais, ko es varu darīt, ir sekot tiem, pie kā turas vissaprātīgākie. Un turklāt, lai gan persiešu un ķīniešu vidū varbūt ir tikpat saprātīgi domājoši cilvēki kā starp mums, man šķita, ka vislietderīgāk būtu pieskaņoties to ļaužu uzskatiem, kuru vidū man nāksies dzīvot, un ka, lai zinātu, kādi patiesībā ir viņu uzskati, man vairāk jāņem vērā viņu darbi nekā vārdi; ne tikai tādēļ, ka sakarā ar mūsu tikumu pagrimumu maz ir tādu, kas vēlētos atklāti teikt visu, ko domā, bet arī tādēļ, ka daudzi paši to nezina, jo tāda domāšanas darbība, kura domā par kaut ko, ir atšķirīga no tās, ar kuras palīdzību uzzina, ka tiek domāts; tās bieži ir viena bez otras. Un, ja vairāki uzskati ir vienlīdz atzīti, es arvien izvēlos mērenākos, tiklab tādēļ, ka tie vienmēr ir visērtākie rīcībai un droši vien arī vislabākie, jo visas

pārmērības mēdz būt kaitīgas, gan arī tādēļ, lai kļūdi-
šanās gadījumā novirzītos no pareizā ceļa mazāk nekā
tad, ja es būtu izraudzījies kādu galēju nostāju un pa-
reizā izrādītos pretējā. Un it sevišķi es pārmērību vidū
ierindoju tos visus solījumus, kuri kaut kādā veidā iero-
bežo brīvību. Tas nenozīmē, ka es nebūtu atzinis likumus,
kuri laba mērķa sasniegšanai, piemēram, vāju raksturu
nepastāvības ārstēšanai vai pat indiferentu⁶⁴ nolūku īste-
nošanai, piemēram, tirdzniecības drošības stiprināšanai,
pieļauj svinīgus solījumus un līgumus, kurus pildīt ir ob-
ligāti; taču sakarā ar to, ka es pasaulē nesastapu nevienu
lietu, kura vienmēr paliktu tanī pašā stāvoklī, un attiecībā
uz mani pašu es sev biju apsolijs arvien vairāk un vai-
rāk pilnveidot savus spriedumus un nekādā gadījumā tos
nepadarīt sliktākus, es iedomājos, ka pastrādātu smagu
grēku pret veselo saprātu, ja, reiz atzīstot kaut ko par
labu, man būtu pienākums atzīt to par labu arī tad, kad
tas varbūt būtu pārstājis tāds būt vai arī kad es būtu
pārstājis to par tādu uzskatīt.

Mana otrā pamattēze paredzēja būt tik stingram un ap-
ņēmīgam savā rīcībā, cik vien tas ir manos spēkos, un
nesvārstīgi sekot pat visai apšaubāmiem uzskatiem, ja es
reiz esmu par tiem izšķīries, tā, it kā tie būtu ļoti pārlie-
cinoši.⁶⁵ Šajā ziņā nākas atdarināt ceļotājus, kuriem, ja
tie apmaldījušies kādā mežā, nevajag maldoties nogriezties
drīz uz vienu pusi, drīz uz otru un nekādā ziņā jau nepalik
uz vietas, bet soļot vienmēr vienā virzienā, cik taisni vien
iespējams, un nemainīt šo virzienu bez nopietna pamato-
juma; kaut arī sākumā tā izvēle varbūt bijusi gluži ne-
jauša: jo, ja arī, šādi rīkodamies, viņi nenonāks tieši tur,
kur vēlas, viņi tomēr galu galā kaut kur nokļūs un droši
vien jutīsies tur labāk nekā meža vidū. Un, ja dzīvē
līdzīgā kārtā jārikojas bez kavēšanās, tad vispareizāk at-
zīt, ka, ja mēs nespējam izšķirt, kādi uzskati ir visparei-
zākie, mums jāseko tiem, kam ir vislielākā varbūtība tā-
diem būt; un pat, ja mēs nevaram noteikt, kuriem šī var-
būtība ir lielāka, mums tomēr kādiem no tiem jādod
priekšroka un pēc tam tos vajag uzlūkot ne vairs par ap-
šaubāmiem, bet, tā kā tie apmierina praktiskās vajadzības,
par ļoti patiesiem un ļoti drošiem, tādēļ ka argumenti,
kuri mūs pamudinājuši dot tiem priekšroku, tādi ir. Un
šāda pieeja devusi man iespēju kopš tā laika būt brīvam
no visāda veida nožēlas un sirdsapziņas pārmetumiem,

kādi mēdz satraukt tos vājos un svārstīgos, kuri pa laikam atļaujas nodarboties ar tādām lietām, uzskatīdami tās par labām, ko viņi vēlāk atzīst par sliktām.

Mana trešā pamattēze paredzēja vienmēr censties drīzāk pārvarēt sevi nekā likteni un drīzāk mainīt savas vēlēšanās nekā pasaules kārtību⁶⁶; un vispār pieradināt sevi pie uzskata, ka pilnīgi mūsu varā ir tikai mūsu domas, tāda nozīmē, ka pēc tam, kad esam darījuši visu iespējamo attiecībā uz lietām, kas mums ir ārējas, viss tas, kas mums neizdodas, attiecībā uz mums ir absolūti neiespējams. Un man šķita, ka ar to vien pietiek, lai es turpmāk nevēlētos neko tādu, ko nevaru iegūt, un tādējādi varētu justies apmierināts. Jo, tā kā mūsu griba dabiski vēlas tikai to, ko mūsu prāts tai iztēlo kā kaut kādā veidā iespējamu, tad ir skaidrs, ka, ja mēs visus labumus, kas atrodas ārpus mums, uzskatīsim par vienlīdz nepakļautiem mūsu varai, mūsu nožēla par to, ka mums nav kaut kā tāda, kas pēc mūsu domām mums pienāktos no dzimšanas, ja tas mums nav zudis mūsu vainas dēļ, nebūs lielāka par to nožēlu, ka mums nepieder Ķīna vai Meksika, un, ja, kā mēdz teikt, mēs padarām nepieciešamību par tikumu, tad mūsu vēlēšanās būt veseliem tad, kad esam slimi, vai būt brīviem tad, kad esam cietumā, nebūs lielāka par mūsu pašreizējām ilgām, lai mūsu ķermenis būtu veidots no tik cietas vielas kā dimants vai arī lai mums būtu spārni un mēs varētu lidot kā putni. Bet es atzīstu, ka, lai pierastu raudzīties uz visām lietām šādā aspektā, vajadzīgi ilgstoši vingrinājumi un bieži atkārtota apcere; un es uzskatu, ka tieši te pastāv to filozofu noslēpums, kuri kādreiz spējuši atstāt milzīgas bagātības un par spīti sāpēm un nabadzībai strīdēties par svētlaimību ar saviem dieviem*. Jo, nepārtraukti apcerēdami robežas, ko viņiem nospraudusi daba, viņi tik pilnīgi pārliecināja sevi par to, ka viņu varā nav nekā, izņemot viņu domas, un ka ar to vien pietiek, lai neļautu sev just ilgas pēc citām lietām, un savas domas viņi sev pakļāva tik pilnīgi, ka viņiem bija zināms pamats uzskatīt sevi par bagātākiem, varenākiem, brīvākiem un laimīgākiem nekā kādu no tiem cilvēkiem, kuriem bez šādas filozofijas, lai arī cik daba un veiksmē viņiem būtu bijusi labvēlīga, nekad nebija viss, ko viņi vēlējas.

---

* Domāti stoicisma virziena filozofi. — *Tulk.*

Visbeidzot kā noslēgumu šai morālei es iecerēju izstrādāt pārskatu par dažādām nodarbībām, kādas ir cilvēkiem šajā pasaulē, lai mēģinātu izraudzīties vislabākās; un, atturoties kaut ko teikt par citu nodarbībām, es uzskatīju, ka nevaru darīt neko labāku kā turpināt to pašu, ar ko jau nodarbojos, citiem vārdiem sakot, izmantoju visu savu mūžu, lai izkoptu savu prātu, un, cik vien man iespējams, virzos uz priekšu patiesības izzināšanā, lietojot sevis izraudzīto metodi. Kopš tā laika, kad sāku šo metodi likt lietā, izjutu tik lielu prieku⁶⁷, ka neticēju, vai dzīvē var būt kaut kas vēl patīkamāks un bezgrēcīgāks, un, atklājot ik dienas šādā ceļā dažas patiesības, kuras man šķita diezgan nozīmīgas un visiem citiem nezināmas, biju apmierināts, ka esmu tādā mērā aizņēmis savu prātu, ka nekas cits mani neskar. Starp citu, minēto trīs priekšrakstu attaisnojums bija vienīgi mans nolūks turpināt izglītošanos; jo dievs mums katram devis zināmu gara gaismu, lai atšķirtu patieso no maldīgā, un es neuzskatītu, ka man kaut uz mirkli vajadzētu būt mierā ar citu uzskatiem, ja man nebūtu bijis nolūks tos pārbaudīt ar saviem spriedumiem, kad vien iznāks laiks; un, tiem sekodams, es nebūtu varējis izvairīties no sirdsapziņas pārmetumiem, ja nebūtu cerējis izmantot visas iespējas atrast labākus, gadījumā, ja tādi būtu. Un, visbeidzot, es nebūtu spējis ierobežot savas vēlēšanās, ne arī būt apmierināts, ja es nevirzītos pa ceļu, kurš, manuprāt, ved ne vien pie visu man sasniedzamo zināšanu iegūšanas, bet ļauj nonākt arī pie visiem īstajiem labumiem, kādi vien vispār var būt manā rīcībā⁶⁸; tāpat kā, tā kā mūsu griba nemēdz ne tiekties pēc kaut kā, ne arī no tā vairīties, iekams mūsu prāts tai nav parādījis, vai tas ir labs vai slikts, pietiek labi spriest, lai labi rīkotos⁶⁹, un vajag spriest, cik labi vien iespējams, lai arī rīcība būtu vislabākā, tātad, lai iemantotu visus tikumus un visus citus labumus, ko vien iespējams iegūt; un, ja ir pārliecība, ka tā ir, tad nav iespējams būt neapmierinātam.

Pēc tam kad biju šādi nodrošinājies ar priekšrakstiem un tos pielīdzinājis ticības patiesībām, kurām vienmēr esmu uzticējies visvairāk⁷⁰, es uzskatīju, ka citus savus uzskatus varu mierīgi atmest. Un tā kā es cerēju drošāk nonākt pie mērķa, runājot ar cilvēkiem, nekā paliekot vēl ilgāk ieslēgtam krāsnī, kur man bija ienākušas prātā visas šīs domas, es vēl pirms ziemas beigām atsāku savu

ceļojumu. Un visu turpmāko deviņu gadu laikā* es nedarīju neko citu kā vienīgi ceļoju šurp un turp pa pasauli, cenzdamies drīzāk būt par skatītāju nekā par aktieri komēdijās, kas tajā risinās; un, sevišķi vērīgi apdomājot visās lietās to, kas tajās varētu izrādīties šaubīgs un sagādāt mums iespēju kļūties, es šajā laikā izravēju no sava gara visus maldus, kādi tur bija spējuši agrāk ieslidēt. Ne tā, ka es šajā ziņā atdarinātu skeptiķus, kuri šaubās vienīgi šaubīšanās dēļ un tiecas vienmēr būt svārstīgi: jo mans nolūks, gluži pretēji, paredzēja tiekties vienīgi pēc drošas pārliecības un atsviest dubļus un smiltis, lai nonāktu līdz klintij vai stingram mālam.⁷¹ Tas, kā man šķiet, man izdevās diezgan labi, jo vairāk tāpēc, ka, cenšoties atklāt pārbaudāmo apgalvojumu aplamību un nepamatotību ne ar apšaubāmu minējumu, bet ar skaidru un pārliecinošu spriedumu⁷² palīdzību, es starp šiem apgalvojumiem neatradu nevienu tik šaubīgu, ka es no tā nevarētu ikreiz izdarīt kādu diezgan drošu secinājumu, kaut vai tādu, ka tajā nav nekā, kas būtu neapšaubāms. Un gluži tāpat kā, nojaucot vecos mājokļus, parasti vienmēr saglabā kādas detaļas, lai tās izmantotu, būvējot jaunus, tā arī es, sagraujot visus tos savus uzskatus, kurus es atzinu par slikti pamatotiem, veicu dažādus vērojumus un ieguvu lielu pieredzi, kas man vēlāk noderēja drošāku uzskatu veidošanai. Un turklāt es turpināju vingrināties metodē, kurai biju apņēmis sekot, jo līdztekus tam, ka es vispār centos visas savas domas virzīt atbilstoši šīs metodes noteikumiem, es laiku pa laikam atlicināju dažas stundas, ko izmantoju, it īpaši, lai lietotu šo metodi matemātikas vai arī dažu citu zinātņu problēmu risināšanā⁷³, ja es šīs problēmas spēju padarīt aptuveni līdzīgas matemātikā sastopamajām⁷⁴, atraisot tās no visiem tiem citu zinātņu principiem, kurus es neuzskatīju par pietiekoši stingriem, un jūs redzēsiet, ko esmu izdarījis ar vairākām zinātnēm, kuras iztirzātas šajā sējumā.⁷⁵ Un tādejādi, dzīvodams gluži tāpat kā tie, kuri, tiecoties vienīgi nodzīvot savu dzīvi godīgi un patīkami, mācās atšķirt izpriecas no netikumiem un kuri, lai negarlaikodamies priecātos savā vaļā, izmanto visus godīgos izklaidēšanās veidus, es nepalaidu garām iespējas arī tur īstenot savu plānu un šādā ceļā varbūt patiesību izzināt labāk,

* T. i., laikposmā no 1619. gada līdz 1628. gadam. — *Tulk.*

Villa Utrehtas apkaimē, kur dzīvoja Dekarts

nekā to varētu, ja es vienīgi lasītu grāmatas un apmeklētu izglītotus ļaudis.

Taču šie deviņi gadi aizritēja, pirms es biju ieņēmis kādu viedokli problēmās, par kurām mēdz disputēt mācītie vīri⁷⁶, un pirms biju sācis meklēt pamatus filozofijai⁷⁷, kura būtu drošāka nekā parastā [filozofija].* Un dažu izcilu domātāju piemērs, kuriem bijis gluži tāds pats nolūks, taču, kā man šķita, nebija veicies to īstenot⁷⁸, lika man iztēloties tik lielas grūtības, ka es varbūt pat līdz šim laikam nebūtu uzdrošinājies ķerties pie šā nolūka īstenošanas, ja nebūtu uzzinājis, ka daži izplata baumas, it kā es jau esot nonācis pie mērķa. Neņemot spriest, kā viņi šādu apgalvojumu pamatoja, un, ja mani izteicieni būtu varējuši kaut kādā ziņā tam būt par ieganstu, tad vienīgi tādejādi, ka es vaļširdīgi atzinu savu nezināšanu tur, kur tāda bija, bet tā nemēdz rīkoties tie, kas ir tikai nedaudz mācījušies, un varbūt arī tādejādi, ka uzrādīju argumentus, kuri mani mudinājuši apšaubīt daudz ko tādu, ko citi uzskata par pilnīgi drošu, bet nevis tā, ka es būtu lielījis ar kādu uzskatu sistēmu [*doctrine*]. Taču, tā kā man bija pārāk jūtīga sirdsapziņa, lai varētu ilgoties, ka

* Parastā filozofija — sholastiskā. — *Tulk.*

mani uzskata par kaut ko tādu, kāds es īstenībā neesmu, es uzskatīju, ka nepieciešams censties katrā ziņā kļūt man piedēvētās reputācijas cienīgam; un ir jau pagājuši tieši astoņi gadi kopš tā laika, kad šī vēlēšanās man lika pieņemt lēmumu pamest visas tās vietas, kur man varētu būt paziņas, un apmesties šeit, valstī*, kur ieilgušais karš licis izveidoties tādai kārtībai, ka bruņotie spēki, ko tur uztur, šķiet kalpojam vienīgi tam, lai varētu baudīt miera augļus iespējami lielākas drošības apstākļos⁷⁹, un kur, atrodoties lielas, ļoti darbīgas tautas vidū, kura vairāk rūpējas pati par savējām, nekā interesējas par citu darīšanām, nelaupot sev nevienu no tām ērtībām, kādas mēdz būt lielajās pilsētās, es varēju dzīvot tādā vientulībā un noslēgtībā kā visnomaļākajā tuksnesī.

IV

Es nezinu, vai man vajadzētu jums izklāstīt visu, ko esmu tur veicis, sākot ar pirmajām apcerēm, jo tās ir tik metafiziskas⁸⁰ un tik nepierastas, ka tās varbūt nebūs visiem pa garšai. Un tomēr es jūtos zināmā mērā spiests runāt par tām, lai katrs varētu spriest, vai manis izraudzītie pamati ir diezgan stingri. Jau kopš ilga laika esmu konstatējis, ka attiecībā uz tikumiem dažreiz nepieciešams sekot uzskatiem, par kuriem zināms, ka tie ir visai nedroši, tā, it kā tie būtu neapšaubāmi, kā tas bija jau norādīts; bet, tā kā toreiz es vēlējos nodoties vienīgi patiesības meklējumiem⁸¹, es uzskatīju, ka man jārikojas gluži pretēji, un es atmetu kā pilnīgi aplamu visu to, kas man izlikās kaut nedaudz šaubīgs⁸², lai redzētu, vai pēc šādas rīcības manos ieskātos paliks pāri kaut kas, uz ko es varētu paļauties kā uz pilnīgi neapšaubāmu. Tādējādi sakarā ar to, ka mūsu jutekļi mūs dažkārt māna⁸³, es izdarīju pieņēmumu, ka nav nevienas lietas, kas būtu tāda, kādu to mums rāda sajūtas. Un, tā kā ir ļaudis, kas pieļauj kļūdas spriedumos pat tad, ja šie spriedumi attiecas uz visvienkāršākajiem jautājumiem ģeometrijā, un izdara aplamus secinājumus, es nolēmu, ka man gluži tāpat kā ikvienam citam iespējams kļūdoties, un atmetu kā aplamus visus tos argumentus, kurus es agrāk biju atzinis par

---

* Šī valsts ir Nīderlande. — *Tulk.*

pierādījumiem.⁸⁴ Un, visbeidzot, ņēmis vērā, ka visas tās domas, kas mums ir nomodā, mums var būt arī tad, kad mēs esam aizmiguši, kaut gan tādā gadījumā neviena no tām nav patiesa, es nolēmu pieņemt [*feindre*], ka visam, kas man kādreiz ienācis prātā, nepiemīt vairāk patiesīguma kā manu sapņu tēliem. Bet tūdaļ pēc tam es pievērsu uzmanību tam, ka pa to laiku, kamēr es šādi centos domāt, ka viss ir aplams, ir nepieciešami vajadzīgs, lai es, kurš tā domā, kaut kas būtu. Un, ievērojot, ka šī patiesība: es domāju, tā tad es esmu⁸⁵ bija tik stingra un tik pārlicinoša, ka visas, pat visdīvainākās skeptiķu kombinācijas [*les plus extravagantes suppositions des sceptiques*] nebija spējīgas to satricināt, es secināju, ka es to varu bez sirdsapziņas pārmetumiem pieņemt par manis meklētās filozofijas pirmo principu.

Pēc tam, uzmanīgi pārbaudot to, ka es esmu, konstatēju, ka varu iztēloties, ka man nav ķermeņa un ka pasaule nemaz nepastāv un nav arī nevienas vietas, kur es atrastos; bet, ka es tomēr nespēju iztēloties, ka manis nemaz nav; un ka, gluži pretēji, tieši no tā, ka es savās domās apšaubīju citu lietu realitāti, acimredzami un pilnīgi droši izrietēja, ka es esmu; kamēr tādā gadījumā, ja, izbeidzoties manai domāšanai, tas, ko es nekad neesmu iedomājies, būtu reāls, man nebūtu nekāda pamata uzskatīt, ka es būtu bijis: no visa iepriekš teiktā izpratu, ka es esmu tāda substance, kuras visa būtība jeb daba⁸⁶ ir vienīgi domāšana un kurai, lai būtu, nemaz nav vajadzīgs vietas⁸⁷ un tā nav atkarīga ne no vienas materiālas lietas.⁸⁸ Tas ir tādā nozīmē, ka šis es, citiem vārdiem sakot, dvēsele⁸⁹, kurai pateicoties es esmu tas, kas es esmu, ir pilnīgi atšķirīga no ķermeņa un ka šo dvēseli daudz vieglāk iepazīt nekā ķermeni⁹⁰, un, kaut arī ķermeņa nemaz nebūtu, dvēsele tomēr būtu tas viss, kas tā ir.⁹¹

Pēc tam es pārdomāju, kādas prasības vispār jāievēro, lai tas vai cits apgalvojums būtu paties un drošs, jo, ja man bija veicies atrast vienu, ko es zināju tādu esam, es uzskatīju, ka man jāzina arī, uz kā šī drošība balstās. Un, konstatējis, ka teicienā: es domāju, tā tad es esmu nav nekā tāda, kas dotu man pārlicību, ka es saku patiesību, izņemot to, ka es ļoti skaidri zinu, ka, lai domātu, ir jābūt: es secināju, ka es varu pieņemt par vispārēju kārtulu, ka visas lietas, kuras mēs izprotam [*concevons*] ļoti skaidri un ļoti noteikti, ir patiesas, bet ka

tikai diezgan grūti pamanīt, kuras ir tās, kuras mēs izprotam noteikti [*distinctement*]⁹².

Ņēmis vērā visu šeit minēto un pārdomājis to, par ko es šaubījos, secināju, ka mana būtne [*être*] nav gluži pilnīga, jo man bija skaidrs, ka zināt ir lielāka pilnība nekā šaubīties, es nodevos meklējumiem, no kurienes man radusies prasme domāt par kaut ko tādu, kas ir pilnīgāks, nekā esmu es, un es pilnīgi droši zināju, ka tam patiesi jābūt pilnīgākam pēc savas dabas. Attiecībā uz domām, kādas man bija par daudzām ārpus manis esošām lietām, kā, piemēram, debesīm, zemi, gaismu, siltumu un tūkstošiem citu, man nenācās daudz pūlēties, lai zinātu, no kurienes tās radušās, tādēļ ka, nesaskatījis tajās nekā tāda, kas man liktu iztēloties tās pārakas par sevi, es varēju uzskatīt, ka, ja tās patiesi ir pastāvošas [*vraies*], tās ir atkarīgas no manis, jo man piemīt kaut kāda pilnība; un, ja tās nav patiesi pastāvošas, tad es tās varu uzskatīt par neko, tātad par atkarīgām no manis, tā kā man piemīt trūkumi.⁹³ Bet tas tā nevarēja būt attiecībā uz ideju⁹⁴ par tādu būtni, kas ir pilnīgāka par mani, jo to uzskatīt par neesošu būtu acīmredzami neiespējams, un būtu ļoti pretīgi, ja pilnīgākais izrietētu kā sekas no mazāk pilnīgā un atrastos atkarībā no tā, un, ja arī varētu būt, ka no nekā kaut kas rodas, tad es nespēju iedomāties, kā tas varētu attiekties uz mani. Visa tā rezultātā atlika vienīgi secināt, ka to (ideju par pilnīgāku būtni nekā es — V. Z.) manī ielikusi kāda radība, kura patiesi ir pilnīgāka par mani, un pat, ka tai pašai par sevi piemīt visas tās pilnības, par ko man varēja būt kāda ideja, jeb, izsakoties vienā vārdā, kura būtu dievs.⁹⁵ Vēl jāpiebilst⁹⁶, ka, tā kā man bija zināmas dažas tādas pilnības, kas man pašam nemaz nepiemīt, es nebiju vienīgā būtne, kas eksistē (es šeit, ja vēlaties, brīvi lietoju Skolas izteiksmes veidu)⁹⁷, bet ka ir nepieciešami vajadzīgs, lai būtu kāda cita pilnīgāka, no kuras es esmu atkarīgs un no kuras es esmu saņēmis visu, kas man ir. Jo, ja es būtu viens pats un nebūtu atkarīgs ne no viena cita, tādā nozīmē, ka man būtu bijis no manis paša viss tas mazumiņš, ar ko es piedalos⁹⁸ pilnīgajā būtnē, šā paša iemesla dēļ man varētu piemist pašam no sevis visas tās pilnības, par kurām es zināju, ka man tās nepiemīt, un tādējādi es pats varētu būt bezgalīgs, mūžīgs⁹⁹, nemainīgs, viszinošs, visvarens un galu galā būt tik pilnīgs, par kādu es varēju atzīt vie-

nīgi dievu. Ja prātojumu gaitā, kurus es veicu dieva dabas iepazīšanas nolūkā, cik vien tas manai dabai bija pa spēkam, man atlika vienīgi uzskatīt visas lietas, par kurām es atradu sevī kādu ideju, kā piederošas man, un es biju pārliecināts, ka neviena no tām, kas apzīmēja kādu nepilnību, tai (dieva dabai — V. Z.) nepiemita, bet ka visas pārējās tai piemita.¹⁰⁰ Tādējādi es konstatēju, ka šaubas, nepastāvība, skumjas un līdzīgas lietas dieva dabai nevar piemist, jo es pats ļoti vēlētos būt no tām brīvs. Turklāt man bija idejas par daudzām sajūtām un ķermeniskām lietām: jo, kaut arī es pieņemtu, ka es sapņoju un ka viss, ko es redzu vai iztēloju, ir aplams, es tomēr nevarēju noliegt, ka idejas par to tomēr patiesi ir manā domāšanā; bet, tā kā es attiecībā uz sevi jau ļoti skaidri zināju, ka domājošā daba ir atšķirīga no ķermeniskās, ņēmis vērā, ka ikviena saliktība [*composition*] liecina par atkarību un atkarība acimredzami ir trūkums, es no tā secināju, ka dievs nevarētu būt pilnīgs, būdams salikts no šīm divām dabām, un ka tātad viņš tāds nav, bet ka, ja pasaulē ir kādi ķermeņi vai arī kādi intelekti¹⁰¹, vai citas dabas, kas visas nebūt nav pilnīgas, to esamībai jābūt atkarīgai no dieva varenības tādējādi, ka tās bez viņa nevarētu pastāvēt ne mirkli.¹⁰²

Pēc tam man bija vēlēšanās meklēt citas patiesības un, izraudzījis par pētījuma objektu to, ar ko nodarbojas ģeometri¹⁰³, ko es izpratu kā nepārtrauktu ķermeni¹⁰⁴ vai telpu: neierobežoti izplatītu garumā, platumā un augstumā jeb dziļumā, dalāmu daudzās daļās¹⁰⁵, kurām var būt dažādas figūras un lielums un kuras var tikt visādi kustinātas un pārvietotas, jo ģeometri savam pētījumu objektam visu to atzīst, es īsumā izskatīju dažus no viņu visvienkāršākajiem pierādījumiem. Un, pievērsis uzmanību tam, ka šī lielā drošība [*certitude*], ar kādu visi uz tiem paļaujas, balstās vienīgi uz to, ka tos izprot kā acimredzamību, sekojot nesen manis minētajai kārtulai, es pievērsu uzmanību arī tam, ka ģeometrijas pierādījumos nav nekā tāda, kas dotu pārliecību, ka viņu objekts eksistē. Jo, piemēram, man bija skaidrs, ka, iedomājoties trīsstūri, ir nepieciešams, lai tā leņķu summa līdzinātos diviem taisniem leņķiem; bet es tur nesaskatīju nekā tāda, kas man dotu pārliecību, ka pasaulē vispār pastāv kāds trīsstūris. Turpretī, atgriežoties pie idejas, kāda man bija par pilnīgu būtņi, es konstatēju, ka šī ideja jau

ietver sevī eksistēšanu, gluži tāpat kā trīsstūra idejā ir ietverts tas, ka tā triju leņķu summa līdzinās diviem taisniem leņķiem, un lodes virsmas idejā — ka visas tās daļas ir vienlīdz attālinātas no tās centra vai vēl acīmredzamāk; un ka, izejot no tā, dievs, kurš ir šī pilnīgā būtne, ir jeb eksistē, vismaz ar tādu pat drošību, kā jebkurš pierādījums ģeometrijā.¹⁰⁶

Bet cēlonis, kādēļ daudzi iedomājas, ka ir grūti izzināt [*connaître*] dievu un grūti izzināt pat to, kas ir viņu dvēsele, ir tāds, ka viņi savu prātu nekad nepaceļ pāri sajūtamajiem lietām un viņi ir tik ļoti pieraduši apcerēt vienīgi to, ko var iztēlot, kaut gan tas ir specifisks domāšanas veids, ja tiek domāts par materiālajām lietām, un viss, ko nevar iztēlot [*inimaginable*], viņiem šķiet prātam netverams [*inintelligible*]. Tas diezgan labi redzams jau no tā, ka pat filozofi skolās uzskata par principu [*maxime*], ka prātā nav nekā tāda, kas iepriekš nebūtu bijis sajūtās, kaut gan ir taču skaidrs, ka dieva vai dvēseles idejas tur nekad nav bijis.¹⁰⁷ Un man šķiet, ka tie, kuri vēlas tos izprast ar iztēles palīdzību, rīkojas gluži tāpat, kā ja viņi gribētu izmantot savas acis skaņu sadzirdēšanai un smaržu ostīšanai: tikai ar tādu atšķirību, ka redzes sajūta mums vismaz apstiprina, ka tie priekšmeti, kuri rada šīs smaržas un skaņas, patiešām pastāv, kamēr mūsu iztēle vai jutekļi mums nekad nevar apstiprināt nevienas lietas pastāvēšanu, ja nepiedalās mūsu prāts.

Visbeidzot, ja vēl ir kādi ļaudis, kurus manis minētie argumenti nav pietiekami pārliecinājuši par dieva un savas dvēseles pastāvēšanu, tad es gribētu, lai viņi zin, ka visas citas lietas, par kuru esamību viņi varbūt ir vairāk pārliecināti, piemēram, ka viņiem ir ķermenis, ka ir zvaigznes un zeme un tamlīdzīgas lietas, ir mazāk drošas. Jo par šīm lietām mums ir morāla¹⁰⁸ pārliecība, kuru tomēr var apšaubīt, kaut arī tas šķistu esam vismaz dīvaini, kamēr, ja runa ir par metafiziski drošu atzinumu, būtu gluži nesaprātīgi apgalvot, ka tas vēl nav pietiekams pamats, lai pierādījumu uzskatītu par pilnīgi pārliecinošu, gluži kā tad, ja sapņos kāds iztēlotos, ka viņam ir cits ķermenis un viņš redz citas zvaigznes, kaut gan īstenībā nekā tāda nav. Jo no kurienes gan ir zināms, ka domas, kuras mums ir sapņos, drīzāk būtu maldīgas nekā citas, ņemot vērā, ka tās bieži vien nav mazāk dzīvas un spilgtas? Un lai labāki prāti to pēta, cik vien viņiem tīk, es

neticu, ka viņi spētu minēt tādus argumentus, kuru pietiktu, lai izklaidētu šīs šaubas, ja viņi iepriekš nepieņem dieva eksistenci. Jo, pirmkārt, pat tas vien, ko es jau esmu atzinis par kārtulu, un, proti, ka lietas, ko mēs izprotam ļoti skaidri un noteikti, visas ir pareizas, ir pamatots vienīgi ar to, ka ir jeb eksistē dievs, ka viņš ir pilnīga būtne un ka viss, kas ir mūsos, nāk no viņa¹⁰⁹. No tā izriet, ka mūsu idejas jeb jēdzieni [*notions*], būdami realitātes [*choses réelles*] un nākdami no dieva, visā, kas tajos ir skaidrs un noteikts, nemaz nevar būt citādi kā patiesi. Tādējādi, ja mums dažkārt ir tādas idejas jeb jēdzieni, kuri satur aplamību, tas var attiekties vienīgi uz tām (idejām — V. Z.), kurām piemīt kaut kas juceklīgs un neskaidrs [*confus et obscur*], tādēļ, ka līdz ar to šīs idejas ņem līdzdalību neesamībā¹¹⁰, tātad tās mūsos ir neskaidras vienīgi tāpēc, ka mēs neesam gluži pilnīgi.¹¹¹ Un ir skaidrs, ka aplamības un nepilnības izcelšanās no dieva būtu tikpat absurda kā patiesības vai pilnības rašanās no neesamības. Taču, ja mēs nezinātu, ka viss, kas mūsos ir reāls un paties, nāk no kādas pilnīgas un bezgalīgas būtnes, tad, lai arī cik skaidras un noteiktas būtu mūsu idejas, mums nebūtu nekāda pamata būt pārliecinātiem, ka tām piemīt pilnība [*perfection*] būt patiesām.

Un pēc tam, kad dieva un dvēseles zināšana mūsos radījusi paļāvību uz šo kārtulu, ir diezgan ērti atzīt, ka sapņiem, ko mēs redzam, būdami aizmiguši, nekādā ziņā nevajag izraisīt mūsos šaubas par to domu patiesumu, kuras mums ir nomodā. Jo, ja pat sapņos gadītos kāda ļoti noteikta doma, piemēram, ja ģeometrs atrastu kādu jaunu pierādījumu, viņa miegs netraucētu šim pierādījumam būt patiesam. Un, kas attiecas uz mūsu sapņu visparastākajiem maldiem, kas pastāv tādējādi, ka sapņi mums attēlo dažādus objektus gluži tādā pašā veidā, kā to dara mūsu ārējās sajūtas, tad nav nozīmes, ka šie maldi mums dod izdevību neuzticēties tādu ideju patiesīgumam, tādēļ ka šīs idejas mūs dažkārt var piekrāpt arī tad, kad esam nomodā: tā, piemēram, kad dzeltenās kaites slimnieki visas krāsas redz dzeltenas jeb kad zvaigznes vai citi ļoti tāli ķermeņi mums šķiet daudz mazāki, nekā tie ir īstenībā. Jo, galu galā, vai nu mēs esam nomodā, vai arī sapņojam, mēs nekad nedrīkstam ļaut sevi pārliecināt nekam citam kā vien mūsu prāta acīmredzamībai.¹¹² Un jāpiezīmē, ka es runāju par mūsu prātu un

nebūt ne par mūsu iztēli vai sajūtām. Jo, piemēram, kad mēs ļoti skaidri redzam sauli, tad mums tādēļ nav jāsecina, ka tā ir tikai tik liela, kādu mēs to redzam, un mēs bez pūlēm varam noteikti iztēloties lauvas galvu uzpotētu kazas ķermenim, taču tādēļ nebūt neizdarot secinājumu, ka pasaulē būtu kāda himēra: jo prāts mums nebūt neliek domāt, ka tas, ko mēs šādējādi redzam vai iztēlojamies, būtu paties. Taču prāts mums diktē, ka visām mūsu idejām jeb jēdzieniem vajadzīgs kāds patiesīguma pamatojums¹¹³, jo nevar būt iespējams, ka dievs, kurš viss ir pilnīgs un patiesīgs, tās būtu ielicis mūsos bez tā. Un tādēļ, ka mūsu spriedumi sapņojot nekad nav ne tik acīmredzami, ne tik visaptveroši [*entiers*] kā nomodā, kaut arī dažreiz mūsu iztēle tad ir tikpat vai pat lielākā mērā dzīva un spilgta nekā nomodā, prāts mums diktē arī to, ka, tā kā mūsu domas nevar būt pilnīgi patiesas tādēļ, ka mēs neesam gluži pilnīgi, tam, kas šajās domās ir patiesīgs, neizbēgami jābūt drīzāk sastopamam tajos prātojumos, kuri mums ir nomodā, nekā tajos, kādi mums ir sapņojot.

V

Man būtu ļoti patīkami tā turpināt un te parādīt visu no šīm pirmajām patiesībām deducēto citu patiesību ķēdi.¹¹⁴ Bet sakarā ar to, ka tādā gadījumā man nepieciešami nāktos izteikties par vairākiem jautājumiem, kuros pastāv domstarpības starp mācītiem vīriem, ar kuriem es nepavisam nevēlos sanākt naidā¹¹⁵, es uzskatu, ka būtu labāk, ja es atturētos un vienīgi vispārīgos vārdos pateiktu, kādas šīs patiesības ir, lai tiem, kas ir gudrāki, dotu iespēju spriest, vai būtu derīgi ar tām sīkāk iepazīstināt plašāku sabiedrību.¹¹⁶ Es vienmēr esmu stingri palicis pie sava lēmuma nepieņemt nevienu citu principu kā vien to, ko tikko izmantoju dieva un dvēseles eksistences pierādīšanai, un neatzīt nevienu lietu par patiesu, ja tā man neliksies skaidrāka un pārliecinošāka nekā agrāk likušies ģeometru pierādījumi. Un tomēr es uzdrošinos teikt, ka, sev par apmierinājumu, esmu ne vien atradis līdzekli, kā īsā laikā aplūkot visas galvenās problēmas [*difficultés*], kuras mēdz iztirzāt filozofijā, bet esmu arī pamanījis dažus likumus, kurus dievs ir tā nospraudis dabai¹¹⁷ un par kuriem viņš ielicis tādus jēdzienus mūsu

«Dekarts, mīdot kājām Aristoteļa darbus».
Pēc Fangēna gravīras

dvēselēs¹¹⁸, ka pēc tam, kad par tiem pietiekami pārdomāts, mums nav nekādu šaubu, ka tie tiek precīzi ievēroti visā, kas ir vai notiek pasaulē. Pēc tam, apcerējis šo

likumu secību, esmu, kā man šķiet, atklājis dažas patiesības, kas ir derīgākas un nozīmīgākas par visu to, ko esmu agrāk uzzinājis un pat cerējis uzzināt.

Bet, tā kā es esmu centies galvenās no tām izklāstīt traktātā¹¹⁹, kuru publicēt mani kavē daži apsvērumi, es tās vislabāk varu darīt zināmas šeit, pamatvilcienos pasakot, ko šis traktāts satur. Man bija nodoms tajā ietvert visu, ko es pirms rakstīšanas domājos zinām par materiālo lietu dabu. Bet gluži tāpat kā gleznotāji nevar plankā gleznā vienlīdz labi parādīt visas kāda telpiska ķermeņa dažādās skaldnes un izvēlas kādu no galvenajām, kuru vienīgo tie izceļ gaismā un noēno pārējās, parādot tās vienīgi tik daudz, cik iespējams saskatīt, vērojot apgaismoto pusi: tā arī es, bažīdamies, ka nespēšu savā prātojumā ietvert visu, kas man bija padomā, tur plaši un detalizēti izklāstīju vienīgi savus uzskatus par gaismu¹²⁰, pēc tam pie izdevības tur kaut ko piebildu par sauli un stāzvaižznēm¹²¹ sakarā ar to, ka gandrīz¹²² visa gaisma nāk no tām; par debesīm tādēļ, ka tās to novada tālāk; par planētām, komētām un zemi tādēļ, ka tās to atspoguļo; un it īpaši par visiem ķermeņiem, kādi ir uz zemes, sakarā ar to, ka tie ir vai nu krāsaini, vai caurspīdīgi, vai mirdzoši, un, visbeidzot, par cilvēku sakarā ar to, ka viņš ir tā visa skatītājs. Taču, lai nedaudz aizēnotu visas šīs lietas un varētu brīvāk izteikt savus spriedumus, nebūdamis spiests sekot mācīto vīru* vidū pieņemtajiem uzskatiem, nedz arī tos atspēkot, es nolēmu atstāt mierā visu šo pasauli ar tās disputiem un runāt vienīgi par to, kas risinātos kādā jaunā pasaulē¹²³, ja dievs tagad kaut kur iedomātā telpā¹²⁴ radītu tās veidošanai pietiekamu daudzumu matērijas un ja viņš dažādi un bez kādas kārtības iekustinātu atsevišķas šās matērijas daļas tādējādi, ka izveidotos sajaukts haoss, kādu spēj iztēloties vienīgi dzejnieki, un pēc tam viņš vairs nedarītu nekā cita¹²⁵ un to atstātu parastajai dabas gaitai, ļaujot tai darboties saskaņā ar paša noteiktajiem likumiem. Tādējādi pirmkārt, es aprakstīju šo matēriju un centos to parādīt tādu, ka, manuprāt, pasaulē nav nekā, kas būtu vēl skaidrāks un vēl saprotamāks [*intelligible*]¹²⁶, ja neskaita to, ko esmu jau teicis par dievu un dvēseli, jo gluži tāpat es ļoti noteikti turos pie uzskata, ka šajā matērijā nav nevienas

* T. i., teologu un sholastisko filozofu. — *Tulk.*

no tām formām jeb kvalitātēm¹²⁷, par ko disputē skolās, un ka vispār nav nevienas lietas, kuras zināšana mūsu dvēselēm nebūtu tik dabiska, ka nav iespējams pat izlikties to nezinām. Vēl vairāk, es parādīju, kādi ir dabas likumi; un, savu argumentu pamatošanai neizmantojot nevienu citu kā vien dieva bezgalīgās pilnības principu, es centos pierādīt visus tos (dabas likumus — V. Z.), par kuriem būtu iespējamas kaut kādas šaubas, un parādīt, ka tie ir tādi, ka, ja dievs būtu radījis vēl kādas pasaules, starp tām nebūtu nevienas, kur šie likumi netiktu ievēroti. Pēc tam es parādīju, kā saskaņā ar šiem likumiem haosa matērijas lielākā daļa izvietotos un sargrupētos zināmā kārtībā, kļūdama līdzīga mūsu debesīm; kā šajā pašā laikā dažām tās daļām nāktos veidot kādu zemi, vēl dažām — planētas un komētas un vēl dažām citām — sauli un stāzvaižznes. Un šeit, iztirzādams jautājumu par gaismu, es diezgan plaši izklāstīju, kāda būtu tā gaisma, kas rastos šajā saulē un šajās zvaigznēs un kādā veidā tā, no šejienes nākdama, vienā mirklī šķērsotu milzīgus debesu plašumus un kā tā atspoguļotos no planētām un komētām uz zemi. Teiktajam es vēl šo to piebildu attiecībā uz šo debesu un šo zvaigžņu substanci, izvietojumu, kustībām un dažādām īpašībām tādējādi, ka, pēc manām domām, ir jau pateikts diezgan, lai liktu noprast, ka mūsu pasaulē attiecībā uz visu to nevar konstatēt neko tādu, kas neizskatītos vai vismaz nevarētu izskatīties gluži līdzīgs manis aprakstītajā pasaulē sastopamajam. Pēc tam es it īpaši pievērsos zemes aplūkošanai, kādējādi, tā kā esmu ļoti noteikti pieņēmis, ka dievs nav ielicis nekādu smagumu matērijā, no kuras tā sastāv, visas šīs zemes daļas tomēr tiecas precīzi uz tās centru; kā debesu un zvaigžņu, bet it īpaši mēness atrašanās vietai vajadzētu radīt paisuma un bēguma parādības ūdenī un gaisā šīs zemes virspusē, kas visādi līdzinātos paisumam un bēgumam, kāds vērojams mūsu jūrās, un līdzās tam tiklab ūdens, kā arī gaisa plūsmu no austrumiem uz rietumiem, tā kā to var vērot tropu joslā, kā tur dabīgā kārtā varētu izveidoties kalni, jūras, avoti un upes, atradnes pildītos ar metāliem, laukos savairotos augi un vispār kā tur varētu rasties visi tie ķermeņi, kurus sauc par sajauktiem vai saliktiem.¹²⁸ Un līdztekus visam citam sakarā ar to, ka līdzās zvaigznēm es pasaulē kā gaismas avotu zināju vienīgi uguni, es nodevos pētījumiem, lai noskaidrotu visu,

kas attiecas uz tās dabu, kā tā rodas, no kā tā pārtiek, kādēļ dažreiz tai ir vienīgi siltums bez gaismas un citreiz vienīgi gaisma bez siltuma, kā tā spēj dažādiem ķermeņiem piešķirt dažādās krāsas un dažādas citas īpašības, kādēļ tā kausē vienas lietas un sacietina citas, kā tā spēj gandrīz visas šīs lietas iznīcināt jeb pārvērst pelnos un dūmos; un, visbeidzot, kā šos pelnus vienīgi uguns var mācīgā iedarbība pārvērst stiklā, un, tā kā šī pelnu pārvēršanās stiklā man šķita esam tik brīnišķīga kā neviena cita pārvērtība dabā, man bija sevišķi patikami to aprakstīt.

Tomēr no visa minētā es negribētu secināt, ka šī pasaule būtu radīta manis aprakstītajā veidā, jo ir daudz ticamāk¹²⁹, ka dievs jau no paša sākuma to darinājis tādu, kādai tai jābūt. Taču ir skaidrs, un tas ir teologu vidū vispārpieņemts atzinums, ka darbība, ar kuras palīdzību viņš to tagad saglabā, ir gluži tāda pati kā tā, ar kuras palīdzību viņš to radījis, tādējādi, ka, ja arī sākumā dievs pasaulei būtu piešķīris tikai haosa formu, pie tam, noteicot dabai likumus, viņš tai būtu piešķīris savu atbalstu, lai tā varētu kustēties tā, kā šī (šī pasaule — V. Z.) to mēdz darīt, un, nebūt nenoliedzot radīšanas brīnumu, var ticēt, ka visas lietas, kuras ir tīri materiālas, jau šā iemesla dēļ vien spējušas laika gaitā kļūt tādas, kādas mēs tās tagad redzam. Un to dabu ir daudz vieglāk izprast tad, ja tās redz šādi maz pamazām rodoties, nekā, ja tās vēro tikai pilnīgi gatavas.

Aprakstījis nedzīvos ķermeņus un augus, es stājos pie šī paša uzdevuma attiecībā uz dzīvniekiem un it īpaši attiecībā uz cilvēkiem. Taču, tā kā šajā nozarē man vēl nebija pietiekami daudz zināšanu, lai par to runātu tādā pašā stilā kā par pārējām, proti, pierādot rezultātus ar cēloņiem un parādot, no kādiem elementiem un kādā veidā dabai tos vajadzēja izveidot, es apmierinājos ar pieņēmumu, ka dievs cilvēka ķermenī veidojis pilnīgi līdzīgu mūsu ķermenim, tiklab locekļu ārējās formas, kā arī tā orgānu iekšējās saskaņas ziņā, neizlietojot nekādu citu vielu kā vien to, ko esmu jau aprakstījis, un neievietojot tanī sākotnēji nekādu saprātīgu dvēseli, ne arī ko citu, kas tam varētu kalpot kā veģetatīva vai sajūtoša dvēsele, un vienīgi, ka viņš iededzis tā sirdī vienu no tām ugunīm bez gaismas, ko esmu jau iztīrījis un kurai es neatzīstu nekādu citādu dabu kā tai, kas sakarsē sienu, ja tas sablī-

vēts neizžuvis, vai tai, kura liek mutuļot jauniem vīniem, kad sāk rūgt nesen izspiestā sula. Jo, noskaidrojot funkcijas, kādas minēto apstākļu rezultātā varētu piemist šim ķermenim, es tur konstatēju precīzi it visas tās, kas var piemist mums neatkarīgi no mūsu domāšanas, un tā tad mūsu dvēseles, šīs no ķermeņa atšķirīgās daļas, par kuru iepriekš bija minēts, ka tās daba pastāv vienīgi domāšanā; līdzdalības, un šīs funkcijas visas ir tādas pašas, un tādēļ var teikt, ka ar prātu neapveltītie dzīvnieki mums līdzinās; taču minēto funkciju skaitā es nespēju atrast nevienu no tām, kuras, būdamas atkarīgas no domāšanas, piemīt ekskluzīvi mums kā cilvēkiem, toties es tās visas atradu, pieņemot, ka dievs radījis saprātīgu dvēseli un ka viņš to savienojis ar ķermeni zināmā manis aprakstītā veidā.

Bet, lai varētu redzēt, kādējādi es iztīrāju šo tēmu, es vēlos šeit izskaidrot sirds un artēriju kustību, jo tā ir pirmā un vispārīgā kustība, ko iespējams konstatēt dzīvniekos, un, izejot no tās, viegli iespējams spriest par visām citām. Un, lai būtu mazāk grūtību uzklaut, ko es par to teikšu, es gribētu, lai tie, kuri nekad nav nodarbojušies ar anatomiju, pacenstos, pirms lasīt šeit rakstīto, likt savā klātbūtnē sagriezt kāda liela tāda dzīvnieka sirdi¹³⁰, kuram ir plaušas, jo tā tiem visiem ir diezgan līdzīga cilvēka sirdij, un lai viņi liek parādīt abus kambarus jeb dobumus, kas tajā ir. Pirmkārt, to kambari, kas atrodas sirds labajā pusē, kam atbilst divas resnas caurules, un proti: dobā vēna, kas ir galvenā asiņu savācēja un ir it kā koka stumbrs, kura zari ir visas citas ķermeņa vēnas, un arteriālā vēna, kura šādējādi ir slikti nosaukta, tādēļ ka tā patiesi ir artērija, kura, sākdams sirdī, pēc iznākšanas no tās dalās vairākos zaros, kuri tālāk iesniedzas viscaur plaušās. Tālāk to kambari, kas atrodas sirds kreisajā pusē, kuram gluži tāpat atbilst divas caurules, kuras ir tikpat resnas vai pat vēl resnākas kā iepriekšminētās, un proti: venozā artērija, kura ir tikpat slikti nosaukta, tādēļ ka tā īstenībā ir vēna, kura nāk no plaušām, kur tā ir sadalīta daudzos atzarojumos, kuri ir savijušies ar arteriālās vēnas atzarojumiem, kā arī ar atzarojumiem no tā saucamā gaisa vada, pa kuru ieplūst ieelpojamais gaiss; un lielā (vainaga — V. Z.) artērija, kura, izejot no sirds, izplata savus zarus visā ķermenī. Es vēlētos arī, lai viņiem rūpīgi parāda vienpadsmit

nelielo vārstuļu, kuri gluži kā tāds pats skaits mazu durtiņu atver un aizver četras spraugas, kas ir šajos divos dobumos, un proti: trīs no tiem atrodas pie dobās vēnas ieplūšanas vietas, kur tie ir tā izvietoti, ka tie nemaz nespēj kavēt šas vēnas asinīm ieplūst sirds labajā dobumā, un tajā pašā laikā nemaz neļauj tām no turienes izplūst; treji vārstuļi pie arteriālās vēnas, kuri, būdami izvietoti gluži pretēji, pilnīgi ļauj šajā dobumā esošajām asinīm plūst uz plaušām, taču neļauj plaušās esošajām asinīm pašiem atgriezties; un tāpat arī divi citi pie ieejas venozajā artērijā, kuri ļauj asinīm no plaušām ieplūst sirds kreisajā kambarī, bet nepieļauj kustību pretējā virzienā; un trīs vārstuļi pie ieejas lielajā (vainaga — V. Z.) artērijā, kas ļauj asinīm izplūst no sirds, bet neļauj tur atgriezties. Un nav vajadzīgs meklēt citu izskaidrojumu vārstuļu skaitam kā vienīgi to, ka spraugu venozajā artērijā, kura savas atrašanās vietas dēļ ir ovāla, viegli var noslēgt divi vārstuļi, kamēr citus asinsvadus, kas ir apaļi, labāk var noslēgt trīs vārstuļi. Vēl vairāk, es gribētu, lai viņiem dod iespēju konstatēt, ka lielā artērija un arteriālā vēna uzbūves ziņā ir daudz stingrākas un izturīgākas nekā venozā artērija un dobā vēna; un ka šīs abas paplašinās pirms ieejas sirdī un tur veido it kā divas somiņas, ko sauc par sirds ausīm (priekškambariem — V. Z.), kas veidotas no līdzīgas miesas kā sirds; un ka sirdī vienmēr ir vairāk siltuma nekā jebkurā citā ķermeņa daļā; un, visbeidzot, ka šis siltums spēj panākt to, ka, ja kādas asins lāses ieplūst sirds dobumos, sirds ātri saspringst un izplešas, gluži tāpat, kā tas notiek vispār ar visiem šķidrumiem, ja tos pa pilienam tecina kādā stipri karstā traukā.

Pēc visa teiktā man nav nekas piebilstams sirds darbības izskaidrošanai, izņemot to, ka tad, kad tās dobumi nav pilni asiņu, tās tur nepieciešami ieplūst: no dobās vēnas labajā un no venozās artērijas — kreisajā pusē; kā arī to, ka šie divi asinsvadi ir vienmēr pilni ar asinīm un ka to atveres, kas vērstas uz sirdi, tad nevar tikt aizsprostotas, bet ka, tiklīdz tur šādi nonākušas divas asins lāses, pa vienai katrā no tās dobumiem, šīs lāses, kuras var būt vienīgi krietni lielas tādēļ, ka spraugas, pa kurām tās ieplūst, ir visai plašas un asinsvadi, no kurienes tās nāk, ir pilni asiņu, tad tās pašķidrīnās un izplešas tā karstuma dēļ, ko šīs asiņu lāses šeit sastop¹³¹, un tādējādi tās ar grūdienu aizver tās piecas mazās durti-

ņas, kuras atrodas pie ieejas tiem asinsvadiem, no kurienes šis asins lāses nāk, aizkavējot šādējādi asiņu tālāku ieplūšanu sirdī; un, turpinot pašķidrīnāties arvien vairāk, tās ar grūdienu atver citas sešas durtiņas, kuras atrodas pie ieejas divos citos asins vados, pa kuriem tās izplūst (no sirds — V. Z.), liekot šī iemesla dēļ pulsēt visiem artēriālās vēnas un lielās artērijas zariem gandrīz vienā ritmā ar sirdi, kura tūlīt pēc tam atslābst, gluži tāpat kā artērijas, tādēļ ka asinis, kas tur ieplūdušas, atdziest¹³² un to sešas mazās durtiņas aizveras, bet tās piecas, kas ir dobajai vēnai un venozajai artērijai, atveras no jauna un ļauj ieplūst divām citām asiņu lāsēm; kuras savukārt liek saspringt sirdij un asinsvadiem tāpat kā iepriekšējās. Un, tā kā asinis, kuras šādi nonāk sirdī, plūst cauri minētajām divām somiņām, kuras dēvē par sirds ausīm, tad notiek tā, ka šo somiņu kustība ir pretēja sirds kustībai un tās atslābst tad, kad sirds sasprindzinās. Visbeidzot, lai tie, kuriem ir svešs matemātisko pierādījumu spēks¹³³ un kuri nav raduši atšķirt patiesos cēloņus no ticamiem, nesāktu minēto vieglprātīgi noliegt, to nepārbaudot, es gribētu viņus brīdināt, ka šī kustība, pie kuras izskaidrošanas esmu ķēries, tik nepieciešami izriet jau no orgānu izvietojuma vien, kā tas sirdī ir acīm redzams, un arī no siltuma, ko var sajust ar pirkstiem, un arī no asiņu dabas, ko var izziņāt eksperimentāli, un tas viss veido it kā pulksteni, kam ir spēks, izvietojums, atsvari un ritentiņi.

Bet, ja jautā, kā gan vēnās asinis neizsīkst, šādi nepārtraukti plūzdamas uz sirdi, un kādēļ artērijas ar tām nepieblīvējas, ja tur nonāk visas asinis, kas izgājušas caur sirdi, man nevajag atbildēt neko citu kā vien to, par ko jau rakstījis kāds angļu ārsts¹³⁴, kuram pienākas tas gods, ka viņš salauzis ledu šajā nozarē un pirmais mācījis, ka artēriju galos ir daudz sīku pāreju, pa kurām asinis, ko artērijas saņem no sirds, ieplūst sīkajos vēnu atzarojumos, no kurienes tās atkal nonāk sirdī, tādējādi, ka to plūsma ir nepārtraukts riņķojums. Viņš to labi pierāda, minot parastu ķirurģu eksperimentu, kuri, uzliekot rokai žņaugu ne visai stipri augšpus tās vietas, kur viņi atver vēnu, panāk, ka asinis no tās plūst bagātīgāk nekā, ja žņaugš nebūtu uzlikts. Un notiek gluži pretējais, ja viņi žņaugu uzliek leļpus ievainojuma starp delnu un ievainojumu vai arī ja viņi to sažņaudz ļoti stipri augšpusē. Jo ir labi redzams, ka viduvēji stiprs žņaugš var aizkavēt

asinīm, kuras jau atrodas rokā, atgriezties pa vēnām sirdī, taču neaizkavē arvien jaunām asinīm pieplūst pa artērijām, jo tās atrodas dziļāk par vēnām un to sienīgas, kuras ir cietākas nekā vēnām, nav tik viegli saspiežamas, un arī, ka asinis, nākdamas no sirds, delnas virzienā pa artērijām tiecas plūst ar lielāku spēku nekā tās pa vēnām atgriežas sirds virzienā. Un, tā kā šis asinis izplūst no rokas pa ievainojumu vēnā, ir nepieciešams, lai tām būtu kādas pārejas lejpus žņauga, respektīvi, roku galos, pa kurām asinis var pieplūst no artērijām. Par asiņu plūsmu sacīto ļoti labi pierāda arī zināmas sīkas plēvītes (vārstuļi — V. Z.), kuras ir novietotas dažādās vietās vēnās tādējādi, ka tās asinīm neļauj plūst no ķermeņa uz ekstremitātēm, bet vienīgi atgriezties no ekstremitātēm sirds virzienā, un vēl jo vairāk to apstiprina eksperiments, kas parāda, ka visas asinis, kas ir ķermenī, var izplūst no tā īsā laikā pa vienu pašu artēriju, ja tā ir pārgriezta, pat tādā gadījumā, ja šī artērija tiek stingri sažņaugta netālu no sirds un pārgriezta starp sirdi un žņaugu tā, ka nav nekāda pamata iedomāties, ka asinis, kas no tās izplūst, varētu nākt no citurienes.

Bet arī vairāki citi apstākļi liecina, ka manis minētais asiņu kustības cēlonis ir īstais. Tā, pirmkārt, atšķirība starp tām asinīm, kas izplūst no vēnām, un tām, kas nāk no artērijām, nevar rasties citādi kā vien no tā, ka, izretinājušās un it kā destilējušās, iziedamas cauri sirdij, tās ir nesalīdzināmi smalkākas, dzīvākas un karstākas, tikko nākdamas no sirds, tātad atrazdamās artērijās, kaut gan tās ir tikai nedaudz pavirzījušās uz priekšu no tā stāvokļa, kādā tās bija pirms ieplūšanas sirdī, atrazdamās vēnās.¹³⁵ Un, ja tam pievērš uzmanību, tad var konstatēt, ka šī atšķirība visskaidrāk izpaužas sirds tuvumā un nevis no tās attālākajās vietās. Turklāt arteriālās vēnas un lielās artērijas sienīgu stingrums pierāda, ka asinis pret tām sitas ar lielāku spēku nekā pret vēnu sienīgām. Un kādēļ sirds kreisais dobums un lielā artērija ir lielāka un plašāka nekā labējais dobums un arteriālā vēna? Vai tas nav tādēļ, ka venozās artērijas asinis, kas pabijušas vienīgi plaušās, pēc izplūšanas cauri sirdij ir smalkākas un izretinās vieglāk un stiprāk nekā tās, kas nāk tieši no dobās vēnas. Un ko gan iegūtu ārsti, taustot pulsu, ja viņi nezinātu, ka atbilstoši tam, ka asinis maina savu dabu, sirds siltuma ietekmē tās var tikt izretinātas vairāk

vai mazāk stipri un vairāk vai mazāk ātri, salīdzinot ar agrāko stāvokli? Un, ja pārbauda, kā šis sirds siltums tiek nodots citiem locekļiem, vai gan tad nenākas atzīt, ka tas notiek ar asiņu palīdzību, kuras, plūzdamas cauri sirdij, sasilst un no šejienes izplatās pa visu ķermeni. No tā izriet, ka, ja kādai ķermeņa daļai atņem asinis, tad līdz ar to tai atņem arī siltumu; un, kaut arī sirds tad kvēlotu kā sakarsēta dzelzs, ar to nepietiktu kāju un roku sasildīšanai tādā mērā, kā tas notiek, ja nepārtraukti tur netiktu nogādātas arvien jaunas asinis. No teiktā top zināms arī, ka elpošanas patiesais uzdevums ir piegādāt plaušām pietiekami daudz svaiga gaisa, lai panāktu, ka asinis, kuras tur ienāk no sirds labējā dobuma, kur tās tikušas izretinātas un it kā pārvērstas tvaikos, no jauna pārvērstos asinīs, pirms tās nonāk kreisajā kambarī, bez kā tās nespētu būt par deviļu ugunij, kas tur ir. Teikto apstiprina fakts, ka tiem dzīvniekiem, kuriem nav plaušu, sirdī ir tikai viens kambaris un ka bērniem, kuri, atrodoties mātes miesās, nevar izmantot plaušas, sirdī ir atvērums, pa kuru asinis no dobās vēnas ieplūst sirds kreisajā dobumā, un vads, pa kuru asinis no arteriālās vēnas ieplūst lielajā artērijā, neejot cauri plaušām. Turklāt, kā gan kuņģī varētu notikt gremošana, ja sirds pa artērijām tur nenovadītu siltumu un kopā ar to dažas visplūstošākās asiņu daļas, kas palīdz izšķīdināt tur nokļuvušo gaļu. Un vai procesu, kurā gaļas sula tiek pārvērsta par asinīm, nav vieglāk izprast, ja uzskata, ka šī sula destilējas, ieplūzdama sirdī un izplūzdama no tās varbūt vairāk nekā simts vai divi simti reižu ik dienas. Un vai vajadzīgs vēl kas, lai izskaidrotu barošanos un ķermenī esošo dažādo sulu rašanos, ja saka, ka spēks, kura dēļ asinis, sevī retiņādāmās, aizplūst no sirds līdz pat artēriju galiem, panāk, ka dažas no asiņu daļām apstājas starp dažām locekļu daļām un, izspiezdamas kādas citas daļiņas, aizņem to vietu, un ka atkarībā no sastapto poru izvietojuma, formas un lieluma tās vienā vietā nokļūst drīzāk nekā citā; katrs būs redzējis, kā līdzīgā kārtā dažādi sieti, kuru caurumojumi ir atšķirīgi, kalpo, lai nodalītu vienus graudus no citiem. Un, beidzot, visā šajā procesā pats apbrīnojamākais ir dzīvnieku gara¹³⁶ rašanās, kas ir it kā ļoti smalks vējš jeb drīzāk kā ļoti tīra un ļoti rosīga liesma, kura, pastāvīgi lielā daudzumā paceldamās no sirds uz smadzenēm, atgriežas no turienes caur nerviem uz

muskuļiem un visiem locekļiem piešķir kustību; un tam nav jāmeklē cits cēlonis kā vienīgi tas, ka visvairāk iekustinātās un viscaurspiedīgākās asiņu daļas, kuras ir vispiemērotākās gara veidošanai, drīzāk virzās uz smadzenēm nekā kaut kur citur, jo arī artērijas, pa kurām tās plūst no sirds uz smadzenēm, ir taisnākās no visām un saskaņā ar mehānikas likumiem, kas ir tie paši dabas likumi, ja vairākas lietas tiecas kopīgi virzīties uz vienu pusi, kur visām nepietiek vietas, kā tas notiek ar tām asiņu daļiņām, kas no sirds kreisā kambara tiecas uz smadzenēm, stiprākās un vairāk iekustinātās atspiež vājākās un mazāk iekustinātās un šādā kārtā nonāk tur vienas pašas.

Visas šīs lietas es diezgan sīki izskaidroju traktātā, kuru man toreiz bija nolūks publicēt. Un pēc tam es tur parādīju, kādam jābūt cilvēka ķermeņa nervu un muskuļu mehānismam, lai panāktu, ka dzīvnieku gars [*esprits animaux*], kas ir tajos, būtu spējīgs kustināt tā locekļus: tādējādi nākas redzēt, ka galvas, tikko tās nogrieztas, vēl kustas un kož zemi, lai gan tās vairs nav dzīvas; kādām izmaiņām jānorit smadzenēs, lai izraisītu nomodu, miegu un sapņus; kā gaisma, skaņas, smaržas, garšas, siltums un visas citas ārējo objektu īpašības tur ar sajūtu starpniecību spēj iespiest dažādās idejas; kā izsalkums, slāpes un citas iekšējās kaislības¹³⁷ tur var nosūtīt arī savējās idejas; ko tur vajadzētu atzīt par veselo saprātu, kur šīs idejas tiek uzņemtas¹³⁸; ko par atmiņu, kas tās saglabā¹³⁹; un par fantāziju, kas tās var dažādi mainīt un no tām salikt jaunas, un tādā pat ceļā, izvietojot dzīvnieku garu muskuļos, likt kustēties ķermeņa locekļiem tikpat daudzos dažādās veidos un tikpat daudzu ārēju, sajūtu uztvertu objektu un tik daudz iekšēji piemītošu kaislību pamudinātiem, cik tas iespējams mūsējiem, kaut gan to (dzīvnieku garu — V. Z.) nevada griba. Teiktais ne mazākā mērā neliksies divains tiem, kuri, zinādami, cik daudz spēj veikt dažādi cilvēku darināti automāti jeb kustīgie mehānismi, kaut gan tajos ir ļoti maz detaļu, salīdzinot ar lielo skaitu kaulu, muskuļu, nervu, artēriju, vēnu un citu daļu, kas ir ikviena dzīvnieka ķermenī, atzīs šo ķermeņi par mehānismu, kurš, tā kā to darinājušas dieva rokas, ir nesalīdzināmi labāk iekārtots un kuram par sevi piemīt daudz apbrīnojamākas kustības nekā jebkuram no tiem, ko izgudrojuši cilvēki.¹⁴⁰

Un šeit es speciāli apstājos, lai parādītu, ka, ja būtu kādi mehānismi, kam būtu pērtiķa vai kāda cita ar prātu neapveltīta dzīvnieka orgāni un ārējais izskats, mums nebūtu nekādu līdzekļu, lai noskaidrotu, ka šiem mehānismiem nav tā pati daba, kas dzīvniekiem, turpretim, ja būtu kādi, kas līdzinātos mūsu ķermeņiem un imitētu mūsu rīcību, cik vien tas morāli iespējams*, mums vienmēr būtu divi ļoti droši līdzekļi, lai konstatētu, ka tie tādēļ vēl nebūt nav īsti cilvēki. Pirmais no šiem līdzekļiem ir tāds, ka šādi mehānismi nekad nevarētu izmantot valodu, ne arī savienot citas zīmes, kā to darām mēs, lai citiem darītu zināmas mūsu domas. Jo var gan iedomāties, ka izveidots tāds mehānisms, kas izrunā vārdus, un pat, ka tas dažus no šiem vārdiem izrunā sakarā ar kādām fiziskām darbībām, kas izraisītu zināmas izmaiņas tā orgānos: piemēram, ja tam pieskartos vienā vietā, tas vaicātu, ko viņam vēlas teikt; ja citā, tad tas kliegtu, ka viņam dara sāpes, vai arī teiktu kaut ko citu līdzīgā kārtā, taču nevar iedomāties mehānismu, kas šos vārdus dažādi izkārtotu, lai ar jēgu atbildētu uz visu, kas būtu sacīts tā klātbūtnē, kā to spēj pat vismuļķīgākie cilvēki. Un otrs no šiem līdzekļiem ir tāds, ka, lai gan daudzus uzdevumus šie mehānismi veiktu tikpat labi kā mēs vai pat labāk par jebkuru no mums, tie nenovēršami piedzīvotu neveiksmi citos, un no tā varētu uzzināt, ka to rīcību nevada visapziņa, bet vienīgi to orgānu izvietojums. Jo, kamēr prāts ir universāls instruments, kas var kalpot jebkurā situācijā, šāda mehānisma orgāniem būtu nepieciešams specifisks izvietojums katram atsevišķajam darbam; no tā izriet, ka morāli nav iespējams¹⁴¹, ka mehānismam varētu būt pieņemami daudz dažādu orgānu, lai tas visās dzīves nejausajās situācijās varētu rīkoties tā, kā mūsu prāts liek rīkoties mums.

Un tā ar šo divu līdzekļu palīdzību iespējams uzzināt arī atšķirību starp cilvēkiem un dzīvniekiem. Jo ir ļoti svarīgi ievērot, ka nav tik aprobežotu un muļķīgu cilvēku, ieskaitot pat garā vājos, ka tie nespētu sasaistīt kopā dažādus vārdus un no tiem izveidot runu, ar kuras palīdzību viņi dara zināmas savas domas; un ka, no otras puses, nav neviena cita dzīvnieka, lai cik pilnīgs un cik laimīgi dzimis tas arī nebūtu, kas varētu veikt kaut ko

---

* Ja šādu iespēju neizslēdz vispārīgie likumi. — *Tulk.*

līdzīgu. Un tas nav tādēļ, ka dzīvniekiem trūktu atbilstošu orgānu, jo var novērot, ka žagatas un papagaiļi spēj izrunāt vārdus tāpat kā mēs un tomēr nespēj runāt tā kā mēs, proti, runāt tā, lai teiktais liecinātu, ka viņi domā to, ko saka; kamēr cilvēkiem, kas dzimuši kurli un mēmi, tādu orgānu, kas citiem kalpo runāšanai, trūkst tāpat vai pat vairāk nekā dzīvniekiem, taču viņi mēdz paši izgudrot kādas zīmes, ar kuru palīdzību viņi var saprasties ar tiem, kuriem, bieži uzturoties ar viņiem kopā, bijis laiks iemācīties viņu valodu. Un tas liecina, ka dzīvniekiem ne vien nav tik daudz prāta, cik cilvēkiem, bet ka viņiem tā nepavisam nav. Jo ir redzams, ka vajadzīgs visai maz, lai prastu runāt; un, tā kā nākas konstatēt nevienlīdzību tiklab vienas sugas dzīvnieku kā cilvēku starpā, tādējādi, ka vienus daudz vieglāk apmācīt nekā citus, nav domājams, ka savas sugas visizcilākais pērtiķis vai papagaiļis nebūtu līdzvērtīgs šajā ziņā vismuļķīgākajam bērnam vai vismaz tādām bērnam, kam ir garīgās dzīves traucējumi, ja viņu dvēsele nebūtu gluži citādas dabas kā mūsējā. Un nevajag jaukt vārdus ar dabiskajām kustībām, kas liecina par kaislībām, jo mehānismi šīs kustības var imitēt tikpat labi kā dzīvnieki; ne arī domāt līdzīgi dažiem senajiem autoriem, ka dzīvnieki runā, kaut arī mēs nedzirdam viņu valodu¹⁴²: jo, ja tas būtu pareizi, tad, tā kā viņiem ir daudz orgānu, kas atbilst mūsējiem, viņi ar mums tikpat labi nodibinātu saprašanos kā ar sev līdzīgajiem. Jāņem vērā arī tas apstāklis, ka, lai gan ir daudz dzīvnieku, kuri dažos no saviem rīcības veidiem uzrāda lielāku izveicību nekā mēs, tomēr šie paši dzīvnieki neparāda nekādu izveicību daudzās citās darbībās; tādējādi apstāklis, ka viņi kaut ko veic labāk nekā mēs, nepierāda, ka viņiem būtu prāts, jo tādā gadījumā jau viņiem tā būtu vairāk nekā ikvienam no mums un tie labāk veiktu jebkuru uzdevumu, taču viņiem prāta nav nemaz, un tā ir daba, kas viņos rikojas atbilstoši to orgānu izvietojumam; līdzīgā kārtā ir redzams, ka pulkstenis, kas salikts vienīgi no ritentiņiem un atsperēm, spēj skaitīt stundas un mērot laiku pareizāk nekā mēs ar visu mūsu gudrību.

Pēc tam es rakstīju par saprātīgo dvēseli un liku saprast, ka tā nekādā ziņā nevar būt atvasināta no materiāliem spēkiem¹⁴³, līdzīgi citām lietām, par kurām esmu izteicies, bet ka tā katrā ziņā ir radīta; un ka nepietiek, ka

tā mitinātos cilvēka ķermenī tā, kā stūrmanis savā kuģī¹⁴⁴, varbūt vienīgi tādēļ, lai kustinātu tā locekļus, bet ka ir nepieciešams, lai dvēsele ar ķermeni būtu apvienota un saliedēta daudz ciešāk¹⁴⁵, lai turklāt tai būtu arī jūtas un tieksmes [*des sentiments et des appétits*] līdzīgas mūsējām un šādā kārtā izveidotos īsts cilvēks. Starp citu, es šeit jautājumā par dvēseli esmu izrakstījis drusku par plašu tādēļ, ka tas ir viens no vissvarīgākajiem; jo līdztekus to ļaužu maldiem, kuri noliedz dievu, kurus es domājos esam šajā darbā jau pietiekami atspēkojis, vājus prātus no pareizā, tikuma ceļa, visbiežāk noved iedoma, ka dzīvnieku dvēsele pēc savas dabas ir tāda pati kā mūsējā un ka tā tad mums pēc šīs dzīves nav par ko raizēties, ne arī uz ko cerēt; gluži tāpat kā mušām un skudrām; kamēr, gadījumā, ja ir zināms, cik ļoti atšķirīgas ir šīs dvēseles, daudz labāk var saprast argumentus, kuri pierāda, ka mūsējā pēc savas dabas ir pilnīgi neatkarīga no ķermeņa, un tā tad tai nebūt nav jāmirst reizē ar to; turklāt, tā kā nav zināmi nekādi citi cēloņi, kas varētu to sagraut, ir dabiski no tā izdarīt secinājumu, ka dvēsele ir nemirstīga.¹⁴⁶

VI

Nu jau pagājuši trīs gadi, kopš man izdevies pabeigt traktātu¹⁴⁷, kurā iztirzātas visas šīs lietas, taču, kad es sāku to pārlasīt, lai nodotu iespiedējam, uzzināju, ka personas, pret kurām es jūtu dziļu godbijību un kuru autoritāte manu rīcību ietekmē ne mazāk kā mans prāts manas domas, atzinušas par nepieņemamu kādu uzskatu fizikā, ko nedaudz agrāk publicējis kāds cits¹⁴⁸, un, lai gan es neapgalvoju, ka es tam piekristu¹⁴⁹, taču pirms šo personu cenzūras es šajā uzskatā nebiju pamanījis nekā tāda, ko es būtu varējis iedomāties kā nevēlamu reliģijai vai valstij, un tā tad nekā tāda, kas būtu varējis kavēt man rakstīt tāpat, ja prāts būtu mani par to pārliecinājis, un šī apstākļa dēļ manī radās bažas, vai arī kāds no maniem uzskatiem nav maldīgs, neraugoties uz lielo rūpību, ko nekad neesmu taupījis, lai atturētos ticēt kaut kam tādam, par ko man nav ļoti drošu pierādījumu, un lai nerakstītu nekā tāda, kas varētu izvērsties kādam par postu. Ar to pietika, lai es justos spiests mainīt savu nolūku tos publicēt. Jo, lai gan apsvērumi, kas mani bija pamudinājuši pieņemt agrāko lēmumu, bija ļoti svarīgi, mana

nosliece, kas man vienmēr likusi nīst grāmatu taisītāja amatu¹⁵⁰, man neatturami lika sameklēt pietiekami daudz pretēja rakstura argumentu, lai šādu savu rīcību attaisnotu. Un apsvērumi šajā jautājumā, no vienas un no otras puses, ir tādi, ka ne tik vien man ir zināma interese tos izteikt, bet arī publikai varbūt ir kāda interese tos uzzināt.

Es nekad neesmu piešķīris lielu nozīmi sava gara ražojumiem, un, kamēr es ar sevis lietotās metodes palīdzību nebiju guvis citus augļus kā vien to, ka esmu bijis apmierināts, saskardamies ar dažām problēmām spekulatīvajās zinātnēs, kā arī esmu centies regulēt savus tikumus ar argumentiem, kas aizgūti no šīs metodes, es nebūt neuzskatīju, ka man būtu pienākums par to rakstīt. Jo tikumu jautājumos katram ir tik daudz savas saprašanas [*son sens*], ka varētu atrast tikpat reformatoru, cik ir galvu, ja vien arī citiem, ne vien tiem, ko dievs noteicis par valdniekiem savām tautām, un arī tiem, kam viņš dāvājis tik daudz labestības un dedzības, lai viņi varētu būt pravieši, būtu atļauts tajos kaut ko grozīt; un, kaut arī manas spekulācijas man labi patika, es domāju, ka citiem savējās varbūt patik vēl labāk. Taču, nonācis pie dažiem vispārīgiem jēdzieniem, kas attiecas uz fiziku¹⁵¹, un sācis tos pārbaudīt dažu speciālu problēmu risināšanā¹⁵², konstatēju, cik tālu tie var aizvest un cik ļoti tie atšķiras no līdz šim lietotajiem principiem, es domāju, ka nedrīkstu tos turēt aplēptus, lai smagi nenoziegtos pret likumu, kas mums uzliek pienākumu gādāt par visu cilvēku vispārīgo labumu, ciktāl tas atkarīgs no mums. Jo tie (vispārīgie jēdzieni — V. Z.) man ļāvuši sakatīt, ka iespējams nonākt pie tādām atziņām, kas būtu ļoti derīgas dzīvei, un ka skolās mācāmās spekulatīvās filozofijas vietā, pateicoties tām, varētu nonākt pie prakses, kas ļautu iepazīt uguns, ūdens, gaisa, zvaigžņu, debesu un citu ap mums esošo ķermeņu spēku un darbības veidus tikpat noteikti, kā mēs zinām dažādās amatnieku profesijas, un mēs tos varētu līdzīgā kārtā izmantot visām vajadzībām, kam tie noder, un šādā kārtā mēs kļūtu par dabas kungiem un saimniekiem.¹⁵³ Tas nozīmētu ne tikvien censties izgudrot neskaitāmus mākslīgus paņēmienus, kas dotu iespēju bez kādām pūlēm baudīt zemes augļus un visas ērtības, kādas uz tās sastopamas, bet it īpaši saglabāt arī veselību, kas, bez šaubām, ir dārgākā manta un pamats visiem citiem

labumiem šajā dzīvē; jo pat gars tik stiprā mērā atkarīgs no temperamenta un ķermeņa orgānu izvietojuma, ka, manuprāt, ja vispār iespējams atrast līdzekļus, kas cilvēkus kopumā padarītu gudrākus un veiklākus nekā līdz šim, tad tie jāmeklē medicīnas novadā. Ir tiesa, ka pašlaik lietojamā medicīnā nav daudz tik izcili derīga; taču, kaut arī man nav nolūka to nicināt, esmu pārliecināts, ka pat starp tiem, kam medicīna ir profesija,¹⁵⁴ nav neviena, kas neatzītu, ka viss, ko viņi medicīnā zina, nav gandrīz nekas, salīdzinot ar to, ko atliek izzināt, un ka būtu iespējams izsargāties no bezgalīgi daudzām miesas un gara slimībām un varbūt pat no vecuma nespēka¹⁵⁵, ja pietiekami zinātu to cēloņus un visus ārstniecības līdzekļus, ko mums dāvājusi daba. Un tā, nolēmis veltīt visu savu dzīvi tik nepieciešamas zinātnes meklējumiem un atradis ceļu, pa kuru ejot, manuprāt, varētu nekļūdiģi pie tās nonākt, ja tikai nebūtu kavēkļu vai nu dzīves īsuma, vai eksperimentu trūkuma dēļ, es nospriedu, ka vislabāk pret abiem šiem kavēkļiem varētu cīnīties, precīzi pavēstot plašākām aprindām visu to mazumiņu, ko esmu atklājis, un uzaicinot labākos prātus censties aiziet tālāk, lai katrs atbilstoši savām tieksmēm un iespējām dotu savu ieguldījumu pētījumos, ko nepieciešams veikt, un arī pavēstītu plašākām aprindām visu, ko viņš izzinājis, lai turpmākie iesāktu tur, kur iepriekšējie pabeiguši, un šādā kārtā, apvienojot daudzu cilvēku mūžus un pūliņus, mēs visi kopā aizietu daudz tālāk, nekā to varētu katrs atsevišķi.

Līdzīgā kārtā esmu pievērsis uzmanību tam apstāklim, ka eksperimenti¹⁵⁶ ir jo nepieciešamāki, jo vairāk pavirzījušās uz priekšu zināšanas. Jo iesākumam vislabāk izmantot tikai tos pieredzējumus [*expériences*], kas paši parādās mūsu jutekļiem un ko nevar ignorēt — ja tikai par šiem pieredzējumiem mēs kaut cik pārdomājam — nekā izmeklēt visretākos un samākslotākos [*de plus rares et étudiées*]: jo, kamēr vēl nav zināmi cēloņi visparastākajiem, retie bieži piemāna, un apstākļi, no kuriem tie atkarīgi, gandrīz vienmēr ir tik specifiski un tik niecīgi, ka ļoti grūti tos pamanīt. Tomēr minētajā jautājumā es ievēroju šādu kārtību. Pirmkārt, es centos atrast vispārīgos principus jeb pirmcēloņus visam, kas pasaulē ir vai kas varētu būt, ņemot šajā ziņā vērā tikai dievu, kas to radījis, un tos izsecinot vienīgi no zināmiem patiesību dīgļiem¹⁵⁷, kas dabīgi atrodas mūsu dvēselēs. Pēc tam es izpētīju, kādus

pirmos un visparastākos rezultātus var atvasināt no šiem cēloņiem¹⁵⁸: un man šķiet, ka tādā ceļā es atklāju debesis, zvaigznes, zemi un pat zemes virsū ūdeni, gaisu, uguni, minerālus un dažas citas tādas lietas, kas ir visparastākās un visvienkāršākās un tādēļ visvieglāk izzināmās. Pēc tam kad es gribēju nonākt līdz mazāk vispārīgām lietām, izrādījās, ka tās ir tik dažādas, ka, manuprāt, cilvēka prātam nebūtu iespējams ne atšķirt uz zemes esošo ķermeņu veidus jeb sugas [*les formes ou espèces*]¹⁵⁹ no bezgalīga daudzuma citādu, kuri varētu tur atrasties — ja dievs būtu vēlējis tos tur novietot — ne arī tātad tās padarīt mums lietojamas, ja rezultātus nenoskaidrotu pirms cēloņiem un neveiktu daudzus specifiskus eksperimentus. Šā iemesla dēļ, ar prātu atgriezies pie visiem objektiem, kurus kādreiz uztvēruši mani jutekļi, es uzdrošinos apgalvot, ka to vidū neesmu pamanījis nevienu lietu, ko es nevarētu pietiekami ātri izskaidrot ar manis atrasto principu palīdzību. Bet man arī jāatzīst, ka dabas varenība ir tik liela un daudzveidīga, ka es vairs nevaru pamanīt gandrīz nevienu specifisku rezultātu, par kuru man jau iepriekš nebūtu zināms, ka tas var būt deducēts no šiem principiem vairākos atšķirīgos veidos [*façons*], un parasti vislielākās grūtības man sagādā tā veida sameklēšana, no kura šis rezultāts ir atkarīgs. Taču šajā ziņā es nezinu citus līdzekļus, kā vien atkal un atkal veikt eksperimentus tā, lai viņu iznākumi būtu atšķirīgi ikviena pētāmā veida gadījumā. Vispār es, kā man šķiet, jau pietiekami labi zinu, kādus samākslotus paņēmienus nāktos lietot, lai veiktu lielāko daļu to eksperimentu, kas varētu kalpot šim nolūkam — taču redzu gan arī, ka šie eksperimenti vajadzīgi tādi un tik lielā skaitā, ka to visu veikšanai nepietiktu ne manu roku, ne manu ienākumu, pat ja man to būtu tūkstoškārt vairāk; kaut arī atbilstoši manām iespējām veikt vairāk vai mazāk šādu eksperimentu es arī vairāk vai mazāk pavirzītos uz priekšu dabas izzināšanā. Tādēļ es sev apsolīju ar sava traktāta palīdzību par to pavēstīt un tajā tik skaidri parādīt labumu, ko plašākas aprindas varētu gūt no šādas rīcības, ka es aicināšu visus, kam rūp cilvēku labklājība kopumā, tātad visus, kas ir tikumīgi īstenībā, nevis par tādiem tiek tikai maldīgi uzskatīti vai tādi ir vienīgi domās, sniegt man ziņas par eksperimentiem, ko viņi paveikuši, kā arī man palīdzēt izdarīt tos, kurus vēl atlicis veikt.

Taču kopš tā laika citi argumenti man likuši mainīt savus nodomus un uzskatīt, ka man gan patiesi jāturpina rakstīt par visām lietām, kam, manuprāt, ir kāda nozīme, cik vien es tur esmu atklājis patiesību, un tam jāvelta tikpat daudz rūpības kā tad, ja es gribētu rakstīto iespiest — tiklab tādēļ, lai gūtu jo vairāk iespēju to labi pārbaudīt, tā kā, bez šaubām, daudz rūpīgāk vienmēr izturas pret to, ko paredzēts dot daudzu citu aplūkošanai, nekā pret to, kas radīts vienīgi savām vajadzībām, un bieži vien tas, kas man šķita patiesi, kad es tikko biju sācis to apercerēt [concevoir], izrādījās maldīgs, kad es to gribēju izklāstīt rakstiski; gan arī tāpēc, lai neatstātu neizmantoju nevienu iespēju plašākām aprindām sagādāt kādu labumu, ja būtu tam spējīgs, un, ja mani raksti būtu kaut cik vērti, lai tie, kas tos saņems pēc manas nāves, tos varētu pienācīgi izmantot, — taču es nekādā gadījumā nedrīkstētu piekrist to publicēšanai savas dzīves laikā, jo ne iebildumi un polemika, kas varbūt varētu tikt vērstā pret tiem, ne arī ievēriba, ko tie man varētu sagādāt, nedrīkst būt iegansts, lai es zaudētu laiku, ko esmu paredzējis veltīt sevis izglītošanai.¹⁶⁰ Jo, kaut gan ir tiesa, ka ikviena cilvēka pienākums ir darīt citiem labu, cik vien viņam tas iespējams, un ka patiesi neko nav vērts tas, kas nav nevienam derīgs, katrā ziņā pareizi ir arī tas, ka mūsu rūpēm jāsniedzas tālāk par tagadni un ka ir labi atstāt novārtā to, kas varbūt dotu kādu labumu pašreizējai paaudzei, ja ir nodoms darīt ko citu, kas varbūt nesīs vēl vairāk labuma nākamajām. Es arī vēlos, lai citi zinātu, ka tas mazumiņš, ko esmu līdz šim noskaidrojis, nav gandrīz nekas, salīdzinot ar to, ko nezinu, un tomēr neesmu atmetis cerības to izziņāt, jo tiem, kas mazpamazām atklāj patiesību zinātnēs, ir gandrīz tāds pats stāvoklis kā tiem, kuriem tad, kad tie jau tikuši pie bagātības, vieglāk tikt pie lieliem ieguvumiem nekā agrāk, nabagiem esot, tikt pie daudz mazākiem. Tāpat viņus var salīdzināt ar armiju komandieriem, kuru spēki mēdz pieaugt proporcionāli viņu uzvarām un kuriem pēc zaudētas kaujas vajadzīga lielāka prasme, lai noturētos, nekā pēc uzvarētas [kaujas] ieņemt pilsētas un novadus. Jo centieni uzvarēt visas grūtības un maldus, kas mūs kavē nonākt pie patiesības izziņāšanas, patiesi ir tas pats, kas izcīnīt kaujas, un iegūt maldīgus [fausses] uzskatus kādā daudz maz vispārīgā un nozīmīgā jautājumā nozīmē ciest sakāvi: jo vēlāk vajadzīgs daudz vairāk

gudrības, lai atgrieztos sākotnējā stāvoklī, nekā gūt lielus panākumus, ja ir jau droši principi. Kas attiecas uz mani, tad, ja esmu šeit atklājis kādas zinātņu patiesības (un es ceru, ka šī sējuma saturs ļauj spriest, ka esmu atklājis vairākas), varu piebilst, ka tās ir tikai sekas un atvasinājumi no piecām vai sešām galvenajām grūtībām, ko esmu pārvarējis, un es tās uzskatu par tikpat daudzām kaujām, kurās veiksmē bijusi manā pusē. Es pat nebaidos teikt, ka manuprāt man nepieciešams uzvarēt vairs tikai divās vai trijās līdzīgās kaujās, lai īstenotu visus savus nodomus, un vēl nebūt neesmu tik vecs, lai saskaņā ar dabas parasto gaitu man nevarētu būt pietiekami brīva laika to veikšanai. Bet vēl vairāk es uzskatu par savu pienākumu jo saprātīgāk izlietot man atlikušo laiku, jo lielākas ir manas cerības, ka varēšu to labi izmantot; bet man būtu daudz izredžu to zaudēt, ja es publicētu savas fizikas pamatus.* Jo, lai gan tie gandrīz visi ir tik acimredzami, ka pietiek tos dzirdēt, lai tiem piekristu, un to vidū nav neviena, kuram, kā es domāju, es nespētu dot pierādījumus, tomēr sakarā ar to, ka nav iespējams, lai tie saskanētu ar visām citām cilvēku dažādajām domām, es paredzu, ka mani bieži vien traucētu iebildumi¹⁶¹, ko tie būtu izraisījuši.

Var jau teikt, ka šie iebildumi būtu derīgi gan tādēļ, ka tie man darītu zināmas manas kļūdas, gan arī tāpēc, ka, gadījumā, ja manos pētījumos būtu kaut kas labs, citi ar to palīdzību gūtu vairāk izpratnes un, tā kā lielāks ļaužu skaits var vairāk saskatīt nekā viens cilvēks, viņi, kopš tā brīža, kad sāktu tos (Dekarta atklājumus — V. Z.) izmantot, palīdzētu man arī ar saviem izgudrojumiem. Tomēr, kaut arī es atzītu, ka man ļoti iespējams kļūdoties un ka es gandrīz nekad neuzticos tām domām, kas man pirmās ienākušas prātā, pieredze pret mani izvirzāmo iebildumu saņemšanā neļauj cerēt iegūt no tiem kādu labumu: jo man jau bieži nācies piedzīvot spriedumus, ko izteikuši gan tie, ko esmu uzskatījis par saviem draugiem, gan citi, kuri, manuprāt, bija vienaldzīgi pret mani, gan pat daži tādi, kurus, kā man bija zināms, ļaunprātība un skaudība mudinātu atklāt kaut ko tādu, kas draugiem simpātiju dēļ būtu palicis apslēpts, taču tikai reti ir atgadījies, ka iebildumos būtu man pārmetuši kaut

---

* T. i., ja tiktu publicēts traktāts «Pasaule».

ko tādu, ko es iepriekš nemaz nebūtu paredzējis, ja neskaita tādus, kas stāv ļoti tālu no manis iztirzātā jautājuma, un tādēļ man gandrīz nekad nav nācies sastapt tādu savu uzskatu kritiķi, kurš man nešķīstu vai nu mazāk stingrs, vai mazāk objektīvs nekā es pats.¹⁶² Un es neesmu nekad arī novērojis, ka skolās praktizēto disputu ceļā būtu atklāta kāda iepriekš nezināma patiesība, jo apstākļos, kad katrs cenšas uzvarēt, vairāk pūļu tiek veltīts, lai piešķirtu svaru ticamai varbūtībai [*vraisemblance*], nekā rūpīgi izsvērt pretējās puses argumentus; un tie, kas ilgu laiku bijuši labi advokāti, tādēļ vien vēl nekļūst par vislabākajiem tiesnešiem.¹⁶³

Arī labums, ko citi varētu gūt, ja tie uzzinātu manas domas, nevarētu būt visai liels, jo vairāk tādēļ, ka es tās vēl nepavisam neesmu novedis tik tālu, ka tām nebūtu vēl daudz kas jāpievieno, lai tās padarītu derīgas praktiskai lietošanai. Un es domāju, ka varu bez iedomības apgalvot, ka, ja kāds būtu spējīgs to veikt, tad drīzāk tas būtu es pats nekā kāds cits; ne tādēļ, ka pasaulē nevarētu būt daudz prātu, kas nesalīdzināmi pārāki par manējo, bet tādēļ, ka nevar tik labi izprast un apgūt to, kas aizgūts no cita, kā to, kas paša izdomāts. Šāda atzinuma pareizību ļoti labi parāda apstākļi, ka, lai gan es bieži esmu dažas no savām domām izskaidrojis citiem, ar ļoti asu prātu [*de très bon esprit*] apveltītiem cilvēkiem, kuri pa to laiku, kamēr es viņiem stāstīju, kā man šķita, tās ļoti labi saprata, tad, kad viņi tās klāstīja tālāk, viņi, kā man nācās konstatēt, gandrīz vienmēr bija tās tiktāl sagrozījuši, ka es tās vairs nevarēju atzīt par savām. Šajā sakarībā es gribētu lūgt nākamās paaudzes nekad neticēt tam, ko man piedēvē, ja es pats to nebūtu publicējis. Un es nemaz nebrīnos par dīvainībām, kas piedēvētas visiem senajiem filozofiem, kuru raksti nav līdz mums nonākuši, un arī neuzskatu tādēļ, ka viņu domas būtu bijušas nesaprātīgas, jo viņi taču bijuši sava laika izcilākie domātāji, bet uzskatu vienīgi, ka mēs par viņu uzskatiem esam slikti informēti.¹⁶⁴ Ir taču arī zināms, ka gandrīz nekad nav gadījies, ka no viņu mācekļiem kāds būtu viņus pārspējis; un es esmu cieši pārliecināts, ka visdedzīgākie no pašreizējiem Aristoteļa sekotājiem justos laimīgi, ja tiem būtu tikpat daudz zināšanu par dabu, cik viņam bijis, pat ja tas būtu saistīts ar nosacījumu, ka tie nekad nezinās vairāk.¹⁶⁵ Viņi ir kā vītenaugi, kas nekad netiecas

pacelties augstāk par kokiem, uz kuriem tie balstās, un bieži vien pat noslīgst uz leju pēc tam, kad viņiem izdevies aizsniegt to virsotni, proti, kļūst kaut kādā ziņā mazāk ziņoši, nekā, ja viņi būtu atturējušies no turpmākajām avotu studijām, nevis, nebūdami mierā ar to, ka zin visu, ko viņu cienītais autors saprotami izklāstījis, gribētu bez tam atrast arī risinājumu daudzām tādām problēmām, par ko viņš nav nekā sacījis un par kurām viņš varbūt nekad nav domājis. Katrā ziņā viņu filozofēšanas maniere ir ļoti parocīga tādiem, kuru garīgās spējas stipri aprobežotas, jo viņu lietoto definīciju un principu neskaidrība dod tiem iespēju runāt par visām lietām tik drosmīgi, it kā viņi tās zinātu, un sniedz aizsegu visam, ko viņi par tām apgalvo pretēji gudrāku un prasmīgāku ļaužu uzskatiem, kuriem tad nav iespējams viņus atmaskot.¹⁶⁶ Šajā ziņā viņi man atgādina aklo, kurš, negribēdams, ka redzīgajam cīņā pret viņu būtu priekšrocība, censtos, lai cīņa notiktu kādā tumšā pagrabā; un es varu apgalvot, ka tie ir ieinteresēti, lai es atturētos publicēt manis lietotos filozofijas principus, jo, tā kā tie ir ļoti vienkārši un acīmredzami, to publicēšanai būtu gandrīz tāda pati nozīme, kā, ja es atvērtu dažus logus un ļautu iespīdēt dienas gaismai tajā pagrabā, kur viņi nokāpuši cīnīties.¹⁶⁷ Bet arī visgudrākajiem ļaudīm nav pamata vēlēties tos (manas filozofijas principus — V. Z.) zināt: jo, ja viņi gribētu prast runāt par visām lietām un iemantot mācītu vīru reputāciju, viņi šo nolūku daudz ērtāk īstenos, apmierinoties ar to, kas ir ticams, un to var sasniegt bez lielām pūlēm visās nozarēs, nekā meklējot patiesību, kas atsedzas tikai mazpamazām dažās no tām un kura uzliek pienākumu, ja runa ir par citiem jautājumiem, atklāti atzīt, ka tos nezina. Bet, ja arī viņi negribētu pretendēt uz viszinību un labprātāk vēlētos zināt nedaudz patiesības — un tas, bez šaubām, ir daudz cienījamāk, — un, ja viņu nolūki būtu līdzīgi manējiem, arī tad nav nepieciešams, lai es viņiem tādēļ pateiktu kaut ko vairāk, nekā esmu teicis šajā pārrunā. Jo, ja viņi ir spējīgi pavirzīties tālāk, nekā es esmu nonācis, viņi jo ticamāk būs spējīgi paši atklāt to visu, ko, manuprāt, es esmu atklājis. Turklāt, tā kā es visu pētu stingrā secībā, jāatzīst, ka tas, ko man vēl atlicis atklāt, pēc savas dabas ir grūtāks un apslēptāks nekā tas, ar ko man jau nācies saskarties, un viņiem būs daudz nepatīkamāk to uzzināt no manis nekā pašiem

atklāt, bez tam pieredze, kādu viņi iegūs, pētot pirmām kārtām vieglos jautājumus un pamazām pārejot pie citiem, grūtākiem, viņiem noderēs vairāk, nekā derētu visi manī norādījumi. Gluži tāpat attiecībā uz sevi esmu pārliecināts, ka, ja man būtu mācītas kopš jaunības tās visas patiesības, kurām esmu meklējis pierādījumus, un ja es tās būtu iemācījies, nemaz nenopūloties, es varbūt nekad nebūtu zinājis nevienu citu un katrā ziņā nekad nebūtu iemantojis tādas iemaņas un izveicību, kāda, manuprāt, man ir, lai atrastu arvien jaunas patiesības, ja vien es tās citīgi meklēju. Īsi sakot, ja pasaulē ir kāds darbs, ko neviens cits nevarētu tik labi pabeigt, kā vienīgi tā iesācējs, tad tas tieši ir manis darāmais.

Ir tiesa, ka visu tam nepieciešamo eksperimentu veikšanai viena cilvēka nepietiek, taču lietderīgi iespējams izmantot vienīgi savas rokas vai arī amatniekus un citus darbiniekus, kam var samaksāt un kuriem cerība nopelnīt, kas ir ļoti iedarbīgs līdzeklis, liks precīzi paveikt visu, ko viņiem norādīs. Jo brīvprātīgie, kas, ziņkārības vai zinātkāres mudināti, varbūt piedāvājas viņam palīdzēt, jaņem vērā to, ka viņi parasti vairāk sola nekā pilda un izsaka vienīgi skaistus priekšlikumus, no kuriem neviens nekad neizdodas, allaž vēlas, lai viņiem atlīdzina, izskaidrojot dažādas problēmas vai vismaz ar komplimentiem un nevajadzīgām sarunām, kuras zinātniekam zaudētā laika dēļ iznāk diezgan dārgas. Un, runājot par eksperimentiem, ko jau paveikuši citi, ja arī tie viņam vispār vēlēšies sniegt šādas ziņas, jo tie, kas tos dēvē par noslēpumiem¹⁶⁸, nekad viņam par tiem neziņos, jāatzīst, ka šie eksperimenti vairumā gadījumu satur tik daudz lieku un apstākļu nosacītu elementu, ka viņam būs ļoti grūti tajos atšifrēt patiesību; turklāt viņam nāksies konstatēt, ka tie gandrīz visi ir tik slikti izklāstīti vai pat aplami, jo to veicēji pūlējušies tos parādīt tā, lai izskatītos, ka tie atbilst viņu principiem, tādēļ, ja arī daži no šādiem eksperimentiem varētu viņam būt noderīgi, tie tomēr nav tik daudz vērti kā laiks, kas jāpatērē tādu izraudzīšanai. Tādējādi, ja pasaulē būtu kāds, par kuru būtu droši zināms, ka viņš spēj veikt ļoti svarīgus un plašākām aprindām derīgus atklājumus un tādēļ citi visiem spēkiem censtos palīdzēt viņa nolūku īstenošanā, es nevaru iedomāties, ka tie viņa labā varētu darīt ko vairāk, kā vien sagādāt līdzekļus viņam nepieciešamo eksperimentu veikšanai¹⁶⁹

un citādā ziņā pasargāt viņu no, vienalga, kādiem traucētājiem, kas varētu laupīt viņa brīvo laiku. Taču, lai gan es neesmu par sevi tik augstās domās, lai varētu apsolīt veikt kaut ko ārkārtēju, un neloloju arī ilūzijas, ka publikai varētu būt liela interese par maniem nodomiem, es neesmu arī tik zemisks, ka varētu vēlēties pieņemt kādus labumus, lai no kuras puses arī tie nenāktu, par ko varētu domāt, ka es neesmu to cienīgs.¹⁷⁰

Visi šie apsvērumi kopā mani pirms trim gadiem pamudināja neizpaust jau gatavā traktāta saturu un pat lika pieņemt lēmumu manas dzīves laikā nevienam nerādīt arī citus savus darbus, kas būtu tikpat vispārīgi un ar kuru palīdzību arī varētu saprast manas fizikas pamatus.¹⁷¹ Taču kopš tā laika bijuši arī citi apsvērumi, kas man liek šeit ievietot dažus īpaša rakstura uzmetumus* un zināmā mērā informēt plašākas aprindas par savu rīcību un saviem nodomiem. Pirmais no tiem ir tāds, ka, ja es to neizdarītu, daudzi, kam bija zināms mans agrākais nodoms likt iespiest dažus savus rakstus, varētu iedomāties, ka apstākļi, kādēļ es atturoos to darīt, ir man nelabvēlīgāki, nekā tas ir īstenībā. Jo, lai gan es netīkoju pārmērīgas slavas un pat, ja tā varētu izteikties, es to nīstu, tiklab tādēļ, ka uzskatu to par kavēkli mierīgai dzīvei, ko es vērtēju augstāk par visu, taču neesmu arī nekad centies slēpt savus darbus kā noziegumus, ne arī ievērojis tik daudz piesardzības, lai paliktu nepazīts¹⁷²; gan tādēļ, ka es uzskatītu, ka pats sev ar to nodaru pāri, gan arī tādēļ, ka tas man sagādātu sava veida neērtības, kas savukārt atkal man traucētu dvēseles mieru, pēc kā ilgojos. Un, tā kā, cenzdamies līdzsvarot tieksmes kļūt vai nekļūt plaši pazīstamam, es neesmu spējis aizkavēt to, ka esmu ieguvis zināmu reputāciju, es uzskatīju, ka man jādara viss iespējamais, lai tā vismaz nebūtu slikta. Otrs apsvērumš, kas man licis rakstīt šo sacerējumu, ir tāds, ka, redzot, kā dienu no dienas aizkavējas mans nolūks papildināt savas zināšanas sakarā ar to, ka tam vajadzīgs bezgalīgs skaits eksperimentu un man bez citu palīdzības nav iespējams tos veikt, un, kaut arī es neglaimoju sev ar cerību, ka plašākas aprindas daudz interesēsies par maniem nodomiem, es tomēr nevēlētos arī pats sevi tiktāl noniecināt, lai tiem, kas mani pārdzīvos,

* T. i., «Dioptriku», «Meteorus» un «Ģeometriju». — *Tulk.*

kādreiz būtu iegansts man pārmeš, ka es būtu varējis viņiem atstāt vairākus daudz labākus darbus, ja vien es nebūtu bijis tik nevērīgs viņu iepazīstināšanā ar to, kur viņi varētu man palīdzēt manu nolūku īstenošanā.

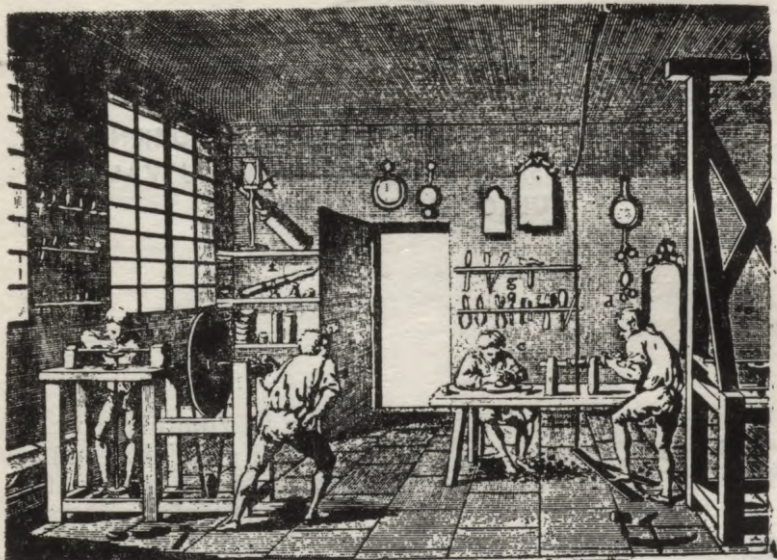
Un es izdomāju, ka man vislabākais būtu izraudzīt dažus tematus, kuri, nebūdami pakļauti pārāk daudzām pret-runām un arī neuzlikdami man par pienākumu sniegt par saviem principiem vairāk ziņu, nekā es to vēlētos, tomēr ļautu pietiekami skaidri saskatīt, ko es spēju zinātnēs un ko nespēju. Sajā ziņā es nevaru pateikt, vai man tas izdevies, un, runādams pats par saviem darbiem, es negribu aizsteigties priekšā neviena cita spriedumam; bet man būtu ļoti patīkami, ja tos pārbaudītu, un, lai būtu jo vairāk iespēju tā rīkoties, es pazemīgi lūdzu visus, kam pret tiem ir kādi iebildumi, uzņemties pūles nosūtīt tos manam izdevējam¹⁷³, un, kad viņš man tos darīs zināmus, es centīšos tiem tūlīt pievienot savu atbildi; un šādā ceļā lasītājiem, kas savus iebildumus un manas atbildes redzēs kopā, būs vieglāk spriest, kur ir patiesība. Taču es neapsolu sniegt tiem garas atbildes, bet tikai vaļsirdīgi atzīt savas kļūdas, ja es tās apzināšos, vai arī, ja es tādas nevarēšu pamanīt, vienkārši pateikt to, kas, manuprāt, nepieciešams, lai aizstāvētu uzskatus, par kuriem esmu rakstījis, nepievienojot tur nevienas jaunas tēmas izskaidrojumu, lai nenāktos uzņemties bez gala pāriet no viena jautājuma pie otra.

Ja daži no tiem principiem, par ko esmu runājis «Dioptrikas» un «Meteoru» ievaddaļā, sākumā kādu uztrauc tā iemesla dēļ, ka es tos saucu par pieņēmumiem¹⁷⁴, un rodas iespaids, ka man nav nolūka tos pierādīt, tad lai tas paciešas un uzmanīgi izlasa visu līdz galam, jo es ceru, ka tad ar tiem jutīsies apmierināts. Jo man šķiet, ka argumenti tajos ir savstarpēji saistīti tādējādi, ka tiklab kā pēdējos pierāda¹⁷⁵ ar pirmajiem, kuri ir to cēloņi, pirmos savukārt pierāda ar pēdējiem, kuri ir to sekas. Un nevajag iedomāties, ka es šeit pieļauju kļūdu, ko loģiski sauc par apli¹⁷⁶, jo, tā kā pieredze [*expérience*] padara vairumu šo seku ļoti neapšaubāmu, cēloņi, no kuriem es tās esmu atvasinājis, kalpo ne tik daudz to pierādīšanai kā to izskaidrošanai; bet pretējā virzienā cēloņi tiek pierādīti ar sekām. Un par pieņēmumiem es viņus esmu nosaucis vienīgi tādēļ, lai darītu zināmu, ka, manuprāt, tos iespējams atvasināt no manis jau nesen iztirzātajām pirmajām

patiesībām, taču es nekādā ziņā to nevēlējos darīt (t. i., atvasināt — V. Z.), lai nedotu iespēju dažiem tādiem prātotājiem (esprits), kuri iedomājas, ka viņi vienā dienā zin visu to, ko otrs izdomājis divdesmit gados, līdzko vien viņš tiem par to pateicis divus vai trīs vārdus, un kuriem ir jo lielāka iespēja kļūdīties un mazāka nonākt pie patiesības, jo asāks un rosīgāks ir viņu prāts, izmantot gadījumu un sakonstruēt kādu ekstravagantu filozofiju no tā, ko viņi uzskata par maniem principiem, bet kļūda tiktu pierakstīta man. Jo, runājot par uzskatiem, kuri pilnā mērā ir mani, es nebūt tos nedēvēju par kaut ko jaunu, vēl vairāk, es apgalvoju, ka, labi pārdomājot argumentus, var konstatēt, ka tie ir tik vienkārši un tik ļoti saskan ar vispārīgajiem uzskatiem [*sens commun*¹⁷⁷], ka tie izrādās [*sembleront*] mazāk neparasti un mazāk divaini par jebkuriem citiem, kādi vien var pastāvēt šajos pašos jautājumos. Un es nebūt neiedomājos, ka esmu pirmizgudrotājs kādam no tiem, bet gan, ka, ja es vispār esmu tāds iemantojis, tad ne tāpēc, ka citi tos izteikuši vai citi tos nav izteikuši¹⁷⁸, bet vienīgi tādēļ, ka prāts mani pārliecinājis par to pareizību.

Bet, ja amatniekiem neizdodas tik drīz reproducēt «Dioptrikā» aprakstīto izgudrojumu¹⁷⁹, es nedomāju, ka tādēļ vajadzētu teikt, ka tas nekam neder: jo manis aprakstīto ierīču [*machines*] izgatavošanai un noregulēšanai, lai tur nebūtu trūkumu, vajadzīga veiklība un iemaņas, jo tāpat būtu jābrīnās, ja atrastos kāds, kas vienā dienā varētu iemācīties virtuozī spēlēt lautu¹⁸⁰, kaut arī viņam būtu dota laba tabulatūra¹⁸¹. Un, ja es rakstu franciski, kas ir manas zemes valoda, nevis latīniski, kā runā mani audzinātāji, tad tas ir tādēļ, ka es ceru, ka tie, kas seko vienīgi savam dabiskajam saprātam [*raison naturelle*], spēs labāk spriest par maniem uzskatiem nekā tie, kas tic vienīgi senajām grāmatām.¹⁸² Jo tie, kas veselo saprātu savienojusi ar izglītību — un vienīgi tos es vēlētos sev par tiesnešiem — pēc manas dziļākās pārliecības nebūs tik šauri pieķērušies latīņu valodai, lai atteiktos uzklautīt manus argumentus tādēļ vien, ka es tos izklāstu vienkāršās tautas valodā.

Bez jau teiktā es nevēlos vairs neko piebilst, it īpaši par zinātņu pavirzīšanu uz priekšu, ko es ceru paveikt nākotnē, ne arī plašākām aprindām solīt kaut ko tādu, par ko man nav pilnīgas pārliecības, ka varēšu to izpil-

Stikla slīpēšanas darbnīca

dīt; bet teikšu vienīgi to, ka esmu nolēmis man atlikušo dzīves laiku neveltīt nevienam citam uzdevumam, kā vien centieniem iegūt kādas zināšanas par dabu, no kurām būtu iespējams atvasināt priekšrakstus medicīnai, kas būtu drošāki par līdz šim esošajiem; un ka šī mana tieksme mani tik ļoti attālina no visu veidu citādiem nolūkiem, it īpaši no tādiem, kas nevar būt derīgi vieniem citādi, kā vien kaitējot otriem, ka, ja kaut kāds gadījums spiestu mani nodarboties ar tiem, es nedomāju, ka būtu spējīgs gūt tur panākumus.¹⁸³ Tādēļ es šeit paziņoju, ka labi apziņos savu nespēju gūt ievēribu un arī nekādā ziņā neilgojos pēc tās; un es vienmēr vairāk pateicības jūtīšu pret tiem, kuru labvēlība man dotu iespēju netraucēti baudīt savu brīvo laiku, nekā pret tiem, kuri man piedāvātu visgodājamākos amatus zemes virsū.

**DEKARTA LIETOTIE FILOZOFIJAS JĒDZIENI
UN TO TULKOŠANAS IESPĒJAS LATVIEŠU VALODĀ.
TULKOTĀJA PIEZĪMES**

Dekarta dzīves laikā franču valoda kā zinātnisku atziņu izteiksmes līdzeklis bija jauna. Vēl XVI gadsimta vidū tai bija nācies nikni cīnīties ar latīņu un daļēji arī ar itāļu valodas konkurenci. Nepilnu pusgadsimtu pirms Dekarta dzimšanas — 1549. gadā izdots di Bellē sacerētais literātu grupas — Plejādes manifests vēl tikai centās pierādīt, ka franču valoda derīga ne tikai prastību un seklu joku izteikšanai, bet arī lielu ideju paušanai. Manifests aicināja franciski tulkot un atdarināt dažādu žanru literāros sacerējumus, bagātināt valodu gan ar jaunvārdiem, gan arī ar aizguvumiem no senajām valodām, provinciālismiem, arhaismiem utt. Taču šie tālejošie plāni dzīvē īstenojās gausi. Tiesa, vairākos daiļliteratūras žanros franču valoda XVI gs. otrajā pusē tika jūtami izkopta. Sevišķi daudz šajā ziņā bija darījuši Ronsārs (1525—1585) ar savu dzeju, M. Monteņs (1533—1592) ar esejām un Ž. Amiots (1513—1593) ar tulkojumiem no sengrieķu valodas. Jāpiebilst, ka ideoloģiskā cīņa Francijā hugenotu karu periodā noritēja galvenokārt franču valodā. XVI gs. franciski iznāca virkne zinātnisku darbu, it īpaši par medicīnu un lauksaimniecību. Taču filozofijas teksti joprojām tika publicēti latīņu valodā.

Tādēļ R. Dekarta «Pārruna par metodi» bija novatorisks darbs ne tikai satura ziņā, bet arī tādēļ, ka tas bija pirmais nozīmīgais filozofijas sacerējums franču valodā. Tam sekoja B. Paskāla, N. Malbranša, P. Beila, G. Leibnīca un daudzu citu izcilu domātāju publikācijas, kas ar laiku padarīja franču valodu par Eiropas mēroga zinātnes un kultūras valodu. Jāatceras, ka minētais Dekarta darbs

rakstīts tad, kad vēl nebija sākusies franču valodas sistematiska kopšana un normēšana, jo Franču akadēmija, kas XVII gs. trīsdesmitajos gados tikai veidojās, ilgi nespēja jūtami ietekmēt valodas attīstību. Tādēļ daudziem vārdu lietojumiem iztīrzamā darbā ir tradīcijas dibinājuma nozīme. Šodien apbrīnu izraisa nevis tas, ka vairāk nekā trīs simt gadu gaitā, kas mūs šķir no tā sarakstīšanas laika, atsevišķu vārdu nozīme nedaudz mainījusies vai kļuvusi šaurāka, bet gan tas, ka to vairums joprojām ir apgrozībā mūsdienu filozofijas tekstos.

Dekarta darbus grūti tulkot ļoti koncentrētās izteiksmes, kā arī sarežģītās teikumu uzbūves dēļ. Nācās ņemt vērā, ka daži vārdi, kas šodien ir termini ar stingri noteiktu nozīmi, Dekarta laikā vēl nebija tādi. Tādēļ uzmanība lielākoties veltīta iespējami pilnīgākai jēgas atveidošanai, tikai pēc tam rūpējoties par vārdu atbilstību. Vairumā gadījumu, kur tiešs, vārdnīcai atbilstošs tulkojums nebija pieņemams vai radīja šaubas, iekavās tekstā vai tulkotāja piezīmēs pievienots attiecīgais vārds vai vārdkopa oriģinālā, vajadzības gadījumā motivējot izvēli. Sistemātisku Dekarta lietoto filozofijas terminu vārdnīcu būs iespējams sastādīt tikai tad, kad latviski būs pārtulkoti citi, latīņu valodā sarakstītie Dekarta darbi, kā arī pasaules filozofijas nozīmīgākie avoti.

Turklāt jānorāda, ka filozofijas terminoloģija mūsdienu latviešu valodā dažos aspektos ir vēl mazāk izkopta nekā Dekarta laika franču valodā. Tādēļ tulkojot nācās ne tikai atveidot vienu franču terminu ar vairākiem vārdiem latviešu valodā, bet daudzkārt vajadzēja rīkoties tieši otrādi.

V. Zariņš

SVARĪGĀKIE TERMINI UN TO TULKOJUMI

âme	dvēsele (dažkārt arī — gars)
appétits	tieksmes
assuré	pārliecinošs, pamatots
assurance	pārliecība
assurer	apgalvot, dot pārliecību
attention	uzmanība
bon sens	veselais saprāts
cause	cēlonis
premières causes	pirmcēloņi
à cause	sakarā ar to
certain	neapšaubāms, drošs
certitude	neapšaubāmība, drošība (bet <i>incertitude</i> — nepamatotība)
chose	tas (dažkārt arī — lieta)
choses sensibles	sajūtamās lietas
quelque chose	kaut kas
clair	skaidrs
composition	saliktība
comprendre	izprast, ietvert
concevoir	izprast (dažkārt arī — apcerēt)
conclure	secināt
connaissance	zināšana (dažkārt arī — izzināšana)
connaître	zināt, izzināt, iepazīt, atzīt
faire connaître	darīt zināmu
considération	apsvērums
considérer	apcerēt (dažkārt arī — vērot, ņemt vērā, paturēt vērā, uzskatīt, aplūkot, pētīt)
créance	ieskati (šāds tulkojums nav īsti atbil- stošs)

croire	uzskatīt (dažkārt arī — domāt)
démonstration	pierādījums
dépendance	atkarība
difficulté	problēma, grūtība
difficultés particulières	speciālas problēmas
distinguer	atšķirt (dažkārt arī — iedalīt)
distinct	noteikts
douter	šaubīties, apšaubīt
entendement	prāts
entier	visaptverošs
erreur	maldi
esprit	prāts, gars
esprit bon	vesels prāts
esprits faibles	vāji raksturi, vājie
esprit humain	cilvēka prāts
bons esprits	izcili gari
excellents esprits	izcili domātāji
meilleurs esprits	izcilākie domātāji, gudrākie [audis]
entrer en esprit	ienākt prātā
essence	būtība
être	būtne (mūsdienās ar šo vārdu apzīmē arī esamību)
évidemment	acīmredzami, pilnīgi droši (<i>évident</i> — arī pilnīgi skaidrs)
évidence	acīmredzamība
examiner	pārbaudīt
exister	eksistēt
expérience	eksperiments, pieredze
expliquer	izskaidrot
fausseté	aplamība
faux	aplams, maldīgs
feindre	pieņemt, iztēloties
ferme	stingrs
fondement de vérité	patiesīguma pamatojums
fortune	liktenis (dažkārt — gadījums)
humeur	noskaņojums
idée	ideja
illusions de songes	sapņu tēli
imagination	iztēle
s'imaginer	iztēloties, iedomāties
incertain	nedrošs
indéfiniment	neierobežoti
indubitable	neapšaubāms

infini	bezgalīgs
intelligence	saprašana, izpratne
inintelligible	prātam neapvertams
intelligible	saprotams
jugement	spriedums
juger	spriest (dažkārt — nolemt, secināt)
loi	likums
lumière naturelle	gara gaisma
maximes	pamattēzes
manifestement	acīmredzami
méditation	apceres
méprendre	pieļaut kļūdu
nature corporelle	ķermeniskā daba
nature intelligente	domājošā daba
néant	neesamība, neesošais, nekas
nettement	skaidri
notion	jēdzieni
notions générales	vispārīgie jēdzieni
opinion	uzskats (dažkārt arī — apgalvojums)
opinion commune	vispārpieņemts uzskats
paralogisme	kļūda spriedumā
parfait	pilnīgs
particulier	specifisks
particulièrement	it īpaši
pensée	doma (dažkārt arī — domāšana)
l'action de la pensée	domāšanas darbība
penser	domāt (dažkārt arī — uzskatīt)
perfection	pilnība
se persuader	iedomāties
principe	princips
probable	iespējama
le plus probable	kam vislielākā varbūtība
prouver	pierādīt
raison (1. nozīme)	prāts (dažkārt arī — prāta balss, saprātīgums)
raison (2. nozīme)	arguments (dažkārt arī — pamats)
raisonnements	prātojumi, pārdomas
raisonner	spriest
reconnaitre	konstatēt
réflexion	pārdomas
règle	kārtula, priekšraksts
remarquer	konstatēt, ievērot, pamanīt, saskatīt
résolution	nolemt

rien	nekas
savoir	zināt
sens (1. nozīme)	sajūtas (dažkārt arī — jutekļi)
sens (2. nozīme)	jēga
sens commun	veselais saprāts
sens extérieurs	ārējās sajūtas
son sens	sava saprašana
sentiments	izjūtas
subsister	pastāvēt
supposer	pieņemt, atzīt, iedomāties
suppositions	pieņēmumi
tromper	mānīt
véritablement	patiesībā
vérité	patiesība (dažkārt arī — realitāte)
semences de vérité	patiesību dīgļi
vrai	patiesais (dažkārt arī — pareizais)
vraisemblable	ticams, domājams
vraisemblance	ticamība, varbūtība

PIEZĪMES

1. Virsraksts «Pārruna par metodi» norāda, ka darbs ir nepretenciozs apcerējums, eseja.

2. «Vistaisnīgāk sadalītā lieta» [*la mieux partagée*] — burtiski būtu jātulko kā «vislabāk sadalītā», arī visvienlīdzīgāk vai visvienmērīgāk (latīniski — «*aequabilis*»).

3. «Patieso no maldīgā» [*le vrai d'avec le faux*] mūsdienu filozofijas terminoloģijas valodā var tulkot arī kā «pareizo no aplamā», jo aplamais ir pretstats pareizajam, bet abus šos terminus tagad lieto galvenokārt formālās loģikas ietvaros. Taču Dekartam, tāpat kā vairumam filozofu pirms Kanta, pareizais ir arī patiesais un aplamais — maldīgais.

4. Te domāta sholastikas studēšana, kas aizved prom no zinātnes.

5. Dekarta izpratnē gara spējas, proti, gars «*esprit*», latīniski «*ingenium*», nozīmē pretstatu materiālajai substancei, kam piemīt izplatība. Šis apzīmējums tuvs vārdam «doma» — «*pensée*», taču «doma» ir bezpersoniskāks vārds. Atšķirībā no sapratnes «*raison*» gara spējām ir arī atmiņa un iztēle. Dekarts reti lietoja sholastiķu neprecīzo vārdu «dvēsele» — «*âme*», kas bija ļoti tuvs vārdam «dzīvība», jo viņš gara spējas pilnīgi atrāva no ķermeņa funkcijām.

6. Dažādu cilvēku veselā saprāta vienlīdzība (atšķirt patieso no maldīgā) Dekartam nenozīmē gara spēju vienlīdzību.

7. «Parādība» šajā izpratnē, kas principiāli nebija mainījusies kopš Aristoteļa, ir tas, kas var būt vai nebūt kādai lietai; tās iztrūkums neved pie pašas lietas bojā ejas. Parādību kā būtības izpausmi sāka aplūkot tikai Hēgelis XIX gs. sākumā.

8. Šajā rindkopā konstatējamā mākslotā kautrība liecina par Dekarta centieniem vairīties no akadēmiskā stila, kā arī par piesardzību, jo iepriekšējā rindkopā, nopēlis savas gara spējas, viņš savu metodi iztēlo kā nejauši atrastu. Jaunība, par ko šeit runā autors, šķiet, ir 1618. un 1619. gads.

9. Pēc lielākās daļas Dekarta biogrāfu domām, La Flešas koledžā viņš mācījies no 1606. gada līdz 1614. gadam, jo kurss tur bija deviņgadīgs. Pēc tam vēl divus gadus (līdz 1616. gada novembrim) Dekarts gatavojies bakalaura eksāmeniem Puatjē universitātē.

10. Par interesantajām zinātnēm [*sciences curieuses*] XVII gs. mēdza saukt ķīmiju un daļu optikas, kas ar dažādu vielu vai slīpētu stiklu palīdzību ļāva pieredzēt visādus «brīnumus», kurus tajā laikā neviens neprata izskaidrot zinātniski. Daži autori «interesanto zinātņu» skaitā min arī hiromantiju, ģeomantiju (zīlēšanu pēc plaukstas vai nejaušām zīmēm zemes virskārtā), kabalū, maģiju utt. Šāda satura grāmatas nedrīkstēja nokļūt jezuitu koledžā, jo katoļiem bija aizliegts tās lasīt. Taču Dekarts ar sava matemātikas skolotāja palīdzību bija pratis apiet šo aizliegumu.

11. La Flešas koledžā filozofiju mācīja trijās vecākajās klasēs un galvenokārt no Aristoteļa darbiem (latīņu valodā).

12. La Flešas matemātikas skolotājs Zans Fransuā ļoti interesējās par dažādām zīlēšanas metodēm un sarakstīja pret tām vērstu atspēkojumu no katolicisma aspekta, kaut arī pats nebija brīvs no mānticības. Dekarta noraidošā nostāja pret jebkādiem noslēpumainiem, neizskaidrojamiem spēkiem, iespējams, veidojusies šā skolotāja ietekmē.

13. Nostāja pret pārliecīgu aizraušanos ar pagātnes pētīšanu vērsta pret tiem Renesanses perioda darbiniekiem, kuri atdarināšanas cienīgus paraugus spēja saskatīt vienīgi Senajā Grieķijā un Romā, bet nespēja sniegt praktiskas rekomendācijas saviem laikabiedriem. Dekarts aicina sava laika problēmu risināšanā balstīties ne vien un ne tik daudz uz atmiņu kā uz zinātņi un prātu.

14. Matemātikas acimredzamībai un neapšaubāmībai pievērsis uzmanību jau Aristotelis. (*Аристотель. Метафизика. Кн. 2, гл. 3. — Аристотель. Соч. в 4-х т. Т. I. М., 1976, с. 97—98.*) Dekarta terminu «*certitude*» šeit var tulkot ne vien kā «neapšaubāmību», bet arī kā «neapstrīdamību». Vietumis šis termins tulkots arī kā «drošība».

15. Noziegums [*parricide*], burtiski — tēva noslepkavošana. Daži komentētāji uzskata, ka te domāta Cēzara nogalināšana, kurā piedalījās Bruts, ko Cēzaram bija zināms pamats uzskatīt par savu dēlu.

16. Šajā jautājumā Dekarts atkārtō humānistu, it īpaši Roterdamas Erasma, un arī dažu XVI gs. baznīcas reformatoru iebildumus pret katoļu sholastisko teoloģiju, kura, ietvērusi visus reliģiskos tekstus stingrā formālās loģikas sistēmā, bija aizgājusi ļoti tālu no reliģiskā pārdzīvojumā. Dekarts pats nevarēja pieļaut loģisku pierādījumu prioritāti pār atklāsmes ceļā iegūtajiem. Taču zemtekstā šeit manāma arī nostāja vispār neatzīt teoloģiju par zinātņi.

17. «*Ticamais*» [*vraisemblable*] šeit ir pretstats pilnīgi droši patiesajam, proti, Dekarta izpratnē arī pareizajam, pierādītajam.

18. Domātas lielākoties jurisprudencē un medicīnā. Jāatzīmē, ka arī sholastiskā teoloģija savus principus bija aizguvusi no filozofijas, taču pret to Dekarts nav vērsies tikpat kritiski.

19. Nelāgās doktrīnas — alķīmija, astroloģija un maģija, ko par nelāgām bija nosaucis jau Akvīnas Toms.

20. Alķīmiķi, piemēram, solīja izgatavot zāles pret visām slimībām un atrast filozofu akmeni, kas visus metālus var pārvērst zeltā.

21. Šis pārmetums pilnīgi adresēts sholastikai, kas atrāvusies no reālās dzīves. Ticamas [*vraisemblables*] var padarīt daudzas domu konstrukcijas, bet tās tādēļ nekļūst pareizas, proti, XVII gs. racionālistu izpratnē arī patiesas.

22. Dekarta izpratnē gara gaisma, proti, veselais saprāts, katram dabīgā kārtā ir vienlīdz piešķirts, taču maldu un sliktu paraugu vai paradumu dēļ tā var pārstāt mirdzēt. Tādēļ var izrādīties, ka vieni cilvēki ir mazāk spējīgi just prāta gaismu nekā citi cilvēki.

23. Arī šeit skaidri jūtama Dekarta attieksme pret sholastiku.

24. «Pārruna» izdota 1637. gadā. Trīsdesmitgadu karš ilga no 1618. gada līdz 1648. gadam.

25. Dekarts, protams, dzīvoja nevis krāsns kurtuvē, bet gan istabā ar tajansa krāsns apkuri, kas Vācijā bija plaši izplatīta, bet Francijā, kur klimats maigāks, bija maz pazīstama. Franči, pieraduši sildīties pie vaļēja kamīna un ziemās salt, augstu vērtēja iespēju dzīvot vienmērīgā siltumā, taču nevarēja pierast pie sastāvējušā gaisa, jo apkurinātās istabas vācieši ziemā maz vēdināja.

26. Slikti izveidotas [*mal compassées*] šīs pilsētas ir tādēļ, ka to tēlas nestiepjās ziemeļu—dienvidu virzienā (pēc kompasa) un kvartāli nav vienādi orientēti.

27. Ielas ir nevienādas [*inégaies*] tādā ziņā, ka tās nav vienādā līmenī.

28. Tā, piemēram, jau XVII gs., vērtējot seno pasauli, pretrunā ar labiem tikumiem bija to jaundzimušo nogalināšana, kuri nelikās pietiekami stipri, kā arī uzslava tiem zēniem, kas bija zaguši uzturu un nebija pieķerti.

29. Šis mērķis bija izaudzināt ikvienu spartieti par spēcīgu un veiklu karotāju, kura dzīve līdz pašām sikākajām detaļām būtu pakļauta valsts kontrolei, un tādējādi saglabāt reakcionāro ekonomisko un politisko iekārtu.

30. «Iespējami» [*probables*] — šo terminu var tulkot arī kā «varbūtēji» — attiecīgajiem argumentiem atšķirībā no matemātikas teorēmu pierādījumiem nav stingras pamatotības.

31. «Tieksmes» [*appétits*] šeit domātas kā iekāre vai riebums, kas rodas, uztverot dažādus jutekliskus objektus, un kuru avots tāpat ir

tīri ķermeniskas izjūtas, kas, pēc Dekarta domām, nav saistītas ar domāšanu.

32. Privātpersona [*un particulier*] ir pretstats dzimušiem valdniekiem.

33. Sādu domu detalizētāk izteicis M. Monteņs «Esejās», III grām., IX nod. «Par iedomību». (*Монтень М. Опыты. Книга третья. М.—Л., 1960, с. 222—223.*)

34. Dzimšana, proti, dižciltība. «Liktenis» [*fortune*] šeit ir iegūtais sabiedriskais stāvoklis.

35. Problēma par divu veidu prātiem sīkāk iztirzāta jau M. Monteņa «Esejās», II grām., XII nod. «Sebondas Raimonda apoloģija». (*Монтень М. Опыты. Книга вторая. М.—Л., 1958, с. 201—203.*)

36. «Spējīgākus» [*plus habiles*]. So vārdu var tulkot arī kā «veiklākus», «atjautīgākus», «izveicīgākus».

37. Šeit jaušama Dekarta negatīvā attieksme pret natūrfilozofiju (vēl skaidrāk tā izteikta viņa vēstulē Bekmanam 1630. gada 17. oktobrī un Heigensam 1638. gada martā).

38. Šeit nav pretruna ar pirmās nodaļas sākumā minēto visiem cilvēkiem vienlīdzīgo spēju atšķirt patieso no maldīgā, jo tur domāta spēja tos atšķirt jau zināmās atziņās, bet šeit — vēl neizpētītajos jautājumos. Jo atzīt visiem vienlīdzīgas veselā saprāta spējas («*bon sens*» un arī «*raison*») vēl nenozīmē atzīt arī vienādas gara spējas [*d'esprit*], proti, prāta spējas mūsdienu nozīmē.

39. Sādu uzskatu seno laiku filozofijā jau izteicis Cicerons. XVI gs. to atkārtoja Monteņs «Esejās», II grām., XII nod. «Sebondas Raimonda apoloģija». (*Монтень М. Опыты. Книга вторая, 252.*)

40. Latīņu tekstā rakstīts «*americanos*», tātad domāti Amerikas indiāņi. Šāda doma izteikta jau M. Monteņa «Esejās», I grām., XXXI nod. «Par kanibāliem» un II grām., XII nod. «Sebondas Raimonda apoloģija». (*Монтень М. Опыты. Книга первая. М.—Л., 1958, с. 262—270; Книга вторая, с. 131—132.*)

41. Šeit jūtama noraidoša attieksme pret sholastiķu nekritisko sekošanu Aristotelim.

42. Šāds izteiciens var nozīmēt darbu vispār, taču vairāk gan ticams, ka Dekarts domā noteiktu sacerējumu, kurā būtu apkopoti viņa pārdomu rezultāti. Dekarta komentētājs E. Žilsons uzskata, ka tas varētu būt «*Studium bonae mentis*».

43. Dekarts atzīst sholastiķu kultivētās formālās loģikas vērtību tādā ziņā, ka tā vingrina prātu un palīdz to disciplinēt, kā arī dod iespēju precīzi izklāstīt jau zināmas patiesības. Taču loģika, pēc viņa domām, nav derīga jaunu zināšanu atklāšanai, jo cilvēka prāts [*l'esprit humain*] dabīgi, pat bez mācīšanās, spējīgs izdarīt secinājumus; tā ir pat kaitīga, jo ar tās palīdzību arī no absurdām premisām

iespējams izdarīt slēdzienus, ko īstai loģikai nevajadzētu pieļaut, turklāt šis process noris, formāli sasaistot dažādus jēdzienus un neatstājot vietu intelektuālajai intuīcijai, ko Dekarts uzskatīja par augstāku patiesības iegūšanas veidu.

44. T. i., neizmantojot mūsu spēju atšķirt patieso no maldīgā. Raimonds Lulls (1235—1315) — katalonis, jaunībā dzejnieks, mūža otrā pusē teologs, izveidoja tabulas ar 9 tikumiem, 9 netikumiem, 9 jautājumiem, 9 absolūtiem un 9 relatīviem predikātiem utt. un cerēja, tos kombinējot, iegūt visus iespējamus spriedumus.

45. Ģeometriskā analīze bija pazīstama jau hellēnisma periodā; viduslaikos to gandrīz pilnīgi aizmīrsa un no jauna sāka apgūt Renesanses periodā, it īpaši XVI gadsimtā.

46. Dekarts šeit runā par sava laika algebras likumu sistēmu, neapstrīdot to, ka algebru izveidojuši arābi un daudzi tās likumi bijuši zināmi jau Senajā Grieķijā, it īpaši hellēnisma periodā.

47. Prāta [*esprit*] normālā funkcija ir domāt «*penser*», nevis iztēloties «*imaginer*», jo iztēle prasa pārliecīgu prāta sasprindzinājumu. Turklāt iztēle var iedomāties arī tādus risinājumus, kas prātam nav saprotami.

48. Nepabeigtajā uzmetumā «*Regulae ad directionem ingenii*», kas sarakstīts pirms «*Pārrunas*», bet ne agrāk par 1619. gada beigām, minēts 21 nosacījums, turklāt Dekarts uzskatīja, ka tie vēl nebūt nav visi. Taču vairums kārtulu norādīja vienīgi to, kā lietot pārējās. Tādēļ kārtulu skaita reducēšana jāuzlūko par Dekarta izziņas teorijas tālāku sasniegumu.

49. Acimredzamība [*évidence*] Dekarta izpratnē ir ista zināšana pretēji pieņēmumam (ar minējuma raksturu) [*conjecture*]. Acimredzams ir tas, kura patiesība prātam [*à l'esprit*] parādās nepastarpināti [*d' une manière immédiate*], acimredzamību izzina intuitīvi. Intuīcijai raksturīgi: 1) tā ir tīras domas darbība (nevis jutekliska uztvere); 2) tā ir nekļūdīga; 3) to var pielietot visiem vienkāršas domāšanas darbības priekšmetiem, piemēram, tādus spriedumus kā «es esmu», «es domāju», «trīsstūrim ir trīs malas» utt. Dekarta patiesības jēdziens nepieļauj nekādas starppakāpes starp absolūti drošu zināšanu un pilnīgu nezināšanu. Tas izslēdz gan varbūtību, iespējamību [*probabilité*], gan arī ticamību [*vraisemblance*]. Turpmākajos gadījumos izrādījās, ka vērtīgs izziņas līdzeklis var būt arī hipotēze, kam nav absolūtas pierādītības.

50. Jau Akvīnas Toms bija minējis pārsteidzības netikumu kā pretstatu apdomības tikumam.

51. Pēc Dekarta uzskata, aizspriedumi ir galvenais maldu cēlonis. Aizspriedumi rodas bērnībā, nekritiski uzņemot pamācības, ja nespēj tās aizmirst. Aizspriedumi rodas arī sakarā ar to, ka ļoti grūti domāt

bez ierastajiem priekšstatiem, t. i., tīras idejas, un sakarā ar nepieciešamību domas ietvert vārdos. Tādēļ mēs bieži spriežam vienīgi par vārdiem, bet domājam, ka spriežam par ideju, kaut gan iespējams, ka tā ar šiem vārdiem slikti izteikta. Specifisks līdzeklis pret aizspriedumiem ir metodiskas šaubas.

52. «Tik skaidri» [*si clairement*], tā, ka manā domā parādās pati ideja.

53. «Tik noteikti» [*si distinctement*], proti, tā, ka šī ideja satur vienīgi sev atbilstošo, izslēdzot visu, kas atbilst citām idejām.

54. «Problēmas» [*difficultés*], iespējams tulkot arī kā «grūtības».

55. Sādi rīkojoties, nepilnīgi noteiktus jautājumus noved pie noteiktiem (sastāvdaļām). Pēc Dekarta domām, daļa ir vienkāršāka nekā veselais. Vienlaikus ar sadalīšanu jāveic daļu uzskaitē.

56. Klasificējot lietas vienkāršajās un saliktajās, Dekarts pārņēmis Aristoteļa un sholastiķu nostāju. Saskaņā ar to patiesības, idejas un lietas tiek sakārtotas lineārās sērijās. Katra ieņem sev pienācīgu vietu pirms tām, kas atvasinātas no tās, un pēc tām, no kurām tā pati atvasināta. Saskaņā ar šādu nostāju Dekarts atšķir absolūto jeb vienkāršo un relatīvo jeb salikto. Tas, kas ir absolūts vienā attieksmē, var būt relatīvs citā. Tikai dabas elementi, proti, visvienkāršākās sastāvdaļas [*natures simples*] ir absolūtas, un tās var izziņāt vienīgi intuīcija.

57. Izziņāšanai vieglāk pieejams tas, kas ir agrāks ideju virknē, kas ir lielākā mērā acimredzams un drošāks.

58. Matemātika, pēc Dekarta domām, varētu iegūt universālu lietojumu, ja tā pārvarētu pretrunu starp aritmētiku, kura nodarbojas ar skaitļiem, proti, diskrētām kvantitātēm, un ģeometriju, kas pēti lielumu jeb kvantitātes to kontinuitātē. Ģeometrija šajā ziņā ir vienkāršāka. Tā, piemēram, ar līnijām var izteikt nesamērojamus lielumus, bet ar skaitļiem tas nav iespējams.

59. Par šādiem šifriem Dekarts zināmajiem lielumiem izvēlējās alfabēta pirmos burtus — *a*, *b*, *c*, bet par šifru nezināmajiem lielumiem — pēdējos burtus: *x*, *y* un *z*. Jāpiebilst, ka Dekarts ar šādiem burtiem apzīmēja līnijas, turpretī mūsdienās ar tiem parasti apzīmē skaitļus.

60. Dekarts ar jaunās metodes izstrādāšanu intensīvi sāka nodarboties kopš 1619. gada 11. novembra, proti, pēc nakts no 10. uz 11. novembri, kad viņš nosapņojis atbildes problēmām, kas viņu nodarbinājušas jau vairākus gadus. Šie mēneši tātad ir līdz 1620. gada februārim.

61. Laime Dekarta izpratnē ir visu saprātīgo vēlēšanos apmierinājums un atbilstoša pārliecība, ka neapmierinātās vēlēšanās apmierināt nav iespējams, resp., tās ir nesaprātīgas. Izziņas sfērā tas nozīmētu,

ka prāts [*la raison*] var būt apmierināts (proti, cilvēks var būt laimīgs) vienīgi tad, kad ir pārliecināts, ka zina visu, ko iespējams zināt, bet to, kas nav zināms, absolūti neiespējams uzzināt.

62. Šajā vietā var saprast, ka Dekarts savus morāles principus izveidojis tikai pagaidu lietošanai. Taču vēstulē princesei Elizabetei 1645. gada 4. augustā viņš tos raksturo jau kā galigus.

63. Šāds konformisms praktiskajā rīcībā dotu iespēju nenonākt konfliktā ar šās pasaules varenajiem un tajā pašā laikā saglabāt brīvību problēmas teorētiskajai risināšanai. Jāatceras, ka Dekarta bērnības laikā visiem vēl bija dzīvā atmiņā daudzus desmitus gadu ilgo reliģisko karu posts. Cerēdams izvairīties no uzbrukumiem, kādi varētu nākt gan no Francijas jezuītu, gan arī no Nīderlandes protestantu puses, Dekarts centās turēties nomaļus no to ķildām reliģijas jautājumos.

64. Lai gan tirdzniecības drošība no ētikas aspekta nav liels sasniegums, par to jā rūpējas praktisku apsvērumu dēļ.

65. «Ļoti pārliecinoši uzskati» [*très assurées*] — tie, kam nav pilnīgi pierādīta pamatojuma, bet kas šķiet vispareizākie. Šis Dekarta morāles princips savā laikā izsauca daudz iebildumu. Oponenti apgalvoja, ka, ja pieņemtais uzskats izrādītos nepareizs, tad sekošana tam tikai veicinātu nonākšanu maldos un grēkos. Dekarts atbildēja, ka pārmetums būtu dibināts vienīgi tad, ja šādu apšaubāmu uzskatu pieņemtu uz visiem laikiem. Taču viņa princips dod iespēju apņēmīgi rīkoties arī tad, kad teorētiski vēl nav pilnīgas skaidrības, kurš uzskats labāks. Sekošana praktiskajā dzīvē vienam uzskatam tādēļ neizslēdz iespēju meklēt kādu citu labāku vai labāk pamatotu uzskatu, un apņēmība [*résolution*] ir tikums starp diviem netikumiem — svārstīgumu un stūrgalvību. No mūsdienu zinātnes aspekta šāda rīcība atgādina sekošanu ticamai hipotēzei. Labāk pamatots kā pārliecinošais [*assuré*] Dekartam ir drošais jeb droši pamatots [*certain*], mazāk pamatots — ticamais [*vraisemblable*], vēl mazāk — varbūtējais [*probable*].

66. Šādu uzskatu jau seno laiku filozofijā izteikuši stoīki, it īpaši Seneka un Epiktets.

67. Oriģinālā «...*si extrêmes contentements*». Šos vārdus varētu tulkot arī šādi: «izjutu tik ārkārtīgu labpatiku», proti, «apmierinājumu».

68. Mūsu zināšanas par lietām ietver sevī arī spriedumu par to vērtību.

69. Labi spriest nozīmē spriest tā, lai spriedums būtu drošs un pierādīts. Labas rīcības pamatā tātad ir pareizs cilvēka spriedums; te nav vajadzīga teologu sludinātā dieva žēlastība.

70. Te atkal jaušama Dekarta piesardzība, jo no viņa metodes loģiski izriet prasība pakļaut metodiskajām šaubām arī reliģiju.

71. Te acimredzot izpaužas Dekarta kritiskā nostāja pret sajūtu liecībām, jo viņš droši paļaujas vienīgi uz prāta, proti, «tirās domas» slēdzieniem.

72. Oriģinālā «*par des raisonnements clairs et assurés*». Atšķirībā no skeptiķiem, kuri šaubas uzskatīja par normālu stāvokli, Dekarts tās uzskatīja vienīgi par līdzekli patiesības pārbaudīšanai.

73. Šis «citas» zinātnes galvenokārt bija optika un «meteoroloģija», proti, astronomija. Sajās zinātnēs matemātikai ir izšķirošā loma, taču pašas par sevi tās nav matemātikas nozares.

74. Kā iespējams spriest no zudumā gājušā Dekarta darba «*Pa-saule*» melnraksta fragmentiem, viņš ar savas metodes palīdzību kritizējis tādus sholastiskās zinātnes jēdzienus kā «reālās kvalitātes», «substanciālās formas», «bailes no tukšuma», «pirmmatērija», kā arī sholastiķu uzskatus par kustību.

75. Runa ir par Dekarta darbiem «*Dioptrika*», «*Meteori*» un «*Ģeometrija*».

76. Šeit redzams, ka Dekarts akcentē savu neiejaukšanos sholastiķu strīdos.

77. Par filozofiju Dekarts uzskata cilvēka zināšanu pamatprincipus, no kuriem tiek atvasinātas atsevišķo zinātņu pamatidejas.

78. Te redzama Dekarta noraidošā nostāja pret Renesanses laikmeta filozofiem — Telezio, Kampanellu, Bruno un citiem, kuri nebija pārvarējuši daudzus viduslaiku filozofijas aizspriedumus un tādēļ viņu uzskati daudzos jautājumos nebija konsekventi.

79. Šeit Dekarts relatīvi mierīgāko Nīderlandi apzināti pretstata Itālijai, kur šajā laikā trakoja inkvizīcija, plosījās kari un sērgas.

80. Šajā nozīmē «metafiziskas» apceres nozīmē «abstraktas, grūti saprotamas, tālas jutekliskajiem uztvērumiem. Tikai Hēgelis vārdu «metafizika» sāka lietot kā pretstatu dialektikai.

81. Trešajā nodaļā minētais otrais morāles princips prasa praktiskajā dzīvē sekot arī apšaubāmiem uzskatiem, ja tie ir pārliecinoši, kaut gan tādēļ tie teorētiski nekļūst mazāk šaubīgi.

82. Šāda nostāja ir metafiziska, jo, konsekventi lietojot, tā neatzīst nekādu zinātnisku vērtību hipotēzēm.

83. Sk. šā izdevuma 41. un 42. lpp.

84. Agrāk Dekarts bija uzskatījis ģeometriskos pierādījumus par pilnīgi drošiem. Tagad viņš arī tiem meklē pamatojumu, proti, pakļauj šaubām ne vien izziņas rezultātus, bet arī līdzekļus.

85. Oriģinālā «*je pense, donc je suis*». Pilnais latīņu teksts šim teicienam ir: «*Ego cogito, ergo sum, sive existo...*» (es domāju, tātad esmu jeb eksistēju). Šis teiciens, izolēts no konteksta, pauž

subjektīvā ideālisma viedokli, taču Dekartam tas ir tikai viens posms pasaules izzināšanā. Dekarts noraidīja šāda teiciena variantus, «viss, kas domā, eksistē», un «es elpoju, tātad eksistēju», jo tie, pēc viņa domām, jau balstās uz aizspriedumiem, kurus arī var apšaubīt. Teiciens «viss, kas domā, eksistē» nevar būt pirmais princips tādēļ, ka atsevišķais jākonstatē pirms vispārējā, bet teiciens «es elpoju, tātad eksistēju» tādēļ nevar būt šāds princips, ka tad vispirms jāpierāda, ka es elpoju, bet to nav iespējams veikt, ja nav pierādīta manis eksistēšana.

86. Vārdus «būtība jeb daba», franču «*l'essence ou la nature*», latīņu «*natura, sive essentia*» Dekarts bieži lieto kā sinonīmus.

87. Atzinums, ka domai (neatdalot domu no domāšanas darbības) nemaz nevajag vietas, aizgūts no sholastiķiem, taču vērstis pret sholastisko dvēseles definīciju, jo sholastiķi uzskatīja, ka dvēselei ir kāda vieta. Dekarts ar šādu atzinumu pamato savu duālismu.

88. Kādā vēstulē 1639. gada martā Dekarts atzīst, ka, lai gan dvēsele spēj domāt bez ķermeņa, tomēr tad, ja tā ir saistīta ar ķermeni, sliktis orgānu stāvoklis to var traucēt.

89. Dekarts parasti vairījies lietot sholastiķu terminu «dvēsele» (latīniski «*anima*»), jo ar to mēdza saistīt dzīvību, kustības spēju utt. So Dekarta darbu tulkojot latīniski, franču vārds «*âme*» tulkots nevis «*anima*», bet gan «*mens*», kas drīzāk nozīmē prātu, nevis dvēseli.

90. Tāds secinājums tieši izriet no Dekarta filozofijas pirmā principa — es domāju, tātad esmu.

91. Šādā izpratnē ķermenis aug un attīstās, turpretī dvēsele pastāv tikai kā jau pilnīgi izveidota.

92. Dekarta lietotajam terminam «*concevoir*» ir arī cita nozīme — uztvert, taču šeit nav runa par juteklisko vērojumu, bet par izpratni prātā.

93. T. i., to izskaidrošanai nav vajadzīgs, lai man būtu kādas pozitīvas īpašības.

94. Par ideju Dekarts uzskata tādu domas formu, kuru tieši uztverot mēs apzināmies šo domu. Jēdzienu «ideja» [*l'idée*] Dekarts stingri nodala no tādiem jēdzieniem kā «domāšanas spēja» [*la faculté de penser*] un «doma» [*la pensée*]. Dekarta viedoklis šajā ziņā atšķirās no sholastiskās filozofijas, kur vārdu «ideja» lietoja domas satura apzīmēšanai.

95. Šis Dekarta minētais dieva pierādījums turpina sholastiķu tradīciju, un, pieņemot, ka dieva ideju mūsos ielicis dievs pats, tas ir pat solis atpakaļ no Akvīnas Toma nostājas, kurš uzskatīja, ka pie dieva idejas iespējams nonākt loģisku slēdzienu ceļā, uz Aurēlija Augustīna viedokli, saskaņā ar kuru visu nosaka vienīgi dieva griba

un žēlastība. Taču iespējams uzskatīt, ka dieva pierādījumus Dekarts apzināti nošķīris no prāta aktivitātes.

Visu tamlīdzīgu dieva pierādījumu nedibinātību pamatojis I. Kants «Tirā prāta kritikā».

96. Seit sākas cits pierādījums, kas drīzāk ir dieva neiespējamības atspēkojums. Seit galvenais arguments ir nevis cilvēks kā eksistējoša būtne, bet gan cilvēks, kam piemīt dieva ideja. Šis pierādījums ir nepamatots to pašu apstākļu dēļ kā pirmais.

97. Šolastiskās filozofijas terminus parasti lietoja latīņu valodā, tādēļ to tulkojums franču valodā arī jāuzskata par zināmu novatorismu.

98. Vārds «piedalos» [*je participais de...*] šeit pretstatīts teicīnam: «esmu atbilstoši savai būtībai», jo saskaņā ar šādu nostāju labais manī nav sasniedzis augstāko pilnību, tātad tas nav mana būtība. Taču es varu piedalīties citas, saskaņā ar tās būtību absolūti labas būtnes pilnībā.

99. Mūžīgs šādā nozīmē var būt vienīgi tas, kas nav ne no viena atkarīgs, tātad eksistē pats par sevi.

100. Dekarts izšķir garīgās īpašības, kas dievam piemītot pēc būtības [*formellement*], piemēram, viszinība, visvarenība utt., un materiālās īpašības, kuras dievam piemītot vislielākā mērā [*éminemment*] vienīgi tādēļ, ka viņš esot to cēlonis (piemēram, skaits, lielums utt. tādēļ, ka, piemēram, reālā izplatība nestu sev līdzī daudzveidību un noliegtu dievam būtiski piemītošo vienkāršību).

101. T. i., vai nu cilvēki, vai arī eņģeļi.

102. Uzskatu, ka dievs rada nepārtraukti, t. i., ne tikai izveidojis pasauli, bet arī to uztur, Dekarts aizguvis no Akvīnas Toma. Šādu koncepciju vēlāk izsmēja B. Spinoza, salīdzinādams teoloģisko dievu ar neprasmīgu meistarū, kurš nav spējis radīt tādu pasauli, kurā viss labi noritētu arī bez viņa nepārtrauktas iejaukšanās. (Sk. B. Spinozas «Teoloģiski politiskā traktāta» VI nodaļu.) «Pārrunas» 5. nodaļā Dekarts pierāda, ka loģiski iespējams arī šeit izteiktajam viedoklim pretējs uzskats.

103. Dekarta metode prasa, lai viss tiktu skaidri un noteikti definēts, bet visskaidrākais un noteiktākais katrā materiālajā lietā, pēc viņa domām, ir telpa, ko šī lieta aizņem.

104. T. i., tādu ķermeņi, kura daļu starpā nebūtu nekāds tukšums, proti, kurš būtu absolūti pilns.

105. Dekarts šeit nedod skaidru atbildi, vai telpa ir dalāma bezgalīgi. Arī sava darba «Filozofijas principi» 26. paragrāfā Dekarts aicina, lai visu, kam mēs nevaram noteikt robežas, sauktu par nenoteikti lielu, nevis par bezgalīgi lielu, jo tādām galīgām būtnēm kā mums būtu muļķīgi kaut ko precizēt jautājumā par bezgalīgo.

Isto cēloni šādai savai atturībai Dekarts minējis vēstulē Meslandam 1644. gada 2. maijā: bezgalības, it īpaši matērijas bezgalīgas dalīšanas iespējas atzišana būtu pretrunā ar Akvīnas Toma izstrādātajiem dieva pierādījumiem.

106. Šī argumentācija, kas loģiski pareizo jeb nepretrunīgo identificē ar patieso, gandrīz pilnībā aizgūta no Kenterbērijas Anselma. Tās nepamatotību pierādījis Kants «Tīrā prāta kritikā».

107. Šī argumentācija faktiski ir atkāpšanās no Akvīnas Toma nostājas un tuvāka Aurēlija Augustīna uzskatiem.

108. Dekarts izšķīra divu veidu pārliecības. Pirmā, pilnīgā drošā, irriet no loģiska secinājuma, ka citādi nav iespējams. Tādas, pēc viņa domām, ir ģeometrijas teorēmas. Otrā teorētiski nav absolūti droša, taču praktiskajā dzīvē to var uzskatīt par tādu. Tā, piemēram, es esmu pārliecināts, ka Itālijā atrodas Roma, kaut arī neesmu tur bijis, un teorētiski nav izslēgts, ka tās nemaz nav, bet ticu, ka tie, kas man par to stāstījuši vai to aprakstījuši, nav savvērējušies mani krāpt. Tādēļ Dekarts šo otrā veida pārliecību sauca par morālo pārliecību.

109. Šī vieta Dekarta rakstos, tāpat kā citi dieva pierādījumi, teorētiski nav konsekventa.

Ja jau iepriekš tika atzīts, ka visas skaidrās idejas mūsos ielicis dievs (sk. šā izdevuma 38. lpp.), tad tagad izsecināt dieva esamību no tā, ka mums par to ir skaidra un noteikta izpratne, nozīmē pieļaut apļa pierādījumu.

Taču galvenais nav šis formālais iebildums. Dekarta izvīrīto patiesības kritēriju kritizēja jau Leibnics un pilnīgi atspēkoja Kants. Pareizības kritērijs gan var būt loģiskā nepretrunība, bet patiesības kritērijs no mūsdienu zinātnes viedokļa var būt vienīgi sabiedriskā prakse.

110. Saskaņā ar šādu nostāju cilvēks ir starploceklis starp ideālo pilnību (dievu) un neesamību.

111. Šāda nostāja pārņemta no viduslaiku sholastikas, un ar tās palīdzību parasti mēdz atbrīvot dievu no atbildības par to, ka pasaule nav pilnīga. Cilvēka prāts no šā viedokļa ir galīgs un nespēj izprast dieva bezgalīgā prāta nodomus, tādēļ cilvēks no sava šaurā viedokļa redz kļūdas un nekārtību tur, kur saskaņā ar plašāku viedokli valda dziļa kārtība un likumība. Taču cilvēka griba ir bezgalīga, un viņš var tiekties pēc patiesības, jo viņa prāts gan var maldīties, taču nav notiesāts maldīties mūžīgi, ja vien ir griba izzināt patiesību.

112. «Prāta acimredzamība» [*l'évidence de notre raison*]. Teiktais nav jāsaprot tā, ka Dekarts noliegtu sajūtu vērtību, — viņš tikai aicināja neapstāties pie tām. No Dekarta pasaules uzskata aspekta arī cilvēka ķermeņa sajūtās līdzdarbojas dvēsele, jo stipra dvēseles savijuma un ekstāzes gadījumā arī ķermenis paliekot nejūtīgs. Taču

jutekliskās sajūtas uz reizi neko nedod prātam; no tām veidojas tikai idejas [*idées*] šā vārda vispārīgākajā nozīmē. Tādēļ vienu un to pašu lietu iespējams sajust dažādi, un vienīgi prāts mums ļauj zināt, kādas tās ir īstenībā.

113. «Patiesīguma pamatojums» [*le fondement de vérité*] Dekartam var būt divējādā nozīmē. Pirmkārt, jutekliskie uztvērumi vispār satur patiesības pamatojumu, būdami tādi, kādi tie ir. Tādēļ nav maldīgi apgalvot, ka es tā vai citādi uztveru lietas. Maldi sāktos tad, ja es apgalvotu, ka lietas ir tādas, kādas es tās uztveru.

Otrkārt, ar juteklisko uztvērumu palīdzību mēs uzzinām tikai to, kas lietas ir attiecībā uz mums, nevis to, kas tās ir pašas par sevi. Taču attiecībā uz mums mēs zinām, vai tās mums ir derīgas vai kaitīgas, un šādā ziņā tām pietiek skaidrības un noteiktības.

114. Te redzams, ka Dekarts visās zinātnēs (it īpaši fizikā) cenšas izveidot apriori deducētu teoriju sistēmu, līdzīgu tai, kāda pastāv ģeometrijā.

115. Tā kā Dekarta uzskati fizikā būtiski atšķirās no Aristoteļa mācības, tad to publicēšana neizbēgami izraisītu šolastiķu naidu.

116. Kā redzams, Dekarts vēl cerēja panākt katoļu baznīcas vadības labvēlību saviem pētījumiem, lai varētu bez bažām izdot savu saceļējumu «Pasaule», un varbūt pat panākt, ka baznīcas kontrolētajās mācību iestādēs vairāk vērības veltītu dabaszinātnēm. Šis cerības nepiepildījās.

117. Saskaņā ar šādu nostāju dievs, radīdams pasauli, noteicis arī likumus, pēc kuriem pasaulē viss notiek. Šie likumi ir dabas (fizikas) likumi. Tie ir galīgi, jo tos var saprast mūsu domas, kuras arī ir galīgas.

Ar vārdu «daba» [*nature*] Dekarts saprot

- 1) visu pasaules izmaiņu nemainīgo cēloni, būtību;
- 2) matēriju, tās kustību un šās kustības likumus.

Seit lietota otrā nozīme.

118. Pēc Dekarta domām, pašu vispārīgāko dabas likumu zināšana mums ir iedzimta un tos mēs sev noskaidrojam, gremdējoties domās. Šādā ceļā mēs sev noskaidrojam identitātes, kauzalitātes, kā arī dažus matemātikas likumus.

119. Apcerējumu «Pasaule jeb traktāts par gaismu» (*«Le Monde ou Traité de la Lumière»*) Dekarts pēc Galileja notiesāšanas 1633. gadā nublicēja. Sīkāk sk. 147. piezīmi.

120. Kā redzams no traktāta uzmetuma fragmenta, Dekarts gaismu uzskatījis par ļoti smalku vielas daļiņu plūsmu, kam piemīt 12 pamatīpašības:

- 1) tā no mirdzošiem ķermeņiem izplatās uz visām pusēm;
- 2) tā izplatās jebkurā attālumā;

3) tā izplatās vienā mirkli;

4) tā izplatās taisnās līnijās, ko var saukt par gaismas stariem, utt.

121. Saules aplūkošana kopā ar zvaigznēm tolaik nebija vispār pieņemta. Pat Kopernika sistēmā Saule bija Visuma centrs.

122. Vienīgi uguns ir gaismas avots bez Saules un stāvzvaigznēm.

123. Hipotēze par citu pasauli, protams, ir tikai manevrs, lai izvairītos no teologu uzbrukumiem, jo Dekarta uzskati kosmogonijā bija ļoti atšķirīgi no tiem, kas par pasaules rašanos izteikti I Mozus grāmatā.

124. Iedomātā telpa «*les espaces imaginaires*». Šāds formulējums zemtekstā satur smalku ironiju par sholastiku, jo sholastiķi pasauli uzskatīja par galīgu un ārpus tās pieļāva vienīgi iedomātu telpu. Turpretī Dekarts telpu, proti, izplatību uzskatīja kā matērijas atribūtu, tādēļ no viņa sistēmas aspekta iedomātai telpai nav nekādas jēgas.

125. Šāds pieņēmums parāda dieva nevajadzību lietu norisei pasaulē, jo tur viss notiek vai vismaz var notikt bez jebkādas iejaukšanās no ārienes. Šo domu daudz konsekventāk attīsta Spinoza savā «Teoloģiski politiskajā traktātā».

126. Dekarta interpretācijā materiālās substances atribūts ir izplatība. Tādēļ matēriju, pēc viņa domām, var izprast ar ģeometrijas palīdzību.

127. Domātas substancionālās formas, ar kuru palīdzību sholastiķa izskaidroja lietu darbību.

128. Ķermeņu dalīšanu elementos un saliktajos ķermeņos Dekarts pārņēmis no sholastikas, tāpat kā uzskatu, ka elementi ir pretējas dabas un katram no tiem pasaulē ir specifiska vieta, bet saliktie ķermeņi mēdz būt vienīgi uz elementu robežas. Taču elementu skaitu Dekarts samazina no četriem uz trim — uguni, gaisu, zemi — un to atšķirību pamatā izvirza nevis elementārās īpašības (siltumu, aukstumu, slapjumu, sausumu), bet to sastāvdaļu ģeometrisko konfigurāciju. Atšķirībā no sholastiķiem, kuri uzskatīja, ka saliktajam ķermenim var būt tādas īpašības, kādu nav bijis nevienam elementam, Dekarts uzskatīja, ka elementi, iekļaudamies saliktajos ķermeņos, nezaudē savas īpašības un neiegūst neko jaunu.

Šāds Dekarta viedoklis bija metafizisks, taču drošāk izskaidrojams ar XVII gs. zinātnes sasniegumiem.

129. Vārds «ticamāk» [*bien plus vraisemblable*] šeit visticamāk piesprausts piesardzības dēļ, jo nupat aprakstītā pasaules izveidošanās hipotēze būtiski atšķiras no baznīcas dogmas par pasaules radīšanu un ir daudz tuvāka Lukrēcija poēmai «Par lietu dabu» nekā bībelei.

Vēl tālāk konsekventa determinisma virzienā Dekarts nevarēja iet, nesaraudams sakarus ar kristīgo baznīcu, jo Mozus grāmata mācīja, ka dievs radījis pasauli gatavā veidā, nevis kā elementus, no kuriem

pasaule attīstītos dabīgā kārtā, un arī Ādamu un Ievu viņš radījis uzreiz kā pieaugušus cilvēkus, nevis kā mazus bērņus.

Izeju no šādas dilemmas starp zinātni un reliģiju Dekarts atrada dieva visspēcībā. Būdamis visspēcīgs, dievs varējis radīt pasauli gan pakāpeniski, gan arī uzreiz.

130. Liela dzīvnieka sirdi Dekarts ieteica pētīt vienīgi ērtības labad, jo uzskatīja aprakstītos sirds darbības principus par pietiekami vispārīgiem, lai tos varētu ilustrēt ar jebkura piemēra palīdzību.

131. Šajā jautājumā Dekarts daļēji atkārtoto tradicionālo uzskatu, ko bija izteicis jau Aristotelis.

132. Dekarta uzskats par sirdi kā par pasīvu muskuli, ko darbina asinis, atbilst viņa metafiziskajam pasaules uzskatam. Dekarta laika-biedram Hārvejā, kurš tā netiecās pēc universālas sistēmas, uzskati par asinsriņķošanu ir ievērojami pilnīgāki.

133. Dekarts sirds darbības izskaidrošanai ir minējis vienīgi mehāniskos un termiskos cēloņus, tādēļ viņa uzskati, lai gan daudz pilnīgāki par agrāk izplatītajiem, tomēr ir ļoti vienpusīgi.

134. Angļu ārsts Viljams Hārvejs (1578—1657) izveidojis teoriju par asinsriņķošanu cilvēka organismā un sirds funkcijām.

135. Šeit Dekarts maldās tāpat kā Hārvejs, jo sava laika ķīmijas zemā attīstības līmeņa dēļ viņi nevarēja zināt, kāda loma ir plaušām asiņu bagātināšanā ar skābekli. To noskaidroja tikai 1777. gadā Lavuazjē.

136. Dzīvnieku gars [*esprits animaux*] ir Dekarta pārņemts vidus-laiku filozofijas jēdziens. Dekarts uzskata dzīvnieku garu par materiālām daļiņām, jo saskaņā ar viņa duālistisko pasaules uzskatu dzīvniekiem nav nekādu attiecību ar garīgo substanci.

137. Citas iekšējās kaislības — prieks, bēdas, dusmas, mīlestība utt. Oriģināla vārdu «*passions*» var tulkot arī kā «*tieksmes*», «*dziņas*».

138. Dekarts par veselā saprāta centru, proti, par dvēseles sēdekli, atzina čiekurveida dziedzeri pie smadzenēm (hipofīzi). Faktiski tas ir iekšējās sekrēcijas dziedzeris, kas regulē galvenokārt augšanu un vielu maiņu, un ar domāšanas funkcijām tam nav tieša sakara.

139. No Dekarta viedokļa te varēja būt runa vienīgi par juteklisko iespaidu atcerēšanos, jo intelektuālā atmiņa saskaņā ar viņa koncepciju ir saistīta vienīgi ar dvēseli, nevis ar miesu, proti, smadzenēm.

140. Dzīvniekus, līdz ar to «*dzīvnieku garu*», un arī cilvēka ķermeņi Dekarts pielīdzināja automātiem. Cilvēka garīgo dzīvi Dekarts pilnīgi atrāva no ķermeņa, jo atšķirībā no sava laikabiedra T. Hobsa neuzskatīja par iespējamu to izskaidrot ar mehānikas līdzekļiem.

141. Teiktais domāts tā, ka vispārējie dabas likumi to gan absolūti neizslēdz, taču tas ir tik nesavienojams ar mūsu līdzšinējām zināšanām, ka to nav iespējams pieņemt par patiesu.

142. Šādu uzskatu izteicis Lukrēcijs Kārs un jaunākos laikos atkārtojis M. Monteņs («Esejās», II grām. XII nod.).

143. Citādi sakot, nav tādu vielas daļiņu, kuru darbības rezultātā varētu rasties dvēsele. Jēdzienu «dvēsele» Dekarts parasti nelietoja tā neprecizitātes dēļ, taču šeit viņš, iespējams, gribējis atstāt iespaidu, ka viņa mācība nav novatoriska.

144. Šis salīdzinājums, šķiet, aizgūts no sholastiskās filozofijas (Akvīnas Toma). Līdzīgu salīdzinājumu izteicis jau Platons, taču Platons atzina, ka dvēselei ir liela neatkarība no ķermeņa. Sk. arī Аристотель. Соч. в 4-х т. Т. I. М., 1976, с. 396.

145. Šis apgalvojums ārēji šķiet līdzīgs Akvīnas Toma viedoklim, taču Dekarts uzskatīja, ka abas viņa atzītās substances katra par sevi ir pilnīga, turpretī Akvīnas Toms mācīja, ka gan cilvēka ķermenis, gan arī dvēsele par sevi esot nepilnīgi un tikai vienībā veidojot zināmu pilnību.

146. Dekarta darbos vairākkārt apgalvots, ka dvēsele ir nemirstīga, taču viņš šā apgalvojuma pamatošanai nav veidojis pierādījumu virknes, kā viņš to darijis savu uzskatu pamatošanai matemātikā un fizikā. Dekarts savā vēstulē Mersennam 1640. gada 24. decembrī raksta, ka dvēseles nemirstību nevar pierādīt, to var tikai cerēt.

147. Runa ir par traktātu «Pasaule» («Le Monde»), ko Dekarts pabeidza rakstīt 1633. gada jūlijā. Uzzinājis par Galileja notiesāšanu Romā, Dekarts nolēma atlikt darba publicēšanu, vēlēdamies sagaidīt labvēlīgākus apstākļus, jo cerēja, ka citos viņa darbos baznīcas autoritātes neko nosodāmu neatradīs un viņš arī turpmāk netraucēti varēs popularizēt savus atklājumus zinātnē. Dekarta aprēķins tomēr neatbaidīja, jo, neraugoties uz visu viņa piesardzību, viņu sāka vajāt gan jezuiti, gan arī Holandes kalvinisti, bet traktāts «Pasaule», kuru Dekarts uzskatīja par savu labāko darbu, pēc autora nāves neizdots gājis bojā. Saglabājušies tikai fragmenti no darba melnraksta, un tie ļauj spriest, ka zudušais sacerējums tiešām bijis sava laika zinātņu virsotne.

148. Te domāta katoļu baznīcas attieksme pret Galileja mācību. 1633. gada 22. jūnijā Inkvizīcijas tiesa Romā pasludināja visus Galileja rakstus par aizliegtiem un piespieda Galileju publiski atteikties no saviem atklājumiem zinātnē.

149. Dekartam astronomijas jautājumos bija tādi paši uzskati kā Galilejam. Par to liecina viņa vēstules, kā arī bojā gājušā traktāta «Pasaule» saglabāties uzmetuma variants. Lai gan Dekartam nepatika Galileja darbu stils, ko viņš uzskatīja par pārāk nenopietnu zinātnē, Galileja notiesāšana viņu ļoti satrauca.

150. Ja Dekarts nebūtu tik sukumaini rediģējis katru tagad zudumā gājušā traktāta frāzi, tas būtu izdots.

151. Savu filozofisko uzskatu lietošanā politisku un reliģisku jautājumu risināšanai Dekarts bija ļoti atturīgs un piesardzīgs. Taču viņš ievadīja jaunu tradīciju — filozofijas lietošanu dabaszinātnēs.

Sādu uzdevumu bija jau sākuši risināt daži citi autori, it īpaši Frensis Bēkons, taču ne tik sistemātiski.

152. Šeit, iespējams, Dekarts domā optikas likumu izmantošanu briļļu izgatavošanā.

153. Sādu domu jau izteicis Frensis Bēkons savos darbos «Jaunais Organons» (2. daļas 52. §) un «Lielā zinātņu restaurācija». (Бэкон Ф. Сочинения. В 2-х т. Т. 2. М., 1972, с. 221—222.)

154. Spriežot pēc Dekarta vēstulēm, viņš sniedzis medicīnisko palīdzību vairākiem cilvēkiem, taču viņš vairījies par to runāt, neuzskatīdams ārsta darbu par savu profesiju.

155. Kā redzams no Dekarta vēstulēm, vecuma nespēka novēršanas un dzīves pagarināšanas problēmai viņš veltījis daudz uzmanības.

156. Vārds «eksperiments» ir viens no iespējamiem tulkojumiem franču vārdam «*expérience*». Šo vārdu Dekarts lietojis trejādās nozīmēs:

1) lai apzīmētu nejaušu pieredzējumu, kura rezultātā mēs iegūstam nesakarīgus konstatējumus, ko vēlāk kolekcionējam, proti, sakārtojam kādā mūsu patvaļīgi pieņemtā kārtībā;

2) lai apzīmētu sistemātisku vērojumu, kad viena otrai sekojošās parādības aplūko saistībā un salīdzina šo saistību ar saviem pašas likumiem pakļautas domāšanas secību;

3) lai apzīmētu eksperimentu tādā nozīmē, kā to kopš F. Bēkona saprot līdz pat mūsdienām, proti, lai noskaidrotu, kura no versijām, hipotēzēm, kas izveidotas dabas parādību secības loģiskai izskaidrošanai, izrādīsies pamatota. (Бэкон Ф. Сочинения. В 2-х т. Т. 2, с. 149—160).

157. Par patiesību dīgļiem [*semences de vérités*] Dekarts uzskata tos matemātikas principus, kas, pēc viņa domām, ir iedzimti un uz kuriem var balstīties citas zinātnes, it īpaši ģeometrija.

158. Saskaņā ar Dekarta uzskatiem fizikā ir iespējamas aprioras dedukcijas, tās pat ir nepieciešamas, jo atsevišķie fakti vērojumi nevarētu veidot zinātni.

Istenībā cilvēka izziņas gaita ir sarežģītāka, nekā Dekarts to domāja, un arī to spriedumu pamatā, ko viņš uzskatīja par iedzimtiem, īstenībā ir agrākā pieredze.

159. Zinātņu nozarēs, ar kurām Dekarts tieši nodarbojies mazāk, piemēram, ķīmijā, viņš bieži lieto sholastiku izteiksmes līdzekļus. Tā tas ir arī šajā gadījumā.

160. Šeit sevišķi skaidri redzams, cik spēcīga bija reakcija pret zinātni pēc Galileja notiesāšanas, ja Dekartam pat protestantiskajā Holandē ar to tik ļoti bija jāreķinās.

161. «Iebildumi» visticamāk varētu būt inkvizīcijas tiesas formā, jo, ja jau Galileja literārā formā sarakstītie dialogi, kur zinātnes problēmas bija nedaudz aizplīvurotas, varēja izraisīt tik asu baznīcas reakciju, tad Dekarta «Pasaules» publicēšana, kur pilnīgi nepārprotami būtu pierādīta Aristoteļa un Akvīnas Toma uzskatu nepamatība kosmoloģijā un līdz ar to tiktu sagrauta bībeles, it īpaši Mozus grāmatu, garīgā autoritāte, droši vien izraisītu vēl asākus reakcijas uzbrukumus.

162. «Pārruna» bija pirmais publicētais Dekarta darbs, un pirms tā iznākšanas Dekarts citu domas par saviem uzskatiem varēja uzzināt vienīgi personīgās sarunās vai sarakstoties.

163. Runa ir par sholastiķu strīdiem, kuros ar formālās loģikas līdzekļiem centās izdarīt tādus vai citādus secinājumus no Aristoteļa vai citu autoru tekstiem, nepētot jautājumu pēc būtības.

164. Runa visticamāk ir par filozofiem pirms Sokrāta, it īpaši par Demokrītu.

165. Sis teikums nav uzskatāms par slavinājumu Aristotelim (jo, kaut gan Dekarts nenoliedz Aristoteļa nopelnus zinātnē, kopumā viņa nostāja pret to ir noraidošā), bet gan par nopelumu Aristoteļa sekotājiem, kas neko nepēta paši.

166. Seit jūtama nedaudz vaļsirdīgāk nekā parasti izteikta Dekarta attieksme pret sholastiķiem.

167. Te acimredzami izlauzušies Dekarta patiesie uzskati, ko viņš parasti rūpīgi aizplīvurojis.

168. Runa te ir par alķīmiķiem, kuri savu mēģinājumu apstākļus mēdza turēt slepenībā.

169. Dekarts zinātnisko eksperimentu veikšanai pieņēmis dažu aristokrātu finansiālu palīdzību, taču viņš noraidījis vairumu citu piedāvājumu, labprātāk upurēdams savu iespēju veikt pētījumus nekā iespēju būt brīvam no jebkādam saistībām.

170. Dekarta vēstulē Mersennam 1643. gada 4. janvārī izteikta doma: ja kardināls (Rišeljē) piešķirtu divus vai trīs miljonus zinātnē vajadzīgo eksperimentu veikšanai, tad publika, proti, franču augstākā sabiedrība, iegūtu no tā vairāk nekā no visām uzvarām karā.

171. Kā redzams no Dekarta vēstules Mersennam 1637. gada 27. aprīlī, viņš cerējis publicēt savu darbu «Pasaule» savas dzīves laikā, ja mainītos apstākļi, kas nepieļāva tā publicēšanu.

172. Jāpiebilst, ka, dzīvodams Nīderlandē, Dekarts bieži mainīja uzturēšanās vietas un viņa pirmais iespējais darbs «Pārruna par metodi» iznāca anonīmi.

173. Dekarta darba «Pārruna par metodi» izdevējs bija Zans Mērs [*Jean Maire*]. Dekarta uzaicinājums visus zinātniskos iebildumus sū-

tit viņa darba izdevējam attiecīgajos apstākļos bija ļoti veikls manevrs, jo tas

1) iespējamiem vajātājiem demonstrēja patiesu jeb, vairāk ticams, liekuļotu gatavību izmainīt savu nostāju nopietnu iebildumu priekšā;

2) atbrūņoja kritiķus, kas vēlētos publiski nosodīt šo darbu, jo pēc tik laipna uzaicinājuma izteikt iebildumus publiski uzbrukumī izskatītos kā nomelnojums.

Jāpiebilst, ka arī šāds manevrs ilgākam laikam neko nelīdzēja.

174. Dekarts šos fizikas principus sauc par pieņēmumiem vienīgi attiecībā uz metafizikas principiem, no kuriem tie, pēc viņa domām, ir atkarīgi, taču ne attiecībā uz fizikas zinātni, kura savukārt atkarīga no tiem.

Vēstulē Vatjē 1638. gada 22. februārī viņš šādu domu ilustrē ar piemēru, ka Taless vai arī kāds cits pirmais sācis apgalvot, ka Mēness saņem gaismu no Saules, neminot nekādu aprioru pierādījumu. Taču, tā kā šāds pieņēmums dod iespēju labi izskaidrot Mēness gaismu dažādās fāzēs, to visi bez iebildumiem pieņēmuši, un savukārt šis atzinums var noderēt par izejas punktu citiem secinājumiem.

Dekarta sekotāji arī XVIII gs. stingri norobežoja metafizikas principus un fizikas «pieņēmumus», asi polemizējami šajā jautājumā ar Nūtona sekotājiem.

175. «Pierādījums» šajā gadījumā franciski rakstīts «*démonstration*». Pilnīgāks pierādījums nekā «*démonstration*» būtu «*preuve*», proti, pārlicinošs pierādījums ar pamatojuma nozīmi, mazāk pilnīgs — «*explication*», proti, izskaidrojums.

176. Dekarta laikabiedrs Morēns tiešām savā vēstulē 1638. gada 22. februārī Dekartam pārmeta apļa pierādījumu. Dekarts viņam 1638. gada 13. jūlijā atbildēja, ka vārdu «pierādīt» [*démontrer*] viņš lietojis gan izskaidrojuma, gan pamatojuma nozīmē. Turklāt viņš ar vairāku seku palīdzību pierādot [*prouve*] cēloni un tad ar šā cēloņa palīdzību — citas sekas, proti, rezultātus. Bet par rezultātu drošību mūs pārlicina pieredze.

177. Šie vispārīgie uzskati, pēc Dekarta domām, ir iedzimtā ideja par telpu, proti, izplatību, un visvairāk acīmredzamie ģeometrijas un mehānikas likumi, ko neviens nav iespējams apšaubīt. Tie ir jau 57. lpp. minētie patiesības dīļļi. Konkrētas parādības ir šo vispārīgo uzskatu, proti, likumu modeļi. Tādēļ šis termins noteikti jātulko kā vispārīgie, nevis vispārpieņemtie uzskati.

178. Šeit ļoti īsi, taču ļoti noteikti noraidīta iespēja izmantot autoritātes kā kritēriju.

179. Domāti Dekarta priekšlikumi stiklu slīpēšanā.

180. Lauta [*luth*] — strinkšķināms stīgu instruments, līdzīgs lielai mandolīnai, parasti ar sešām stīgām (dažkārt 10—11 stīgām).

181. Tabulatūra lautai atšķirībā no parastā nošu raksta apzīmēja nevis skaņu augstumu, bet pirkstu piespiešanas vietu uz instrumenta.

182. Šeit redzams, ka Dekarts par spējīgākiem apgūt viņa filozofiju uzskatīja tos, kas filozofiju agrāk nav mācījušies, nevis sholas-tiķus.

183. Šeit Dekarts acīmredzot domā iespējamus piedāvājumus kļūt par kara inženieri un izmantot zinātnes sasniegumus pilnīgāku iznīcināšanas ieroču radīšanā.

SATURS

Renē Dekarta dzīve un filozofiskā darbība	5
Pārruna par metodi. Lai labi vadītu savu prātu un meklētu patiesību zinātnēs	15
Dekarta lietotie filozofijas jēdzieni un to tulkošanas iespējas latviešu valodā. Tulkotāja piezīmes	68
Svarīgākie termini un to tulkojumi	70
Piezīmes	74

Рене Декарт
РАССУЖДЕНИЕ О МЕТОДЕ

«Звайгзне»
Рига 1978

На латышском языке
Перевод с французского В. Зариньша

Renē Dekarts
PĀRRUNA PAR METODI

I izdevums

Vāku zīm. *A. Grīnbergs*. Redaktori *N. Aniēns* un
A. Laicena. Māksl. redaktore *A. Lubgāne*. Tehn. redak-
tore *B. Briede*. Korektors *U. Deidulis*.

HB № 1132

Nodota salikšanai 29.05.78. Parakstīta iespiešanai
23.11.78. Formāts 84×108^{1/32}. Tipogr. papirs № 1. Lite-
ratūras garnitūra. Augstspiedums. 3 fiz. iespiedl.,
5,04 uzsk. iespiedl., 5,54 izdevn. l. Metiens 15 000 eks.
Pasūt. Nr. 1517-D. Cena 60 kap. Izdevniecība «Zvaig-
zne», 226261, Rīgā-PDP, Gorkija ielā 105. Izdevn.
Nr. 4652/SP-70. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdev-
niecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu
komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226424, Rīgā-PDP, Blau-
maņa ielā 38/40.

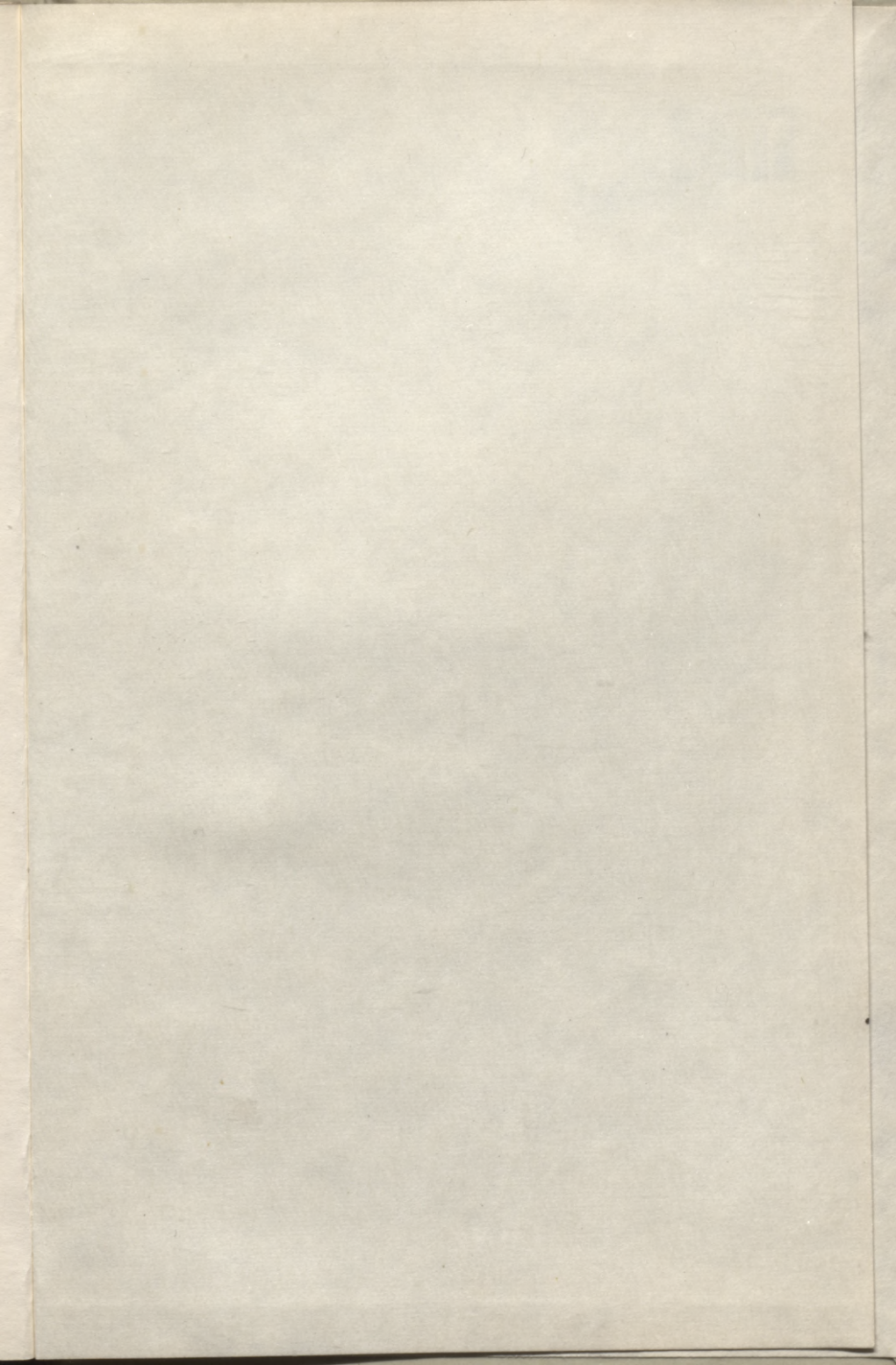
Dekarts R.

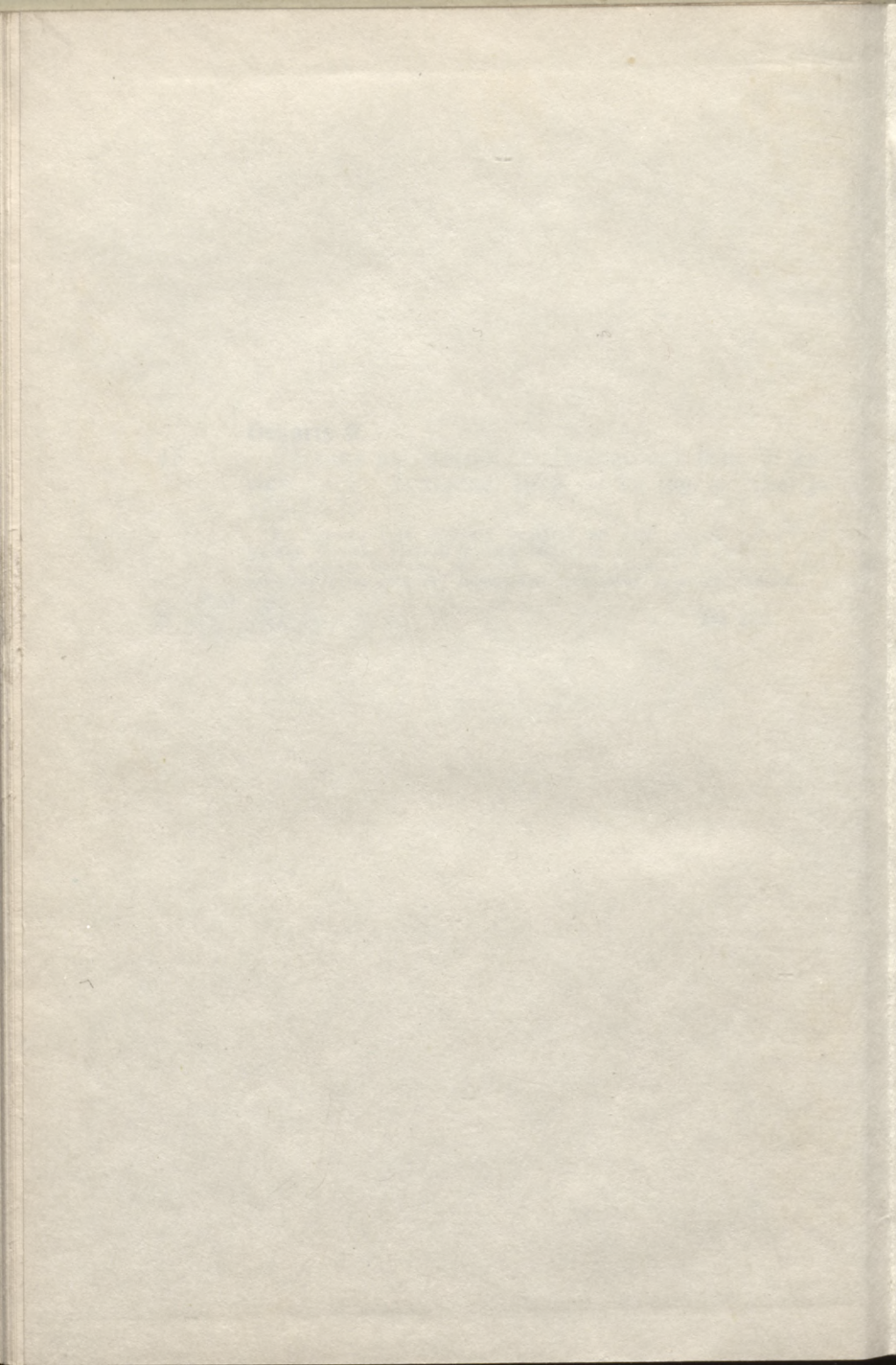
1F Pārruna par metodi / No franču val. tulk. V. Zariņš. — R.: Zvaigzne, 1978. — 96 lpp. — (Sērija «Āvots»).

R. Dekarts šajā grāmatā uzstājas kā racionālisma pamatlīcējs izziņas teorijā. Vienlaikus tajā iekļautas arī dziļas pārdomas par īsta domātāja tapšanu, par visas cilvēces kultūras mantojuma vietu savdabīgas un oriģināli domājošas personības pasaules uzskatā.

D $\frac{10501-289}{M802(11)-78}$ —78

De 250

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304049077

60 kap.